

SAVONIA

ammattikorkeakoulu

OPINNÄYTETYÖ - YLEMPI AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO
SOSIAALI-, TERVEYS- JA LIIKUNTA-ALA

OSALLISTAVAN TAITEEN KOKEILU VARHAISKASVATUSPALVELUISSA

TEKIJÄ Taru Sjöblom
SYS22KY

Koulutusala Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala			
Tutkinto-ohjelma Sosiaaliala, varhaisen tuen asiantuntija			
Työn tekijä Taru Sjöblom			
Työn nimi Osallistavan taiteen kokeilu varhaiskasvatuspalveluissa			
Päiväys	13.4.2023	Sivumäärä/Liitteet	63
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani Kunnallinen varhaiskasvatuspalvelu			
<p>Varhaisella tuella tarkoitetaan ennaltaehkäisevää, oikea-aikaista, riittävää ja tarpeen mukaista tukea, joka tukee lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista sekä edistää lasten hyvinvointia. Varhaiskasvatuspalveluiden oppimisympäristöjen tulee vastata lasten ikä- ja kehitystarpeisiin sekä edistää lasten oppimista. Kehittämistyön tavoitteena oli toteuttaa laadukasta, inklusiivista pedagogiikkaa sekä vahvistaa varhaiskasvatuksessa tarjottavaa varhaista tukea fyysisen leikkiympäristön kehittämisen kautta.</p> <p>Kehittämistyö toteutettiin kunnallisessa varhaiskasvatuksessa, kolmessa varhaiskasvatusyksikössä, 1–7-vuotiaiden lapsiryhmissä. Kuvaan raportissa kehittämistyötä neljän casen kautta. Raportin teoriaosuudessa käsitellään oppimisympäristöä, leikkipedagogiikkaa, osallisuutta sekä taidelähtöisiä menetelmiä. Jotka toimivat laadun kehittämisen ja ennalta ehkäisevän työotteen toteuttamisen teoreettisina lähtökohtina.</p> <p>Varhaisen tuen näkökulmasta leikkiympäristöjen kehittämisen kautta voitiin toteuttaa ennaltaehkäisevää lasten tarpeista lähtevää, lasten kasvua, oppimista ja kehitystä sekä hyvinvointia monipuolisesti tukevaa laadukasta varhaiskasvatusta. Lasten mielenkiinnonkohteiden huomioiminen mahdollisti lasten osallisuuden ja motivoitumisen leikkiympäristöjen kehittämiseen, leikkiin sekä oppimiseen. Kehittämistyön pedagogiset valinnat tukivat lapsen varhaisen tuen toteutumista leikin kautta.</p> <p>Lapsilähtöinen, osallistava toiminta tuki lasten yksilöllistä oppimista sekä mahdollisti aktiivisen toimijuuden vahvistaen lasten osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemuksia. Taidelähtöisten menetelmien avulla voitiin toteuttaa monipuolisesti laaja-alaisen osaamisen sekä oppimisen alueiden kokonaisuuksia. Lisäksi ne tukivat lasten psykofyysissosiaalista kehitystä. Kehittämistyön kokonaisuus toimi peruspalveluiden laadun kehittämisessä sekä tuki varhaisen tuen ja ennalta ehkäisevän työn toteutumista varhaiskasvatuspalveluissa.</p> <p>Varhaisen tuen työmenetelmiä tulisi tulevaisuudessa hyödyntää ja kehittää monipuolisesti lapsi- ja perhepalveluissa. Varhaiskasvatuspalveluissa tulisi hyödyntää varhaisen tuen asiantuntijan erikoisasiantuntijuutta varhaiskasvatuksen kehittämis- ja johtamistyössä. Mielenkiintoinen jatkotutkimus olisi miten taidelähtöisten menetelmien avulla voitaisiin tukea vanhemmuutta tai koululaisten ryhmäytymistä.</p>			
Avainsanat osallisuus, lapset, oppimisympäristö, osallistava taide			

Field of Study Social Services, Health and Sports			
Degree Programme Master's Degree Programme in Social Services, Early Support Specialist			
Author Taru Sjöblom			
Title of Thesis Participatory Art in Early Childhood Education Services			
Date	April 14, 2023	Pages/Appendices	63
Client Organisation Municipal early childhood education service			
<p>Early support refers to preventive, timely and necessary support that supports children's overall growth, development and learning and promotes children's well-being. The learning environments of early childhood education services must meet the age and developmental needs of children and promote children's learning. The goal of the development work was to implement high-quality, inclusive pedagogy and to strengthen early support through the development of a physical play environment.</p> <p>The development work was carried out in municipal early childhood education, in groups of children aged 1–7. The development work is introduced through four cases. The theoretical part discusses the learning environment, play pedagogy, participation and art-based methods as elements to raise quality of early childhood education activities and to implement preventive early support activities.</p> <p>Through the development of play environments, it was possible to promote high-quality early childhood education that is based on children's needs and that supports children's growth, learning, development and well-being in a variety of ways. Child-oriented, participatory activities supported children's individual learning and enabled their active participation, by strengthening children's experiences of inclusion and community. This development work improved the quality of basic services and promoted early support and preventive work in early childhood education services.</p> <p>In the future, the work methods of early support should be utilized and developed versatily in child and family services. Early childhood education services should make use of the special expertise of an early support expert in the development and management of early childhood education. An interesting follow-up study would be how art-based methods could be used to support parenting or grouping of schoolchildren.</p>			
Keywords participation, children, learning environment, participatory art			

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	7
2	VARHAISKASVATUKSEN OPPIMISYMPÄRISTÖT	9
2.1	Psyykkinen, sosiaalinen ja kulttuurinen oppimisympäristö lapsen kehityksen tukena	9
2.2	Leikki lapsen kehityksen ja oppimisen tukena	10
2.3	Leikkiympäristöjen kehittämiskohteita tutkimuksien valossa	11
2.4	Leikki- ja oppimisympäristöjen kehittäminen	11
2.4.1	Leikkiympäristön esteettisyys	13
2.4.2	Kasvattajan rooli leikissä	14
2.4.3	Leikkiopetusta ja tarinallinen leikki	15
3	OSALLISUUDEN EDISTÄMINEN VARHAISKASVATUKSESSA.....	17
3.1	Lasten osallisuuden tukemisen lähtökohtia	17
3.2	Leikki ja vuorovaikutus edistää lasten osallisuutta	18
3.3	Lasten osallisuus leikkiympäristöjen kehittämisessä	19
4	TAIDELÄHTÖISET MENETELMÄT VARHAISKASVATUKSESSA	21
4.1	Taide lapsen kehityksen ja oppimisen tukena.....	21
4.2	Varhaiskasvattajat taidelähtöisten menetelmien toteuttajina	23
4.3	Yhteisötaide inklusion ja osallisuuden vahvistajana	23
5	LEIKKIYMPÄRISTÖJEN KEHITTÄMISTYÖ	25
5.1	Kehittämistyön menetelmät	25
5.2	Kehittämistyön pedagogiset valinnat	27
5.3	Kehittämistyön toteutuksen syklisen eteneminen ja tuotoksien kuvaus	28
5.3.1	Case 1: Leikkiympäristöjen kehittäminen osallisuutta vahvistaen esiopetusryhmässä.....	29
5.3.2	Case 2: Leikkiympäristöjen kehittäminen ikä- ja kehitystason mukaisesti 1–4- vuotiaiden lapsiryhmissä.....	33
5.3.3	Case 3: Leikkiympäristöjen kehittäminen osallistavan taiteen kautta 4–6-vuotiaiden lapsiryhmissä.....	37
5.3.4	Case 4: Leikkiympäristöjen kehittäminen tarinallisen leikin kautta esiopetusryhmässä.....	41
6	KEHITTÄMISTYÖN ARVIOINTI JA JOHTOPÄÄTÖKSET	46
6.1	Arviointia kehittämistyön tavoitteiden toteutumisesta	46
6.2	Kehittämistyön arviointia oppimisympäristöjen kehittämisen näkökulmasta varhaiskasvatuksessa ...	47
6.3	Kehittämistyön arviointia osallisuuden vahvistamisesta varhaiskasvatuksessa	48

6.4	Kehittämistyön arviointia osallistavan taiteen kokeilusta varhaiskasvatuksessa	49
6.5	Kehittämistyön arviointia leikkipedagogiikan ja tarinallisen leikin näkökulmasta	50
6.1	Kehittämistyön haasteita	51
6.2	Johtopäätökset ja jatkokehittämisideat	51
7	POHDINTA.....	54
	LÄHTEET	56

KUVALUETTELO

KUVA 1.	Kehittämistyön syklisyys esiopetusryhmässä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).....	30
KUVA 2.	Osallistavan taiteen kautta saavutettu muutos (Sjöblom 2022, CC BY-NC).....	31
KUVA 3.	Kotileikki ennen ja jälkeen muutoksen. Taustalla eläinsairaala (Sjöblom2022, CC BY-NC).	31
KUVA 4.	Oppimista tukevia elementtejä leikkiympäristössä (Sjöblom 2022, CC BY-NC).	32
KUVA 5.	Lasten ideat ja osallisuus leikkimaailmassa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).	32
KUVA 6.	Kehittämistyön syklisyys 1–4-vuotiaiden lapsiryhmissä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).	33
KUVA 7.	Kuvatuettu lasten ikä- ja kehitystason huomioiva leikkiympäristö (Sjöblom 2022, CC BY-NC).	34
KUVA 8.	Esineleikki ja motoriikan tukeminen leikkiympäristössä (Sjöblom 2022, CC BY-NC).....	35
KUVA 9.	Lapset mukana rakentamassa leikkimaailmaa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).	35
KUVA 10.	Lasten taide lisää estetiikkaa oppimisympäristössä (Sjöblom 2022, CC BY-NC).....	36
KUVA 11.	Satuhahmot 1–4-vuotiaiden lasten leikkimaailmassa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).....	36
KUVA 12.	Kehittämistyön syklisyys 4–6-vuotiaiden lapsiryhmissä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).....	37
KUVA 13.	Lasten tekemä taide kutsuu kädentöiden pariin (Sjöblom 2022, CC BY-NC).....	38
KUVA 14.	Littlest Pet Shop- leikin muutos lapsia osallistaen (Sjöblom 2022, CC BY-NC).	39
KUVA 15.	Lasten osallisuus ja oppimisen elementit leikkimaailmassa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).	39
KUVA 16.	Osallistavan yhteisötaiteen toteutus (Sjöblom 2022, CC BY-NC).	40
KUVA 17.	Talvinen leikkimaailman toteutus (Sjöblom 2022, CC BY-NC).	40
KUVA 18.	Kehittämistyön syklisyys esiopetusryhmässä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).	41
KUVA 19.	Osallistavan taiteen prosessi tarinallisessa leikkiprojektissa (Sjöblom 2023, CC BY-NC).	43
KUVA 20.	Lasten taideteokset inklusiivisessa leikkiympäristössä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).	43
KUVA 21.	Osallisuuden edistäminen tuotti esteettisen leikkimaailman (Sjöblom 2023, CC BY-NC).....	44
KUVA 22.	Ikä- ja kehitystason huomioiminen osallisuutta edistävässä pedagogiikassa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).....	48
KUVA 23.	Osallistavan yhteisötaiteen toteutus (Sjöblom 2022, CC BY-NC)	49

Kiitos mahdollisuudesta toteuttaa kehittämistyö varhaiskasvatuspalveluissa sekä luottamuksesta kehittämistyön toteuttajana. Erityiset kiitokset kaikille teille, jotka olette olleet mahdollistamassa, auttamassa, tukemassa ja toteuttamassa kehittämistyötä. Lämmin kiitos kehittämissä mukana olleille lapsille, joiden kanssa toteutettiin upeita leikkimaailmoja. Kiitos myös läheisille tuesta ja kannustuksesta.

Taru Sjöblom

Forssassa, 13.4.2023.

1 JOHDANTO

Lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön sekä tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen (Lastensuojelulaki 2007/417, 1 §). Kuntien ja lasten kanssa toimivien viranomaisten tulee tarjota lapsille ennalta ehkäisevää tarpeellista tukea varhaisessa vaiheessa lapsen hyvinvoinnin tukemiseksi ja lapsen edun takaamiseksi (Lastensuojelulaki 2 §-4 §). Kuntien on järjestettävä ehkäisevää tukea siinä laajuudessaan kuin tarve edellyttää (Lastensuojelulaki 11 §). Varhaiskasvatuksessa toteutettavalla ennalta ehkäisevällä lastensuojelutyöllä edistetään sekä turvataan lasten kasvu, kehitys ja hyvinvointi (Lastensuojelulaki 3a §).

Kansallisessa Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (LAPE, 2016–2023) tavoitteena on vahvistaa varhaista tukea ja varhaiskasvatuksen oppimisen tukea lasten hyvinvoinnin vahvistamiseksi (THL 2021). Kansallinen koulutuksen arviointikeskuksen (Karvi) raporttien mukaan varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan laadukkuus vaatii kohennusta. Varhaiskasvatuksen kehittämiskohteita ovat muun muassa lasten kehityksen ja oppimisen tuen toteuttamiseen panostaminen varhaiskasvatuksessa sekä taidekasvatuksen toteuttamisen vahvistaminen pedagogisessa toiminnassa. (Repo ym. 2019, 158–160; Repo ym. 2020, 13–14; Juutinen ym. 2021b, 4–5.)

Kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen, turvallinen sekä inklusiivinen varhaiskasvatuksen oppimisympäristö on varmistettava varhaiskasvatuksessa (Varhaiskasvatuslaissa 540/2018, 3§; Opetushallitus 2022b, 34). Leikki- ja oppimisympäristöjen tulee ohjata lasta leikkiin, fyysiseen toimintaan, tutkimiseen sekä taiteelliseen ilmaisuun. Leikki- ja oppimisympäristöjen tulee lisäksi mahdollistaa varhaiskasvatukselle asetettujen tavoitteiden saavuttaminen. Lisäksi niiden tulee tukea lasten oppimisen taitoja, sosiaalisia taitoja, kielellisiä taitoja sekä itsetunnon kehittymistä (Opetushallitus 2022b, 34.)

Erialaisten tutkimuksien mukaan varhaiskasvatuksen leikkiympäristöjen fyysisyydessä on vielä parantamisen varaa. Opetushallituksen (2022, 34) mukaan leikkiympäristöjen tulee elää lasten muuntuvien tarpeiden mukaan. Kankaan ja Brotheruksen (2017, 12–18) tekemän tutkimuksen mukaan varhaiskasvatuksen leikkiympäristöt ovat kuitenkin pääosin pysyviä ja muuttumattomia eikä niitä muuteta lasten muuntuvia kehitystarpeita vastaaviksi pedagogisin materiaalein ja välinein. WHO:n tutkimuksen mukaan monipuoliset ja erilaiset leikki tarjoumat ja leikkivälineiden saatavilla olo ovat tärkeitä lasten kehityksen kannalta (Fancourt & Finn 2019, 12–13.)

Varhaiskasvatuksessa lasten tulee saada olla mukana oppimisympäristön suunnittelussa ja tekemisessä (Opetushallitus 2022b, 34). Kankaan ja Brotheruksen mukaan lasten mahdollisuus osallistua fyysisen toimintaympäristön suunnitteluun sekä rakentamiseen on kuitenkin päiväkodeissa vähäistä. (Kangas & Brotherus 2017, 12–18.) Nivala (2021, 52–53) toteaa tekemässään tutkimuksessa, että on tärkeää miettiä keinoja, joilla varhaiskasvatuksen arjessa, suunnittelussa sekä toiminnassa voidaan tukea lasten osallistumista sekä luoda uusia keinoja mahdollistaa lasten osallisuuden kokemukset sekä vaikuttamismahdollisuudet. Karhu, Heiskanen & Närhi (2021, 108) puolestaan toteavat, että varhaiskasvatuksessa tehtävälle kehittämistyölle tulee antaa aikaa ja tukea, jotta lapsen osallisuus voi toteutua. Hakkaraisen (2020, 259) mukaan lasten leikkimaailmat tulee toteuttaa projektitöinä, joka mahdollistaa useiden pedagogisia tavoitteita yhtäaikaisen toteuttamisen.

Leikkiin ja leikkiympäristöjen laatuun panostaminen on lapsen edun mukaista ja monitahoisesti vaikuttavaa. Onkin perustelua, että varhaiskasvatuksen leikki- ja oppimisympäristöihin kiinnitetään huomiota. On myös tärkeää, että varhaiskasvatuksessa nähdään leikki lapsen kehityksen ja oppimisen kannalta merkityksellisenä. Leikki on lapsen varhaisen tuen keskeinen mahdollistaja varhaiskasvatuksessa. Leikin kautta mahdollistuu perustan luominen hyvinvoiville, motivoituneille sekä iloisille lapsille ja tulevaisuuden tuotteliaalle yhteiskunnalle (White 2012, 31).

Kehittämistyön teen varhaiskasvatuksen tasa-arvohankkeessa, jossa tavoitteena on edistää tasa-arvoa, kehittää varhaiskasvatuksen laatua sekä lapsen oikeutta varhaiseen tukeen. Hankkeen tarkoitus on tukea lasten oppimista ja hyvinvointia sekä vahvistaa varhaiskasvatuksen merkitystä näiden edistäjänä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö.) Kehittämistehtävä on sisätiloissa olevien fyysisten leikkiympäristöjen kehittäminen pienen maalaiskunnan varhaiskasvatuspalveluissa. Kehittämistyön tavoite on kehittää lapsen tuen mallia inklusio periaatteen mukaan sekä vahvistaa yleistä tukea varhaiskasvatuksessa osana laadukasta pedagogiikkaa (Kunta 2022b). Kehittämistyö toteutetaan vuoden 2022 elokuusta vuoden 2023 helmikuun loppuun välisenä aikana.

Tämä kehittämistyön toteutus tarjoaa yhden ratkaisukeskeisen tavan kehittää varhaiskasvatuspalveluita. Kehittämistyössä yhdistetään osallisuus ja taidekasvatus osaksi leikkiympäristöjen kehittämistä. Tämä vahvistaa varhaiskasvatuksen laadukkuutta sekä edistää lapsiperhepalveluiden kautta tarjottavaa varhaista tukea ja ennalta ehkäisevän työn toteutumista lapsille ominaisimman oppimisen tavan eli leikin kautta. Tämä kehittämistyö tukee LAPE-hankkeen tavoitteita sekä Karvin varhaiskasvatukselle asettamia kehittämiskohteita.

Kehittämistyö sisältää yhteensä neljä kehittämissykliä, joita kuvataan raportissa case esimerkkien kautta. Kehittämistyöni toteutuu lapsilähtöisesti ja etenee kussakin yksikössä lasten tarpeista ja mielenkiinnonkohteista käsin huomioiden lasten ikä- ja kehitysvaiheet. Kehittämistyössä nivoutuvat saumattomasti yhteen taidelähtöiset menetelmät, osallisuus sekä leikkiympäristöjen kehittäminen. Kehittämistyöni perustuu varhaiskasvatustyötä ohjaaviin kansainvälisiin sekä kansallisiin lakeihin ja sopimuksiin että kansallisesti ja paikallisesti työtä ohjaaviin asiakirjoihin.

Ennen tämän kehittämistyön toteutusta olen tehnyt lasten leikkiympäristöjen kehittämistyötä vuosina 2019–2022 toimiessani 5-vuotiaiden ja alle 3-vuotiaiden lapsiryhmissä varhaiskasvatuksen opettajana. Raportissa kuvattu kehittämistyö on jatkumoa aiemmin työelämässä toteuttamalleni leikkiympäristöjen kehittämistyölle. Siirryn toteuttamaan kehittämistyötä päiväkotiin, joka koostuu kolmesta eri varhaiskasvatusyksiköstä. Kehittämistyön aikana työskentelen yhteensä viiden eri lapsiryhmän kanssa, joiden ikä vaihtelee 1–7- ikävuoteen.

2 VARHAISKASVATUKSEN OPPIMISYMPÄRISTÖT

Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöillä tarkoitetaan kokonaisuutta, jonka muodostavat lasten käytössä olevat tilat, paikat, välineet, yhteisöt ja käytännöt. Näiden muodostaman kokonaisuuden tulee tukea lapsen oppimista, kasvua sekä vuorovaikutusta. (Opetushallitus 2014, 23–24; Opetushallitus 2023.) Oppimisympäristö rakentuu niin fyysisestä, psyykkisestä, sosiaalisesta kuin kulttuurisesta ulottuvuudesta (Opetushallitus 2022b, 34). Varhaiskasvatuksen tavoitteena on varmistaa kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen sekä inklusiivinen varhaiskasvatuksen oppimisympäristö (Varhaiskasvatuslaki 3 §; Opetushallitus 2022b, 34). Lisäksi oppimisympäristöissä tulee huomioida lapsen ikä, kehitys ja muut edellytykset. (Varhaiskasvatuslaki 3 §, 10 §; Opetushallitus 2022b, 34).

Oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa ympäristön sekä ihmisten kanssa (Heikkinen 2021, 30, 62). Oppimisympäristön tulee olla sellainen, että se tukee lapsiryhmän lasten yksilöllisiä tarpeita sekä ikään ja taitoihin perustuvaa itsenäistä toimintaa. Toimiva oppimisympäristö tukee lasten osallisuutta sekä innostaa lapsia oppimaan (Heikkinen 2021, 30–31.) Lasten kasvun, oppimisen ja toiminnan mahdollistaminen varhaiskasvatuksessa vaatii varhaiskasvatuksen työntekijöiltä tietoa lasten kehitysvaiheista, niihin liittyvistä haasteista (Heikkinen 2021, 67).

2.1 Psyykinen, sosiaalinen ja kulttuurinen oppimisympäristö lapsen kehityksen tukena

Opetushallitus määrittelee, että oppimisympäristöjen tulee tukea lapsen terveen itsetunnon kehittymistä (Opetushallitus 2022bb, 34). Lapsen itseluottamusta tukee onnistumisen kokemukset, hyväksyntä, kiittäminen sekä kannustaminen. Myös vuorovaikuttaminen, varhaiskasvatuksen työntekijän antama huomio sekä aktiivinen toimijuus vahvistavat lapsen itseluottamusta (Alijoki & Pihlaja 2020, 276). Läheisyys, lämpö, hellyys, huolenpito ja sylissä pitäminen tukee kaiken ikäisiä lapsille. Emotionaalisesti hyvällä oppimisympäristöllä voidaan tukea lapsen itsetuntemusta, emotionaalisia taitoja, vuorovaikutustaitoja sekä sosiaalisia taitoja. Psyykkisesti hyvässä oppimisympäristössä lapsi kokee olevansa hyväksytty ja ymmärretty tunteineen. Lasta ohjataan tunteiden ilmaisemiseen, tunnistamiseen sekä tunteiden sanoittamiseen ja hallintaan. (Alijoki & Pihlaja 2020, 274.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ohjataan, että oppimisympäristöjen tulee tukea lasten sosiaalisten ja kielellisten taitojen kehittymistä. Lasten sosiaalisia, kielellisiä ja vuorovaikutustaitoja voidaan harjoitella toimimalla erikokoisissa ryhmissä. Tämä mahdollistaa myös paremman keskittymisen ja tukee lapsilähtöistä toimintaa. Tärkeää on, että jokainen voi osallistua toimintaan. (Opetushallitus 2022b, 34). Aikuisen läsnäolo, tuki sekä hyväksyntä ovat vuorovaikutustaitojen kehittymisen kannalta merkityksellisiä (Heikkinen 2021, 69).

Lasten kulttuurinen oppimisympäristö rakentuu varhaiskasvatuksessa tukemalla erilaisia lasten taiteen muotoja. Lasten taiteen muotoja ovat aikuisten tuottama taide, lasten oma taide sekä lasten ja aikuisten yhteinen taide (Ruokonen & Rusanen 2009, 11; Sovellataidetta 2023). Aikuisten tuottamaa taidetta ja lastenkulttuuria toteuttavat varhaiskasvatuksessa muun muassa elokuvat, videot, lastenäytelmät, musiikki sekä lasten taidenäyttelyt. (Ruokonen & Rusanen 2009, 10). Lasten omaa kulttuuria puolestaan on lasten tekemät erilaiset kädentyöt, kuvalliset ja liikunnalliset esitykset sekä rakentelut (Ruokonen & Rusanen 2009, 12).

Oppimisympäristöjen tulee myös vahvistaa tasa-arvoa sekä yhdenvertaisuutta. (Opetushallitus 2022bb, 34.) Kasvattajan tuki ja sääätely lasten vuorovaikutustilanteissa sekä kunnioittava, hyväksyvä ja arvostava ilmapiiri ennalta ehkäisevät kiusaamista varhaiskasvatuksessa (Heikkinen 2021, 126). Inklusiivisuuden tulee toteutua varhaiskasvatuksessa niin fyysisissä oppimisen tilaratkaisuisissa kuin psyykkisessä ja sosiaalisessa oppimisympäristössä. Kaikkien tulee olla osallisia toimintaa tasavertaisina sekä yhdenvertaisina. Tilojen tulee olla kaikille saavutettavissa ja esteettömiä. Lisäksi niissä tulee näkyä psyykkinen, sosiaalinen ja kulttuurinen moninaisuus. (Leinonen & Mäkelä 2022, 89.)

2.2 Leikki lapsen kehityksen ja oppimisen tukena

Leikki on keskeinen työtapa varhaiskasvatuksessa (Kalliala 2014, 204; Opetushallitus 2022b, 40). Varhaiskasvatusikäisten lasten kohdalla leikki ja oppiminen kytkeytyvät toisiinsa. Leikin kautta voidaan tukea lasten kehitystä sekä helpottaa lasten oppimista. Lasten yksilöllisten tarpeiden tukeminen mahdollistuu leikin kautta. Leikin vaikutukset ovat voimakkaita ja vaikuttavat pitkäkestoisesti lasten tuleviin oppimisen kokemuksiin (Karaoğlu 2020, 22–23.)

Varhaiskasvatuksen oppimiskäsitys perustuu lapsen aktiiviseen toimijuuteen. Lapsen aktiivinen toimijuus toteutuu leikin kautta. Leikin kautta lapset voivat jäsentää ympäröivää maailmaa, tutkia sitä, solmia sosiaalisia suhteita sekä muodostaa merkityksiä omista kokemuksistaan. Leikeissä opetellaan sääntöjä, tunteiden sääätelyä, tahtomista sekä kuuntelemaan muiden mielipiteitä. Leikki mahdollistaa myös ideoimisen, mielikuvituksen ja luovuuden käytön. (Opetushallitus 2022b, 18, 25.) Myös elämäntapahtumien ja vaikeidenkin tunteiden käsittelemisen mahdollistuu leikin kautta (Heikkinen 2021, 57). Leikki tukee lisäksi muistin, mielikuvituksen ja oppimisen kehittymistä (Heikkinen 2021, 57). Tärkeää on myös tiedostaa, että leikki kasvattaa lasten motivaatiota sekä parantaa lapsen keskittymistä (Mardell ym. 2021, 1).

Leikin kautta mahdollistuu yhteisöllisyyden sekä positiivisen tunneilmapiirin rakentuminen. Leikkivässä yhteisössä mahdollistuu yhdessä tekemisen, innostuminen ja onnistumisen ilo sekä kannustaminen ja omien taitojen haastaminen. (Åkerfelt & Laitinen 2016, 6; Opetushallitus 2022b, 18, 25.) Leikin kautta oppiminen mahdollistuu lapselle luonnollisesti ja mielekkäällä tavalla naurun, ihmettelyn, tutkimisen ja mielikuvituksen avulla (White 2012, 3). Leikki on lapsille nautinnollista, sisäisesti motivoitunutta sekä tavoitteetonta toimintaa. Leikki syventyy leikin edetessä ja on luonteeltaan spontaania, vapaaehtoista, aktiivista mielikuvituksen tuottamaa toimintaa. (White 2012, 6, Åkerfelt & Laitinen 2016, 3). Monien kansainvälisten tutkimuksien mukaan leikkiä toiminnassa painottava varhaiskasvatus johtaa lasten parempaan koulumenestykseen (Tigersted 2016).

Åkerfelt ja Laitinen (2016, 26) toivovat, että leikki ymmärrettäisiin aiempaa moninaisempina mahdollisuuksien luojana ja toivovat, että varhaiskasvatusta ja esiopetuksesta kehitettäisiin edelleen leikkiä suosiviksi ympäristöiksi. Lasten leikin kehittymiseen, leikkiin sekä lasten vertaissuhteisiin vaikuttaa oleellisesti varhaiskasvatuksessa käytössä olevat tilat, välineet sekä materiaalit (Nyman 2020, 76). Leikkiin vaikuttavat lisäksi lasten oma tekeminen sekä varhaiskasvatuksen työntekijöiden määrittelemät leikin puitteet, jotka joko rajaavat tai mahdollistavat leikin ja sille annettavan ajan (Kalliala 2012, 205).

2.3 Leikkiympäristöjen kehittämiskohteita tutkimuksien valossa

Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen syyskuussa 2019 julkaiseman raportin mukaan päiväko-din johtajat arvioivat varhaiskasvatuksen oppimisympäristöjen kehittämisen toteutuvan vain kohta-laisesti. Varhaiskasvatuksen työntekijät kokevat oppimisympäristön kehittämisessä haasteiksi päivä-kotien fyysiset tilat. Leikkitilojen muokkaamisen ja rakentamisen haasteiksi varhaiskasvatuksen työn-tekijät kokevat lasten iän, erityisesti alle 3-vuotiaiden lasten kohdalla. (Repo ym. 2019, 77–79.)

Lasten leikkiympäristöt ovat varhaiskasvatuksessa pääosin pysyviä ja muuttumattomia eikä niitä muuteta lasten muuntuvien kehitystarpeita vastaaviksi pedagogisin materiaalien ja välineiden avulla. Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että lasten leikki- ja oppimisympäristöihin panostaminen näkyy lasten leikeissä myönteisesti. Leikit laajentuvat sekä syventyvät aikuisen antaman tuen ja ohjaami-sen myötä. (Kangas & Brotherus 2017, 12–18.) Leikkiympäristöjen fyysinen muotoilu vahvistaa las-ten leikkiin sitoutumista, tukee lasten ryhmäytymistä sekä aktivoi varhaiskasvatuksen työntekijöitä leikkimään lasten kanssa. Leikkimateriaalien asettaminen lasten saataville ja tarjolle rauhoittaa las-ten toimintaa. Leikkitilojen muotoilun kautta on mahdollista saavuttaa inspiroivia, esteettisiä sekä viihtyisiä ympäristöjä, joissa lasten itseohjautuvuus paranee pedagogisesti suunnitellun ja jäsennel-lyn leikkitilan avulla. (Nyman 2020, 69–70.)

Leikkiympäristöissä olevat välineet ovat usein lapsilta piilossa, jottei ne menisi rikki tai niitä voisi käyttää tietyissä spesiaalitalanteissa. Lasten mielenkiinnon herättämiseksi olisi kuitenkin tärkeää, että erilaiset välineet olisivat leikkiympäristössä lasten saatavilla ja mahdollistaisi lasten vapaan leikillisen oppimisen, myös alle kolmevuotiaiden ryhmissä. Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöjen rakenta-misessa on tärkeää huomioida, että tiloissa olisi riittävä määrä tarjolla oleville välineitä, jotta vältty-tään turhilta lelujen vähäisyydestä johtuvilta riitatilanteilta. (Vist & Os 2019, 336–339.) Musiikin ja kirjojen tarjoaminen sekä niiden saatavilla olo on tärkeää lasten kehityksen kannalta. Musiikki, kirjat ja muut taiteen muodot leikkiympäristössä tukevat lasten kielen kehitystä, havainnointia ja keskitty-miskyvyn kehittymistä tukien lukemaan oppimisen taitoja (Fancourt & Finn 2019, 12–13.)

Varhaiskasvatuksessa tulisi panostaa lasten leikkimaailmojen luomiseen siten, että huomioidaan las-ten leikeistä nousseita mielenkiinnon kohteita. Lapsiryhmässä toteutettavaa teemaa tulisi toteuttaa lapsiryhmästä tehtyihin havaintoihin, pedagogisiin dokumentteihin sekä niistä nousseisiin tavoitteisiin perustuen. Niistä voi luoda lapsiryhmän kanssa toteutettavan projektin, jossa on mahdollista toteut-taa useita pedagogisia tavoitteita yhtä aikaa. (Hakkarainen 2020, 259.)

2.4 Leikki- ja oppimisympäristöjen kehittäminen

Opetushallitus on tukenut varhaiskasvatuksen oppimisympäristöihin liittyvää kehittämistyötä valtion-avustuksin vuodesta 2017 alkaen. Yleisenä tavoitteena on ollut tukea varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisen oppimisympäristöjen kehittämistä, joissa on huomioitu lasten osallisuus, inklu-siivisuus, lasten hyvinvointi, turvallisuus sekä lasten sosiaalisten taitojen kehittyminen (Opetushalli-tus 2023). Opetushallitus on myöntänyt avustuksia yhteensä 3,10 miljoonaa euroa yhteensä 43 hankkeelle viimeisen kahden vuoden aikana. (Opetushallitus 2021; Opetushallitus 2022a.) Oppimis-

ympäristön ja oppimisen kehittäminen tulee tehdä lasten etua ajatellen (Mattila 2013, 87). Hyvä oppimisympäristön kehittäminen lähtee tarpeista ja arvoista, joita halutaan edistää tulevaisuudessa (Leinonen & Mäkelä 2022, 18).

Laadukkaassa oppimisympäristössä lapsien tarvitsema tuki tuodaan osaksi leikkiympäristöä turvaamaan sekä edistämään lapsen kehitystä ja oppimista. Oppimisympäristöä tulee arvioida sekä muokata säännöllisesti lasten muuttuvien tarpeiden ja vaihtuvien mielenkiinnonkohteiden mukaan, jotta se haastaa sekä innostaa lapsia oppimaan. Leikkiympäristöjen tulee olla monipuolisia sekä lasten ja varhaiskasvatuksen työntekijöiden yhdessä suunnittelemissa ja rakentamissa. (Karvi 2019, 13–43.)

Leikkiympäristön fyysinen toteutus vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen, toimintaan ja tunteisiin. Leikkiympäristö mahdollistaa lasten kasvun ja kehityksen tukemisen ympäristöön toteutettujen aktiviteettien ja materiaalien myötä. Leikkitiloilla on tärkeä merkitys lapsen sosiaalisten ja kielellisten taitojen kehittymisen kannalta. Leikin kautta lapsi harjoittelee myös matemaattisia taitoja, tunnetaitoja, kognitiivisia taitoja sekä hieno- ja karkeamotorisia taitoja. Leikissä lapset oppivat lisäksi vuorovaikutamista, itseilmaisutaitoja sekä luovat identiteettiään. (White 2012, 8, 31; Gordon Biddle, Garcia-Nevarez, Roundtree Henderson & Valero-Kerrick 2013, 258–267; Karaoğlu 2020, 29; Mardell ym 2021, 1; Lundström, Donner & Heikkilä 2022, 224.) Leikissä opitaan lisäksi ongelmanratkaisutaitoja sekä loogista päättelyä ja luovuutta (White 2012, 8; Tigersted 2016; Karaoglu 2020, 29). Näillä taidoilla on positiivisia ja pitkäkestoisia vaikutuksia lasten myöhempään koulumenestykseen (Karaoğlu 2020, 29) aina työelämään asti (White 2012, 8).

Varhaiskasvatuksen opettajan velvollisuus on luoda lapsille sekä henkisesti että fyysisesti turvallinen oppimisympäristö (Pesonen 2020, 9). Oppimisympäristöjen suunnittelu on yhtä tärkeää kuin pedagogisen toiminnan suunnittelu. Toimintaan houkutteleva ja oppimiseen innostava ympäristö on turvallinen, kiinnostava sekä monipuolinen (Leinonen & Mäkelä 2022, 63.) Päiväkotien fyysiset ympäristöt heijastavat suoraan niin varhaispedagogiset näkemykset kuin niiden puutteet. (Kalliala 2012, 212.) Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöjä kehitettäessä tulee huomioida, että varhaiskasvatustyölle asetetut tavoitteet voidaan saavuttaa. Kehittämistyön tulee myös edistää lasten itsetunnon, oppimisen taitojen sekä sosiaalisten taitojen kehittymistä. Oppimisympäristöjen rakentamisessa ja kehittämisessä tulee huomioida muun muassa viihtyisyys ja esteettisyys, tilojen valaistus, ergonomia sekä ekologisuus. (Opetushallitus 2023.)

Lasten leikkiympäristöjä kehitettäessä on tärkeää huomioida myös lasten ikäkauteen liittyviä kehitystekijöitä (Helenius & Korhonen 2020, 74). Inklusion edistämiseksi oppimisympäristössä tulee huomioida lasten ikä ja koko, jotta kaikilla lapsilla on mahdollisuus oppia kaikilla aisteillaan sekä toimia tiloissa kehollisesti kokonaisvaltaisesti (Leinonen & Mäkelä 2022, 50). Leikki- ja oppimisympäristöjen tulee ohjata lasta leikkiin, fyysiseen toimintaan, tutkimiseen ja taiteelliseen ilmaisuun sekä tukea lasten uteliaisuutta ja oppimista (Opetushallitus 2022b, 34). Ne ovat lasten luontaisimpia oppimisen tapoja. Niiden avulla lapsi jäsentää sekä hahmottaa ympäristöön, kerää tietoa, sekä harjoittelee ja oppii uusia taitoja. (Kalliala 2012, 223; Alijoki & Pihlaja 2020, 275; Heikkinen 2021, 31; Leinonen & Mäkelä 2022, 49).

Leinosen ja Mäkelän (2022, 21) mukaan hyvin suunniteltu kasvatus ja -oppimisympäristö mahdollistaa lapsen oman aktiivisen toimijuuden oman kasvunsa ja kehityksensä edistämiseksi. Lasten näkökulmasta luotu oppimisympäristö mahdollistaa lapsen osallisuuden ja lapselle ominaisen toiminnan toteutumisen (Leinonen & Mäkelä 2022, 49–50). Osallisuuden toteutumisen lisäksi varhaisen tuen toteutumisen varmistamiseksi oppimisympäristössä tulee huomioida lasten kehitystaso, kokemukset ja tapa käsitellä maailmaa. Siellä tulee huomioida myös lasten mielenkiinnonkohteet, mahdollistaa spontaani leikki sekä tarjota mahdollisuus taiteelliseen ilmaisuun (Ruokonen & Rutanen 2009, 12).

Kallialan (2012, 216) mukaan varhaiskasvatuksen työntekijöiden tulisi vaatia itseltään toimintaympäristöosaamista ja mahdollistaa lasten kuvittelukyvyyn vahvistuminen rikkailla oppimisympäristöillä. Oppimisympäristöjen muutos vaatii sitoutumista ja samaan tavoitteeseen pyrkimistä. Oppimisympäristöjen muutos vaatii kokonaisvaltaista kehittämistä koko työyhteisössä, jotta voidaan saavuttaa vaikuttavuutta ja toimintakulttuurin muutos. (Mattila 2013, 75, 87.) Tasokasta leikkiympäristöä rakennettaessa tulee tietoisesti pohtia mitä ympäristössä voi tehdä, mihin lapsen huomio kiinnittyy tilassa, millaiseen toimintaan esineet houkuttelevat lapsia ja miten lasten ikä ja kehitystarpeet on huomioitu ympäristössä. Tärkeää on pohtia myös sitä, miten ympäristö huomioi monikulttuurisuuden ja mahdollistaa kaikkien tasapuolisen osallistumisen leikkiin. (Kalliala 2012, 212).

Hyvin suunniteltu ympäristö ruokkii lasten uteliaisuutta, luovuutta ja mielikuvitusta. Lisäksi se huomioi lasten iän, tarpeet, mielenkiinnonkohteet ja lapsille luontaiset toimintatavat (Leinonen & Mäkelä 2022, 50; Opetushallitus 2022b, 25). Hyvä oppimisympäristö myös muovautuu lasten leikkien mukaan (Opetushallitus 2022b, 42). Toimiva oppimisympäristö ei ole liian valmiiksi tehty vaan se jättää myös tilaa käyttäjän oivalluksille. Väljä, mutta riittävän vivahteikas suunnittelu luo mahdollisuuden löytää affordanssit ja rakentaa edelleen itselle sopivia tarjoumia. (Leinonen & Mäkelä 2022, 51.) Toimivassa oppimisympäristössä tärkeää on myös se, että mahdollistetaan ja sallitaan monipuolinen toiminta, joiden kautta lapsi löytää itselleen mieluisia leikkitoimintoja (Rusanen & Ollikainen 2018, 65; Helenius & Korhonen 2020, 74–75; Juntunen & Koljonen 2022, 15; Leinonen & Mäkelä 2022, 52).

2.4.1 Leikkiympäristön esteettisyys

Esteettisyyttä on pidetty hoito- ja kasvuympäristön laatupiirteenä jo vuodesta 1980 asti (Rusanen ym. 2014, 26). Tilojen esteettisyys sekä viihtyisyys ovat tunnustettu tärkeiksi oppimista edistäviksi tekijöiksi (Leinonen & Mäkelä 2022, 89). Esteettisyys on sidoksissa lasten kokemuksiin sekä elämyksiin (Rusanen ym. 2014, 26). Esteettinen kokemus syntyy vuorovaikutuksessa kokijan ja ympäristön aktiivisen vuorovaikutuksen tuloksena tai taiteen tekemisessä, jossa mahdollistuu ilmaisu ja elämyksellisyys (Rusanen ym. 2014, 26). Varhaiskasvatuksen työntekijät vastaavat niin taiteellisesta, esteettisestä kuin kulttuurisesta kasvattamisesta (Ruokonen & Rusanen 2009, 11).

Varhaiskasvatuksen työntekijän tehtävä on rakentaa oppimisympäristö, jossa lasten oma kulttuuri näkyy ja kuuluu (Rusanen ym. 2014, 29). Lasten esteettinen ymmärrys kehittyy kauneutta havainnoimalla, säilyttämällä sekä suojelemalla niin taiteessa, luonnossa kuin ihmisten tekemässä ympäristössä. (Rusanen ym. 2014, 26). Lasten kulttuuri, lasten taide ja varhaiskasvatuksen fyysinen ympäristö toimivat lasten esteettisinä kasvattajina. Rakennuksen värit, materiaalit, valot, piha, puutarha,

metsä ja rakenteet tarjoavat lapsille elämyksiä ja kokemuksia. (Hassi 1994, 32.) Elämyksellisyys tukee muistia, edistää oppimista sekä sitouttaa toimintaan (Rusanen ym. 2014, 29).

Leikkitalojen esteettisyydellä on iso vaikutus sille, miten houkuttelevana ja toimintaan kannustavana lapsi ympäristön kokee (Leinonen & Mäkelä 2022, 51). Monipuolisen taidekasvatuksen toteuttamisen avulla voidaan tukea ja saavuttaa oppimisympäristössä elämyksellisyyttä ja luoda mahdollisuuksia lasten esteettisen peruskokemusten syntymiselle. Kaikki lasten saatavilla oleva taide leikkiympäristössä tukee taiteen peruskokemuksen syntymistä, joka luo perustaa lapsen tuleville taidemieltyyksille. (Ruokonen & Rusanen 2009, 12–13). Esteettisesti miellyttävä ja luova toimintaympäristö parantaa asiakastytyväisyyttä. Lisäksi se mahdollistaa henkilöstön työtyytyväisyyttä lisäämällä jaksamista ja psyykkisiä voimavaroja. (Suksi 2015, 21; Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 173).

2.4.2 Kasvattajan rooli leikissä

Leikki on merkityksellinen varhaiskasvatuskäisen lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen ja hyvinvoinnin edistäjä sekä oppimisen mahdollistajana (Opetushallitus 2022b, 18, 31). Leikin avulla voidaan toteuttaa laadukasta ja tehokasta oppimista tukevaa pedagogiikkaa. Tämä vaatii kuitenkin leikkiympäristöjen monipuolista tarjontaa sekä kasvattajan roolin ymmärtämistä leikissä. (Karaoğlu 2020, 22–23.) Lapsella on oikeus leikkiin ja leikin kautta oppimiseen omista lähtökohdistaan käsin. Leikin kautta lapsi oppii osana yhteisöä ja ryhmäänsä (Opetushallitus 2022b, 21).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus 2022b, 40) varhaiskasvatuksen työntekijän rooliksi leikissä on määritelty leikin turvaaminen inklusiivisten periaatteiden mukaisesti. Inklusio toteutuu sitten kun leikin ohjaaminen ja leikkiin osallistumisen mahdollistuu jokaiselle. Leikin kehittämisen tukeminen ja ohjaus tulee olla suunnitelmallista ja tavoitteellista. Leikkien ohjaaminen voi tapahtua olemalla mukana leikissä tai olemalla leikin ulkopuolella. Varhaiskasvatuksen työntekijän tulee tiedostaa, että fyysinen ja psyykinen läsnäolo ennalta ehkäisee ristiriitilanteita sekä tukee lasten välistä vuorovaikutusta. (Opetushallitus 2022b, 41).

Varhaiskasvatuksen työntekijän tehtävänä leikissä on toimia leikin edellytysten luojana, havainnoitsijana sekä osallistujana. Roolien painotuksiin vaikuttaa lapsiryhmän lasten ikä, leikkitaidot sekä ominaisuudet. Kasvattajien tulee vaalia leikin vapaaehtoisuutta, välittömyyttä ja mahdollistaa leikin tyydyttävyyttä ja pitkäkestoisuutta. Kasvattajan tulee myös tukea lasten ystävyyssuhteiden vahvistumista sekä turvattava lasten fyysinen ja psyykinen turvallisuus. (Kalliala 2012, 205–206.) Hymy, nauru ja jännitys ovat leikissä tärkeitä leikkijöiden välisen siteen lujittamisessa. Kontaktileikeissä syntyvä vuorovaikutus mahdollistaa niin kasvattajan kuin lapsen kokemuksen hyväksytyksi tulemisesta. Pienten lasten kohdalla sylileikit ovat tärkeitä varhaisen vuorovaikutuksen, perusturvallisuuden tunteen, lapsen merkityksen kokemuksen ja lapsen puheenkehityksen tukena. (Helenius & Korhonen 2020, 72–77.)

Varhainen vuorovaikutus leikeissä luo perustan lasten myöhemmille leikeille (Åkerfelt & Laitinen 2016, 8). Pienten ryhmissä aikuisen rooli leikissä on mahdollistaa yhteisöllisen leikin rakentaminen ja ylläpitäminen. Yhteisöllinen leikki onnistuu pienillä vain kasvattajan toimiessa leikin keskushahmona. Tämä mahdollistaa myös pienten lasten kohdalla pitkäkestoisen leikin onnistumisen useamman leik-

kijän välillä. Tärkeää on, että varhaiskasvatuksen työntekijä pyrkii löytämään, rakentamaan ja ylläpitämään yhteistä ymmärrystä leikkijöiden välillä. Tämä vaatii kasvattajalta oman toiminnan sovittamista alati vaihtuviin tilanteisiin. Tämä mahdollistuu olemalla läsnä, lasten saataville, herkkä sekä huomioimalla pieniä asioita ympäristössä. (Pursi 2019.)

Kasvattajan tulee myös ennalta suunnitella ja valmistella leikkiympäristöjä siten, että ne tukevat lapsen kehitystä ja oppimista. (Karaoğlu 2020, 29.) Heikkisen (2021, 58) mukaan varhaiskasvatuksen työntekijöiden tärkein tehtävä on lasten leikkien rikastuttaminen. Monipuoliset leikkitarjoumat mahdollistavat lasten kehittymisen monitahoisesti, luonnollisesti ja mahdollistavat lasten ideoiden kehkeytymisen yhdessä muiden lasten kanssa. (Karaoğlu 2020, 24.) Affordanssit mahdollistavat toimintaympäristössä laadukkaan toiminnan silloin kun ympäristö on visuaalisesti kutsuva, houkutteleva sekä ymmärrettävä. Parhaimmillaan tarjoumat ruokkivat toinen toisiaan johtaen kannustavaan ja monipuoliseen tekemiseen ja toimintaan (Leinonen & Mäkelä 2022, 51.) Kasvattajia tarvitaan siis oppimisympäristön luomiseen, tavoitteiden tarkentamiseen, suotuisien kasvu ja kehitys edellytysten tarjoamiseen sekä tukemaan lasten oppimisen prosesseja. Kasvattajan tulee toiminnallaan mahdollistaa lapsen rohkeus kokeilla uusia asioita aikuisen tarjoaman tuen avulla, turvallisessa, hyväksyvässä sekä kannustavassa ilmapiirisissä (Rusanen ym. 2014, 35.)

Lasten kehityksen kannalta on siis tärkeää panostaa lapsia innostavaan ympäristöön, joka mahdollistaa tutkimisen ja oppimisen. Yhtä tärkeää on kuitenkin luoda turvallinen ja luottamuksellinen suhde kasvattajan ja lapsen välille. Nämä mahdollistavat lapsen sosiaalisen, emotionaalisen ja kognitiivisen kehityksen. (Mayer & Beckh 2016, 424.) Leikin kautta oppimisessa on tärkeää rakentaa ympäristö, jossa lapselle mahdollistuu saavuttaa voimaantumisen ja merkityksellisyyden kokemus ilon kautta (Mardell ym. 2021, 10).

2.4.3 Leikkipedagogiikka ja tarinallinen leikki

Leikkipedagogiikka mahdollistaa voimakkaita ja laadukkaita oppimisen kokemuksia varhaislapsuudessa. Leikkipedagogiikka on keskeinen varhaiskasvatuksen laatua ja lasten kehitystä ja oppimista edistävä tekijä. (Karaoğlu 2020, 29.) Leikkipedagogiikan juuret ovat ruotsalaisen Gunilla Lindqvistin 1980–1990 lukujen vaihteessa luomassa leikkimaailmatyöskentelyssä. Leikkipedagogiikassa leikki- ja oppimisympäristöt ovat lasten ja aikuisten yhdessä luomia. Kasvattajat tuovat leikkimaailmaan tarkoituksenmukaisesti sisältöä sekä draaman, taiteen ja lastenkirjallisuuden vaikutteita. (Leinonen & Mäkelä 2022, 161.) Lindqvistin luoman leikkipedagogiikan tarkoitus on lasten leikkitaitojen kehittäminen (Nyman 2020,19).

Tarinallinen leikki on toimintakokonaisuus, jonka alku voi perustua satuun, tarinaan tai fiktion/tosi-asioihin perustuvaan lapsille kerrottavaan ideaan. Nämä toimivat toiminnan kehyskertomuksena, joiden avulla voidaan suunnitella pedagogisen toiminnan runkoa ja sisältöä. Lasten toiminta linkittyy tarinallisessa leikissä aina johonkin tiettyyn juonen käänteeseen tarkempaan tarkasteluun. Leikki liittyy luontevaksi osaksi toimintakokonaisuutta esimerkiksi tutkimalla tarinan juonta, tekemällä havaintoja tai käsittelemällä tarinaa eri tekniikoin. (Sarras 1994, 82; Sarras 2022.)

Tarinat, sadut ja monipuolinen leikki ovat hyvän oppimisympäristön luoja. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden tehtävä on mahdollistaa tarinallisuuden ja leikillisyyden toteutuminen. Kasvattajan tulee

myös aktiivisesti edistää yhteisen ymmärryksen syntymistä, joka mahdollistaa lasten kasvun, kehityksen ja oppimisen (Leinonen & Mäkelä 2022, 160–161). Tarinalliselle leikille on ominaista, että leikkimaailmaprojektia toteutetaan lasten kanssa pitkiä aikoja. Aikuisten rooli on jakaa yhteistä mielikuvituksellista leikkimaailmaa lasten kanssa, ylläpitää leikkiä sekä tuottaa sisältöä yhteiseen leikkiin. (Leinonen & Mäkelä 2022, 161). Sadun juoni mahdollistaa pitkäjänteisen työskentelyn kautta toiminnan jatkuvuuden ja erilaisten toimintojen loogisen yhdistämisen eheäksi kokonaisuudeksi. Tarinallisessa leikissä lapset päättävät mihin juonen käänteeseen tartutaan. Varhaiskasvattajien tehtävä on nivoa lapsia kiinnostaviin käänteisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaiset tavoitteet sekä kehittää ja rikastaa toimintaa edelleen. (Sarras 1994, 83).

Tarinallinen leikki mahdollistaa kokemuksellisen oppimisen. (Leinonen & Mäkelä 2022, 162). Tarinallisessa leikissä eletään sadun ja fantasian maailmassa, jossa ainoa rajoite on osallistujien mielikuvi- tus sekä kyky heittäytyä tarinan ja leikin maailmaan. Yhteisen tarinan jakaminen mahdollistaa yhdessä koetun ilon, mielihyvän, luovuuden ja mielikuvituksen rikastumisen sekä mahdollistaa tärkeiden taitojen oppimisen. Tarinallisessa leikissä juoni syntyy prosessoituen leikin edetessä. (Leinonen & Mäkelä 2022, 157–159.) Onnistuneet tarinalliset leikit kiinnostavat ja innostavat lapsia sekä mahdollistavat lasten tietojen ja taitojen lisääntymisen. Onnistuneet leikkiprojektit muokkaavat lasten minäkuvaa sekä ruokkivat lasten taiteellisuutta. (Sarras 1994, 90.)

Tarinallisuus mahdollistaa osallisuuden lisääntymisen, ylläpitämisen sekä mahdollistaa osallisuuden kokemuksen syntymisen lapsille. Tarinat mahdollistavat yhteenkuuluvuuden tunteen vahvistumisen. Tarinoiden avulla saadaan kokemus kuulluksi tulemisesta, joka lisää merkityksellisyyden tunnetta. Tarinat mahdollistavat myös oivalluksien syntymisen sekä empatian ja ymmärryksen lisääntymisen. (Sarras 2022; Isola 2023.) Yhteisöllinen leikki luo myös positiivisen tunneilmapiirin lapsiryhmään (Åkerfelt & Laitinen 2016, 6). Yhteisöllinen leikki ennalta ehkäisee varhaiskasvatuksessa kiusaamista sekä mahdollistaa tasavertaisemman ryhmädynamiikan muodostumisen (Pursi 2019).

Kasvattajan rooli tarinallisessa leikissä on vahvistaa ja ruokkia mielikuvitusta monipuolisesti. Lapset taas tuovat leikkeihin ideoita kaikista niistä saduista ja tarinoista, joihin he ovat tutustuneet. (Leinonen & Mäkelä 2022, 160.) Kasvattajan ohjauksessa tapahtuva leikkiminen mahdollistaa lapselle vahvan ja optimaalisen oppimisen kokemuksen (White 2012, 7). Aikuisten mukana leikkiminen vahvistaa lapsen leikkitaitoja sekä tarjoaa mahdollisuuden leikin laajenemiseen sekä rikastumiseen. Aikuisen kanssa leikkiminen johtaa myös lasten keskinäisten leikkien monipuolistumiseen. Jokaisella lapsella on varhaiskasvatuksessa oikeus saada kokemus intensiivisistä leikeistä, jotka ovat arvokkaita lasten kokemusmaailmassa. (Kalliala 2012, 209.)

Tarinallinen leikki toteuttaa lapsilähtöistä pedagogiikkaa. Lapsilähtöisen pedagogiikan tunnistaa siitä, että opetussuunnitelma saa prosessoitua lasten ja kasvattajien välisessä dialogissa molempien mukaan tuomista elementeistä (Rosqvist ym. 2019, 197–198.) Lapsilähtöisessä pedagogiikassa lapsi on pedagogisen toiminnan subjekti ja hän saa vaikuttaa omaan toimintaansa. Molemmiin puolinen vuorovaikutus mahdollistaa lasten mielenkiinnonkohteiden ja motiivien rakentumisen sekä kasvattajien aktiivisuuden toiminnassa. Tämä mahdollistaa sen, että niin lapset kuin kasvattajat tuovat toimintaan sisältöä suunnaten, ohjaten sekä ylläpitäen toimintaa. (Rosqvist ym. 2019, 197–198.)

3 OSALLISUUDEN EDISTÄMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 12 artiklan ja varhaiskasvatustuksen mukaan lasten näkemykset, toivomukset ja mielipiteet tulee huomioida lapsen ikä ja kehitystaso mukaisesti (Lastensuojelun keskusliitto; Varhaiskasvatustalaki 20 §). Varhaiskasvatustalassa varhaiskasvatustuksen tavoitteeksi on asetettu lasten osallisuuden sekä vaikuttamisen varmistaminen. (Varhaiskasvatustalaki 3 §; Opetushallitus 2022b, 27). Osallisuus on nostettu varhaiskasvatustalatoiminnan keskeiseksi toimintaperiaatteeksi, joka mahdollistaa lapsen laaja-alaisen osaamisen kehittymisen tukien lapsen kasvua niin yksilönä kuin osana yhteisöä. (Opetushallitus 2022b, 24, 27). Osallisuutta vahvistamalla tuetaan kokonaisvaltaisesti lasten persoonaa ja sosiaalista kasvua. Tämä mahdollistaa lasten varhaisen tukemisen edistämällä yhteiskuntaan kiinnittymistä ja ehkäisten syrjäytymistä (Nivala 2008, 10–11).

3.1 Lasten osallisuuden tukemisen lähtökohtia

Inklusiiviseen varhaiskasvatukseen kuuluu osallisuuden, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen kaikessa toiminnassa (Opetushallitus 2022b, 19). Varhaiskasvatustuksessa tulisi tutkimuksien mukaan kehittää ja edistää lasten osallisuuden toteutumista (Juutinen 2021b, 5; Nivala 2021, 53). Osallisuuden merkitys arjen käytänteissä sekä osallisuuden toteuttamistavat eivät ole konkretisoituneet varhaiskasvatustalotoiminnassa (Turja 2020, 43; Juutinen ym. 2021a, 125). Varhaiskasvatustuksen arjessa, suunnittelussa sekä toiminnassa on tärkeä kehittää keinoja, joilla voidaan tukea ja edistää lasten osallisuutta sekä mahdollistaa lasten osallisuuden kokemukset ja vaikuttamismahdollisuudet. (Nivala 2021, 52–53; Opetushallitus 2022b, 26–27).

Laadukkaan osallistavan pedagogiikan toteuttaminen edellyttää kasvattajilta tietoista osallisuuden käsitteen prosessointia (Ahola & Roos 2021, 61). Osallisuuden toteutumisen perustana on varhaiskasvatustuksen esihenkilöiden ja henkilöstön yhteinen lapsikäsiy sekä ymmärrys osallisuudesta (Weckström 2021, 115). Osallisuutta tukeva toimintakulttuuri rakentuu yhteisen lapsikäsiyksen luomiseen, jossa lapsi tunnustetaan aktiiviseksi sekä osallistuvaksi. (Weckström 2022, 115–116 & Nivala 2021, 42.) Osallisuuden toteuttaminen vaatii kykyä oman ammatillisen toiminnan kriittiseen reflektointiin sekä sitoutumista totuttujen toimintatapojen muuttamiseen. (Weckström 2021, 115.)

Osallisuuden toteuttaminen on erilaista riippuen lasten iästä, toiminnasta ja ajankohdasta (Weckström 2022, 115). Osallistavan pedagogiikan ydintä on lasten arvostaminen, lasten kuulluksi tuleminen, lasten aloitteisin vastaaminen sekä sensitiivisyys lasten kohtaamisessa (Kumpulainen ym. 2010, 25–28; Opetushallitus 2022b, 15, 27.) Toiminnan tulee olla kiireetöntä ja vapaaehtoista (Weckström 2022, 115). Henkilöstön ja lasten välisen vuorovaikutuksen tulee olla välittävää, myönteistä, hellää sekä kannustavaa. Tämä tukee lasten osallisuutta ja toimijuutta. (Karvi 2019, 39.) Osallisuuden kokemus voi syntyä vain vuorovaikutuksessa muiden lapsiryhmän jäsenten kanssa ja hyväksytyksi tulemisen kautta (Nivala 2021, 52). Parhaimmat lähtökohdat osallisuuden toteutumiselle on silloin kun lapset luottavat itseensä, tuntevat päiväkodin ja ryhmän tavat, tilat sekä mahdollisuudet (Turja 2020, 50).

Varhaiskasvatustuksessa tulisi muodostaa kasvattajien ja lasten oppimisen mahdollistava yhteisö, jossa kehitetään, ylläpidetään ja edistetään yhteenkuuluvuutta (Karvi 2019, 47). Osallisuuden kannalta on keskeistä lasten tunne vertaisryhmään sekä yhteisöön kuulumisesta. (Karvi 2019, 47; Nivala 2021,

52; Opetushallitus 2022b, 11–12). Lasten osallisuuden toteutuminen vaatii yhteisöllisyyden rakentamista sekä aikuisten sensitiivistä ja aktiivista läsnäoloa. (Weckström 2022, 115–116 & Nivala 2021, 42.) Leikki onkin keskeinen varhaiskasvatuksen työtapana lasten osallisuuden tukemisessa. Se mahdollistaa lasten aktiivisen toimijuuden (Karaoğlu 2020, 29.)

Lapsi rakentaa varhaislapsuudessa minäkuvaansa sekä kokemustaan aktiivisena toimijana. Lapsen ensimmäiset sosiaaliset suhteet, kasvuympäristö sekä häntä hoitavien aikuisten väliset vuorovaikutussuhteet ovat perusuottamuksen, persoonallisuuden, identiteetin ja elämän mahdollisuuksien kannalta merkityksellisiä tekijöitä. (Saari, Eskelinen & Björklund 2020, 101–102.) Osallisuutta tukeva pedagogiikka mahdollistaa inklusiivisen toimintakulttuurin, lapsen myönteisen minäkuvan kehittymisen, itseluottamuksen kasvamisen sekä sosiaalisten taitojen kehittymisen (Opetushallitus 2022b, 27, 32). Osallistava pedagogiikka vahvistaa lasten hyvinvointia sekä lapsen tunnetta oman elämän hallinnasta. (Kumpulainen ym. 2010, 25–28).

Osallisuuden ja toimijuuden tukeminen edistää lasten kasvua yhteiselämään sekä vahvistaa yhteisöllisyyttä. Tämä mahdollistaa yksilön kiinnittymisen yhteiskuntaan, oman paikan löytämistä yhteiskunnan jäsenenä sekä yhteiskunnallisen lukutaidon kehittymisen. (Nivala & Ryyänen 2019, 28.) Lasten toimijuutta tukemalla lapsista kasvaa aktiivisesti yhteisiin asioihin vaikuttavia kansalaisia (Kumpulainen ym. 2010, 25–28). Lasten aktiivisuus ja vastuullisuus osallistumisessa sekä vaikuttamisessa ovat perusta demokraattiselle sekä kestäväälle tulevaisuudelle (Pajulammi 2014, 349; Opetushallitus 2022b, 15).

Mahdollistamalla, luomalla ja hyödyntämällä varhaiskasvatuksen arjessa toiminnallisuutta ja luovia menetelmiä mahdollistetaan lasten aktiivinen toimijuus, jonka avulla edistetään osallisuuden kokemusten syntyä. Tärkeää on myös muokata osallistavat työmenetelmät jokaiselle lapselle sopivaksi lasten ikä- ja kehitystaso huomioiden siten, että lapsen osallisuuden taso on korkein mahdollinen (Hart 1992, 11; Gal 2015, 455.) Vain henkilöstön sitoutumisella lasta osallistaviin menetelmiin voidaan lisätä lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa (Tal 2015, 455).

3.2 Leikki ja vuorovaikutus edistää lasten osallisuutta

Heiskasen, Juutisen, Alangon ja Vuorisalon (2021, 2) mukaan varhaiskasvatuksessa tulisi kiinnittää erityistä huomiota pienten lasten osallisuuteen ja sen toteutumisen turvaamiseen. Karvin (Repo ym. 2019, 79; Juutinen ym. 2021b, 5) tekemien varhaiskasvatuksen laatua koskevien raporttien mukaan alle kolmivuotiaiden pedagogiikan toteuttaminen koetaan vaikeaksi. Laadukas pienten oppimisympäristön rakentaminen tulee tehdä tietoisesti pedagogiikan lähtökohtia sekä kasvatuksen tavoitteita tukevaksi (Karila 2001, 282–283). Jo alle kolmivuotiaiden lasten osallisuuden mahdollistamisen kautta kasvatamme varhaiskasvatuksessa tulevaisuuden yhteiskunnan jäseniä. Lasten osallisuutta edistetään leikkivässä yhteisössä, jossa lapsi voi rakentaa omaa ymmärrystään yhteisöstä, oikeuksista, vastuusta sekä valintojen seurauksista (Opetushallitus 2022b, 26–27).

Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa syntyy lähtökohtaisesti siitä, että lapsi kokee olevansa tärkeä ja arvostettu juuri sellaisena kuin hän on ja osana omaa ryhmäänsä. Osallisuuden tunteen kokemuksen mahdollistajana ja osallisuuden tukemisen keinona on aikuisen kyky toimia sensitiivisesti ja lämpimässä vuorovaikutuksessa lasten kanssa. Sensitiivisyys tarkoittaa varhaiskasvatuksen työntekijän

taitoa tulkita lapsen tunteita ja tarpeita sekä taitoa mukauttaa omaa toimintaansa ja ilmaisuaan vastaamaan lapsen sen hetkisiä tarpeita. Varhaiskasvatuksen työntekijän tehtävä on tukea ja kannatella lasta sekä varmistaa, että lapsen näkemykset ja tarpeet tulevat kuulluksi ja huomioiduksi osana ryhmän toimintaa. (Ahola & Roos 2019, 24–25; Opetushallitus 2022b, 19.) Weckströmin (2021, 115) mukaan osallisuutta toteuttavaa sensitiivistä vuorovaikutusta kuvaa kiireettömyys, toiminnan vapaaehtoisuus sekä huumori.

Lämmin vuorovaikutus syntyy tietoisesta sitoutumisesta lapsen tai lapsiryhmän kanssa vuorovaikutukseen aidosti ja läsnä olevana. Tämä mahdollistaa lasten pienimpienkin eleiden ja ilmeiden huomioidun. (Ahola ja Roos 2019, 26–27.) Pienten lasten kohdalla lasten osallisuuden tukeminen leikeissä toteutuu silloin kun aikuinen kiinnittää huomionsa lapsen sen hetkiseen mielenkiinnon kohteeseen ja huomaa lapsen tekemät leikkialoitteet. On tärkeää osoittaa lapselle, että hänen aloitteensa ovat merkityksellisiä ja tärkeitä vastaamalla lapsen sanattomaan viestintään ja leikkikutsuun. (Ahola & Roos 2019, 26; Ahola & Roos 2021, 102–103.)

Alle kolmevuotiaiden osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteen voi varhaiskasvatuksessa havaita siitä, miten lapset alkavat jäljitellä toisiaan sekä liittyvät leikeissään toisen seuraan jäljitellen toinen toisiaan. Lapsille syntyy leikeissä yhteisiä tavoitteita sekä pyrkimyksiä, jotka ovat lapsille merkityksellistä toimintaa. Pienten leikeissä yhteenkuuluvuuden, läheisyyden tunteen synnyn ja osallisuuden lisäämisen kannalta tärkeää on luoda leikki- ja oppimisympäristöön pienille mahdollisuus yhteisiin liikunnallisiin leikkeihin. (Munter 2001, 102–105.)

Lasten osallisuutta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta lisää lasten väliset katseet, hymyt, ääntelyt sekä eleet. Ne mahdollistavat yhteisen ymmärryksen syntymisen leikeissä. Yhteisleikkien mahdollistaminen turvaa pienille lapsille mahdollisuuden liittymisen ja luovuuden kokemukseen, vastavuoroiseen oppimiseen, yhteiseen toteuttamiseen sekä oivaltamisen kokemuksiin. Kasvattajien onkin tärkeää huomioida, ettei toiminta sulkisi ketään ulkopuolelle. Mitä enemmän lapsia liittyy leikkeihin sitä suuremmaksi muodostuu lasten kokema mielihyvä. (Munter 2001, 102–105.)

3.3 Lasten osallisuus leikkiympäristöjen kehittämisessä

Varhaiskasvatustalaki velvoittaa ottamaan lapset mukaan varhaiskasvatustoiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin (Varhaiskasvatustalaki 20 §; Opetushallitus 2022b, 34). Osallisuus toteutuu varhaiskasvatustalakiin sitten kun kaiken ikäiset lapset kokevat osallisuutta. Osallisuuden kokemuksen lähtökohtia on lasten ideoiden huomioidun sekä yhteinen toiminnan suunnittelu. Osallisuus toteutuu, kun lapsi kokee olevansa tärkeä ja arvostettu. (Ahonen & Roos 2019, 25–27; Leinonen & Mäkelä 2022, 25.)

Oppimisympäristöjen tekeminen yhdessä lasten kanssa mahdollistaa osallisuuden sekä luovuuden käyttämisen (Juntunen & Koljonen 2022, 17). Lasten osallisuutta leikki- ja oppimisympäristöjen rakentamiseen lisää lasten ideoiden ja töiden jälkien näkyminen leikki- ja oppimisympäristössä (Opetushallitus 2022b, 34). Lasten osallisuuden edistämiseksi leikki- ja oppimisympäristöissä sekä niiden kehittämistyössä tulee panostaa lasten kiinnittymiseen, aloitteisiin vastaamiseen, vaikutusmahdollisuuksien luomiseen ja lasten kuuntelemiseen. Varhaiskasvatustalakiin työntekijän tulee myös huolehtia

siitä, että hän pystyy luomaan luottamuksellisen suhteen lapseen, joka edesauttaa lapsen osallisuuden kokemuksen tunnetta. Osallisuus rakentuu uudelleen jokaisessa varhaiskasvatuksessa tapahtuvassa kohtaamisessa. (Opetushallitus 2022b, 26–27.)

Lasten mahdollisuus vaikuttaa omaan ympäristöönsä antaa lapselle kokemuksen fyysisen ympäristön muokkaamisesta. Se sitouttaa lasta toimintaan, kun hän voi jättää oman jälkensä maailmaan. Lasten osallisuus leikkiympäristön kehittämiseen luo lapselle merkityksellisyyden tunteen sekä tuottaa kokemuksen siitä, että hän on tärkeä (Kalliala 2012, 224; Leinonen & Mäkelä 2022,49).

4 TAIDELÄHTÖISET MENETELMÄT VARHAISKASVATUKSESSA

YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 31 artiklan mukaan lapsella on oikeus leikkimiseen sekä taiteisiin. Lasten oikeutta osallistua kulttuuri- ja taide-elämään tulee kunnioittaa sekä edistää. Kaikille lapsille tulee tarjota yhtäläiset ja sopivat mahdollisuudet kulttuuri- ja taidetoimintoihin (Unicef, Lastensuojelun keskusliitto; United Nations 2013, 3.) Kuntien tehtävänä on kulttuurin sekä taiteen edistäminen ”osana asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä” (Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 116/2019, 3 §). Varhaiskasvatuksen tehtävä on mahdollistaa lapsille monipuolisia taiteellisia kokemuksia ja elämyksiä (Repo ym. 2019, 93).

Taidelähtöisillä menetelmillä tarkoitetaan eri taidemuotojen parissa työskentelemistä. Taiteen avulla pyritään saamaan aikaan muutosta tai vaikuttamaan osallistujien ajatteluun tai toimintaan. Taidelähtöiset menetelmät mahdollistavat yhteisen taiteen tekemisen osallistujien kanssa. Taiteen keinoin pyritään luomaan prosessi, jossa mahdollistuu dialogi ja yhteinen pohdinta. Taiteellisen tekemisen tavoitteena on rohkaiseminen luovuuteen, ajatusten ja oivallusten syntyminen sekä taiteen näkeminen ja kokeminen. Taidelähtöisiä menetelmiä tukevat oppimista ja hyvinvointia (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 10–11.)

Laadukas varhaiskasvatuksen taidekasvatus tasa-arvoistaa ja yhdenvertaistaa eri sosiaali- ja taloustustaisten lasten mahdollisuutta kokea taidetta (Rusanen ym. 2014, 23). Varhaiskasvatusikäisten taidekasvatuksen tulee perustua ajatukseen, että lapsi saa tutustua taiteeseen ja taide yhdistetään osaksi lasten leikkiä ja arkea (Surakka 1994, 30). Lapsen taiteellinen peruskokemus on esteettinen elämys sekä kokonaisvaltainen kokemus. Taiteen peruskokemus syntyy tilanteissa, joissa lapsi on vuorovaikutuksessa taiteen kanssa sekä kokee taiteen kautta erilaisia tunne- ja aistikokemuksia. (Ruokonen 2022, 23).

4.1 Taide lapsen kehityksen ja oppimisen tukena

Varhaiskasvatuksen kolmivaiheinen tuki on tarkoitettu lapsen kasvun, oppimisen ja hyvinvoinnin tukemiseen (Rusanen & Ollikainen 2018, 58; Opetushallitus 2022b, 59). Inklusiivisen periaatteen mukaan lapsen tuki tulee järjestää ensisijaisesti osana vertaisryhmää. Lapsen tuen tulee olla oikea-aikaista, yksilöllistä ja lasten tarpeiden mukaista. (Opetushallitus 2022b, 62). Taide voi olla yksi pedagoginen tuen muoto varhaiskasvatuksessa. Taide tarjoaa mahdollisuuden kokemukselliseen oppimiseen ja taitojen harjoitteluun. Lähtökohtana tulee olla lapsen kiinnostuksen kohteet, oppimisvalmiudet sekä kehitystarpeet, joita taiteen kautta tavoitteellisesti tuetaan. Taide kolmivaiheisen tuen pedagogisena ratkaisuna tähtää lasten itsenäiseen oppimiseen, aktiiviseen toimijuuteen, kokemuksellisuuteen ja ryhmän jäsenenä toimimiseen. Pyrkimyksenä on tukea lapsen positiivista minäkuvaa sekä tarjota onnistumisen kokemuksia. (Rusanen & Ollikainen 2018, 58.)

Taiteella on kokonaisvaltaisia hyvinvointi vaikutuksia (Rusanen ym. 2014, 17; Lehikoinen & Vanhanen 2017, 8). Taiteellinen toiminta tukee lasten fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä, hyvinvointia sekä edistää lapsen oppimista (Rusanen ym. 2014, 40). Taiteen avulla voidaan toteuttaa ennaltaehkäisevää toimintaa, edistää terveyttä ja hyvinvointia sekä vahvistaa elämän hallinnan tunnetta. (Fancourt & Finn 2019, 21; Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 19,21, 39–47). Laadukas tai-

dekasvatus voi toimia ennalta ehkäisten psyykkisiä (Rusanen ym 2014, 23; Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 19, 21,47) ja fyysisiä sairauksia sekä syrjäytymistä (Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 19, 21,47).

Taiteen avulla lapsi saa kokeilla, ratkaista ongelmia sekä ylittää omia rajojaan. Se tukee lasten luovuuden kehittymistä, identiteetin kehittymistä sekä itsetunnon ja itseluottamuksen kasvua. Taide tukee lasten kognitiivisten ja metakognitiivisten taitojen kehittymistä, matemaattisia taitoja sekä hieno- ja karkea motorisia taitoja. Taide mahdollistaa myös lapsen empatiakyvyn, eläytymisen sekä tunnetaitojen vahvistamisen, jotka tukevat lapsen psyykkistä ja emotionaalista kehitystä. Myös vuorovaikutustaitojen, toisten ihmisten kohtaamisen taitojen ja kielen kehityksen tukeminen mahdollistuu taiteen avulla. Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa tukee lasten koululaistaitojen kehittymistä. (Rusanen ym. 2014, 17; Laitinen 2017a, 31, 33; Laitinen 2017b, 30; Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 117; Sovellataidetta 2023.)

Taiteen avulla voidaan tukea lapsen itseilmaisun kehittymistä (Rusanen ym. 2014, 42; Kuitu 2021, 56). Taide mahdollistaa lapselle omien kokemusten, ajatusten ja tunteiden käsittelyn. (Ruokonen & Rusanen 2009, 12; Rusanen ym. 2014, 42).). Lisäksi taide mahdollistaa lapselle tavan purkaa sisäisiä impulssejaan sekä turvallisen tavan ilmaista itseään ja tunteitaan (Rusanen ym. 2014, 30). Taidekasvatus tukee myös lasten valmiuksia ymmärtää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa (Ruokonen 2022, 20.) Taidekasvatus mahdollistaa ilon, elämyksellisyyden ja merkityksellisyyden tunteen saavuttamisen toiminnassa (Laitinen 2017a, 32).

Taiteen avulla voidaan tukea lapsen osallisuutta (Rusanen ym. 2014, 42; Kuitu 2021, 56). Taidekasvatus mahdollistaa lasten aktiivisen toimijuuden (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 16; Ruokonen 2022, 25). Sosiaalisten taitojen harjoittamista voi tukea pari- ja ryhmätyöskentelyn keinoin. Nämä hetket tukevat lasten vuorovaikutustaitojen kehittymistä, kuuntelemisen ja jakamisen taitoa. Ryhmän yhteisissä vuorovaikutustilanteissa lapset harjoittelevat myös itsenäisyyttä, jakamista ja yhteistyötä. (Rusanen ym. 2014, 43).

Osallistava taide vaikuttaa positiivisesti sosiaaliseen osallistumiseen, sosiaaliseen osallisuuteen sekä tukee yhteisöön ja yhteiskuntaan kiinnittymistä (Rusanen ym. 2014, 40; Laitinen 2017a, 41). Yhteisötaide on osallistava taiteen muoto. Yhteisötaide ennalta ehkäisee syrjäytymistä, yksinäisyyttä ja marginalisoitumista. Se myös ylläpitää ja tukee hyvinvointia ja terveyttä (Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 79). Ennalta ehkäisevä työ on tehokasta ja inhimillistä. Se tukee sosiaalisen pääoman kasvamista sekä aktiivista kansalaisuutta. (Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 112).

Taiteen tekemisestä syntyneet kokemukset toimivat taiteen vaikuttavuuden arvioinnin apuna. (Lehikoinen & Vanhanen 2017, 13.) Taide mahdollistaa lapsen kokemusten, ajatusten ja oppimisen näkyväksi tekemisen, jakamisen sekä arvioimisen. (Rusanen ym. 2014, 60.) Taiteellisessa toiminnassa lasten oppiminen piiloutuu visuaalisen lopputuloksen taakse. Lopputulos ei tee näkyväksi työskentelyn prosessia, jossa lasten elämykset ja oppiminen ovat tapahtuneet. Valmiit teokset kuvaavat harvoin taiteen kautta koettuja tunteita, elämyksiä, motorisia ponnisteluja, keskittymistä tai keskusteluja kasvattajan ja lapsen välillä (Rusanen ym. 2014, 66.)

4.2 Varhaiskasvattajat taidelähtöisten menetelmien toteuttajina

Karvi:n mukaan taidekasvatuksella on varhaiskasvatuksen toiminnassa heikko asema. (Repo ym. 2019, 91–95; Repo ym. 2020, 23; Juutinen ym. 2021b, 6.) Taidekasvatus kuuluu kuitenkin leikin tavoin varhaiskasvatuksen keskiöön ja ne kietoutuvat toinen toisiinsa. (Kalliala 2012, 217.) Varhaiskasvatustoiminta on merkittävässä roolissa lasten taiteellisten kokemusten mahdollistajana, edistäjänä ja tukijana (Rusanen ym. 2014, 20–23). Varhaiskasvatuksen työntekijöiden tulee innostaa ja mahdollistaa lasten taiteen eri muodot varhaiskasvatuksessa (Ruokonen 2022, 23). Varhaiskasvatuksen työntekijöiden tulee luoda lapsille varhaiskasvatustoiminnassa niin taiteellisia, esteettisiä kuin kulttuurisia kokemuksia. (Ruokonen & Rusanen 2009, 10).

Lasten taide koostuu niin aikuisten lapsille tuottamasta kulttuurista kuin lasten itsensä tekemästä taiteesta. (Ruokonen & Rusanen 2009, 11). Taide toteutuu varhaiskasvatuksessa niin spontaanisti arjen toiminnassa kuin tietoisesti varhaiskasvattajien innostaessa lapsia taiteen pariin ja ohjaten taiteellisuuteen (Ruokonen & Rusanen 2009, 12–13). Tietoisessa taidekasvatuksessa pystytään tukemaan lasten sosiaalisia, fyysisiä, motorisia taitoja ja tukemaan lapsia aistimaan ja havainnoimaan ympäristöään. (Ruokonen ja Rusanen 2009, 13). Kasvattajien tulisiikin tukea lasten luovaa toimintaa ja leikkiä sekä arvostaa ja tunnustaa lasten taiteellisuutta (Laitinen 2017a, 33; Kuitu 2021, 56–57.)

Varhaiskasvatuksen työntekijän tehtävä taidekasvatuksessa on vahvistaa lasten motivaatiota ja aloitteita sekä organisoida toimintaa, joka mahdollistaa pitkäjänteisen työskentelyn. Lapsi hyötyy siitä, että hän saa olla mukana vaikuttavassa ympäristönsä ja tehdä valintoja. Taide mahdollistaa myös osaamisen ylärajoilla toimimisen, joka motivoi lapsia ja mahdollistaa uuden oppimisen. Lasten taide työskentelyä voi tukea tarjoamalla ikätason mukaisia tehtäviä. Myös työskentelyn pilkkonen osiin, ideoinnista, suunnittelun kautta toteutukseen, tukee lasten taidetyöskentelyä. Lasten ongelmaratkaisutaitojen tukemista voi toteuttaa nimeämällä ja sanallistamalla asioita taidetyöskentelyn aikana. Turvallinen ilmapiiri mahdollistaa lasten vuorovaikuttamisen avoimuuden, ideoimisen sekä toinen toistensa auttamisen ja neuvomisen. (Rusanen ym. 2014, 60.)

Lapsen taiteellisen toimijuus on lapsilähtöistä ja vuorovaikutuksellista toimintaa, joka vahvistaa lapsen osallisuutta ja toimijuutta. Se mahdollistaa lapselle mahdollisuuden luoda suhdetta toisiin, ilmaista itseään ja omaa maailmaansa ja jakaa kokemuksiaan muiden kanssa. Oppimisympäristössä lapsen taiteellisuus mahdollistuu hänen käytössään olevien materiaalien ja välineiden kautta. (Pääjoki 2020, 110–116). Lasten taiteen tukeminen vaatii kasvattajalta lasten maailmaan ja hänen ajatuksiinsa huomioimista, osallisuuden ymmärtämistä ja toteuttamista sekä tasa-arvoista vuorovaikutusta lapsen ja kasvattajan välillä. (Ruokonen & Rusanen 2009, 11).

4.3 Yhteisötaide inklusion ja osallisuuden vahvistajana

Lapsen taiteellisen toimijuuden yksi muoto varhaiskasvatuksessa on yhteisötaiteilija (Pääjoki 2020, 111). Lapsen rakentavat yhteisötaiteen kautta yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä ryhmäidentiteettiä (Pääjoki 2020, 118). Yhteisötaiteen keskeiset elementit ovat inklusiivisuus, osallistujalähtöisyys, yhdessä tekeminen ja aktiivisen toimijuuden vahvistaminen. Yhteisötaiteessa keskeistä on lisäksi prosessi, kokemus, osallistumisen tavat, vuorovaikutuksellisuus ja ihmisten keskinäinen yhteys. (Jussilainen 2019.)

Yhteisötaiteelle ominaista on jaettu tekijyys, taiteen saavutettavuus sekä oikeus taiteeseen. Jokainen voi ja osaa tehdä taidetta omista lähtökohdistaan käsin saadessaan siihen sopivat resurssit ja tuen. Yhteisötaiteen kautta voidaan vahvistaa lasten aktiivisen toimijuuden kokemusta sekä minäpystyvyyden tunnetta. Taiteen saavutettavuutta tukee taiteen toteuttaminen matalalla kynnyksellä sekä taide-toimintaan osallistumisen esteiden poistaminen. Lisäksi toiminnan suunnittelu yksilöllisyys huomioinen sekä salliva ja hyväksyvä ilmapiiri mahdollistaa inklusiivisen ja tasa-arvoisen taidekokemuksen. (Jussilainen 2019.)

Taide luo yhteisöllisyyttä. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 5). Yhteisöllisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteen voi taidekasvatuksessa mahdollistaa yhdessä tekemisen kautta. Merkityksellisyyskokemus taiteessa syntyy kun jokaisella yhteisön jäsenellä on taideprosessin aikana tärkeä rooli ja tehtävä. (Jussilainen 2019.) Sosiaalisella, taiteellisella ja yhteisöllisellä toiminnalla on merkittävä vaikutus yksilön toimintakyvyn ja elämänlaadun näkökulmasta. (Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 47).

Yhteisötaidetta voi toteuttaa ketä tahansa. Keskeistä on mahdollistaa osallisuuden toteutuminen yhteisötaiteen avulla (Lindholm 2021). Yhteisötaide on dialogista yhteistyötä, jossa toimitaan lasten kanssa ja lasten ehdoilla. Vapaaehtoisuus ja lasten yksilöllisten tekijöiden huomioiminen toteuttamisessa on tärkeää positiivisen kokemuksen mahdollistamisessa. (Jussilainen 2019.)

5 LEIKKIYMPÄRISTÖJEN KEHITTÄMISTYÖ

Kehittämistyöllä tarkoitetaan muutoksen hakemista ja ohjaamista, tiedon tuottamista sekä ihmisten välistä vuorovaikutusta. Kehittäminen tarvitsee toimijan sekä aktiivista toimintaa, jotta saavutetaan haluttu myönteinen muutos. (Atjonen 2021, 67–71.) Kehittämistyön ydintä on kehittämistarpeen tunnistaminen, tavoitteen asettaminen, osallistaminen sekä kehittämisprojektin johtaminen (Kananen 2012, 51; Salonen ym. 2017, 16). Kehittämisaaminen perustuu kehittäjän tietotaitoon sekä työelämän kehittymisen taustatekijöiden ymmärrykseen (Kananen 2012, 45; Salonen ym. 2017, 10). Kehittämisaaminen vaatii tekijältä muun muassa aloitteellisuutta, innovatiivisuutta, verkostoitumista, menetelmätaitoja sekä tietoa johtamista. (Atjonen 2021, 71).

Arvokkaassa lasten kanssa toteutettavassa kehittämissä tehdään tekoja lapsille tärkeän asian eteen, lapselle mielekkäällä tavalla ja huomioiden lasten näkemykset. Lasten mukaan ottaminen kehittämistyöhön tekee työstä eettisesti kestävämpää sekä johtaa parempiin palveluihin. Lasten osallistuminen kehittämistyöhön mahdollistaa lapsen omanarvon tunteen kasvun, osallisuuden ja kyvykkyyden kokemuksen sekä johtaa lapsen haluun osallistua myös tulevaisuuden vaikuttamistyöhön. Lasten kanssa tehtävä kehittämissä mahdollistuu parhaiten jalkautumalla heidän arkiseen toimintaympäristöönsä. (Kalliomeri, Miettinen & Tulensalo 2021, 209–213.)

Kehittämistyöni rakentui varhaiskasvatustyötä ohjaaviin kansainvälisiin, kansallisiin ja paikallisiin asiakirjoihin. Varhaiskasvatuksessa tulee varmistaa lasten osallisuuden ja vaikuttamisen toteutuminen (Varhaiskasvatustalaki 3 §, YK:n lasten oikeuksien sopimus, 12 §). Varhaiskasvatustyötä ohjaavan varhaiskasvatustalain ja valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lasten tulee olla mukana varhaiskasvatuksen oppimisympäristön suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa (Varhaiskasvatustalaki 20 §; Opetushallitus 2022b, 34). Kehittämistyön toteutus perustui lisäksi toimikiantaja kunnan hyvinvointisuunnitelmaan, johon on kirjattu tavoitteeksi lasten osallisuuden ja yhteisöllisyyden edistäminen sekä lasten kuuleminen ja hyvinvoinnin edistäminen (Kunta 2022a, 55–62). Kunnallisen varhaiskasvatustalvelun toimintaperiaatteita ovat lasten osallisuus ja lasten osallistaminen leikkitalojen suunnitteluun ja rakentamiseen (Kunnan vasu 2019, 14–16).

Kehittämistehtävä oli leikkiympäristöjen kehittäminen varhaiskasvatustalvelussa. Kehittämistyöni tavoitteena oli kehittää varhaiskasvatukseen lapsen tuen mallia inklusio periaatteen mukaan sekä vahvistaa yleistä tukea varhaiskasvatuksessa osana laadukasta pedagogiikkaa leikki- ja oppimisympäristöjen kehittämisen kautta (Kunta 2022b). Leikkiympäristöjen kehittämissä toteutettiin edistään lasten osallisuutta ja vahvistamalla taidekasvatustalvelun asemaa varhaiskasvatuksessa osallistavan taitteen avulla. Kehittämistyö toteutettiin kolmessa eri varhaiskasvatustalvelusyksikössä yhteensä viiden eri lapsiryhmän kanssa. Kehittämistyöhön osallistui yhteensä 75 lasta. Kehittämistyön toteutus jokaisessa lapsiryhmässä oli erilainen, sillä kehittämissä pohjasi kunkin lapsiryhmän ikä- ja kehitysvaiheisiin, lapsiryhmän sen hetkisiin mielenkiinnon kohteisiin, lasten tarpeisiin sekä kehittämistä tarvitseviin tiloihin.

5.1 Kehittämistyön menetelmät

Yhteisötalveella tarkoitetaan taidetta, joka luo osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Siinä hyödynnetään sosiokulttuurista innostamista ja se on yksi sosiaalityön toteuttamisen menetelmä. (Lindholm 2021.)

Taiteellinen toiminta tukee lasten fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä, hyvinvointia sekä tukee lapsen oppimista (Rusanen ym. 2014, 40). Yhteisötaide on ennalta ehkäisevä varhaisen tuen työmuoto, joka tukee lasten osallisuutta, yhteisöön ja yhteiskuntaan kiinnittymistä sekä tärkeiden tulo- vaisuuden taitojen kehittymistä. Osallistavan taiteen hyödyntäminen leikkiympäristöjen kehittä- mässä luo tiloihin esteettisyyttä. Tämä tekee tiloista lapsia kutsuvan ja oppimiseen innostavan leik- kiympäristön. Taidekasvatuksen lisääminen varhaiskasvatuspalveluissa on kansallinen kehittämis- kohde (Repo ym. 2019, 158–160; Repo ym. 2020, 13–14; Juutinen ym. 2021b, 4–5). Osallistava taide tukee lasten osallisuutta, joka on varhaiskasvatuksen tavoite (Varhaiskasvatuslaki 3 §).

Aivoriihi on kehittämismenetelmä, jossa osallisuus toteutuu turvallisessa ilmapiirissä ideoiden. Tar- koituksena on parantaa laatua poimimalla ja jatkojalostamalla yhdessä tuotettuja ideoita. (Salonen, Eloranta, Hautala & Kinos 2017, 83.) Menetelmää hyödynnetään lasten kanssa leikkejä ja niiden to- teuttamista pohtiessa. Aivoriihin käyttäminen lapsiryhmätiimin kanssa mahdollistaa leikkiympäristö- jen toteutukseen liittyvien pedagogisia sisältöjen ja ratkaisujen teon yhteistyössä. Tarinallisessa lei- kissä aivoriihi toteutuu lasten ja lapsiryhmätiimin pitkäkestoisena prosessina, joka mahdollistaa las- ten ideoiden huomioimisen ja työtä ohjaavien sisältöjen laadukkaan toteuttamisen lapsilähtöisessä toiminnassa.

Dialoginen keskustelu kehittämismenetelmänä mahdollistaa ihmisten osaamisen, motivaation ja luo- vuuden hyödyntäminen tavoitellessa uusien toimintatapojen löytämistä. (Salonen, Eloranta, Hautala & Kinos 2017, 84). Kehittämistyössä lapsiryhmätiimin ja lasten osallisuutta tuetaan dialogin ja toi- mintaan mukaan ottamisen kautta. Se on keskeistä kehittämistyön tavoitteiden saavuttamisen kan- nalta. Lasten tuen tarpeet ja toiveet leikkiympäristön kehittämisen suhteen selvitetään kehittämis- työn suunnitteluvaiheessa. Lapsiryhmätiimi on mukana ideoimassa oppimista tukevia elementtejä leikkiympäristöön, joka mahdollistaa lasten oppimisen ja kehityksen tukemisen. Lapsiryhmätiimi osallistuu myös kehittämistyön toteutukseen ja arviointiin. Lämmin, avoin ja sensitiivinen vuorovai- kutus sekä luottamuksellisuus ovat kehittämistyön onnistumisen ja motivoinnin kannalta tärkeitä. Dialogisuus parantaa uusien työtapojen jalkauttamista yhdessä onnistumisen kautta.

Laatujärjestelmät ovat toiminnan ja prosessien suunnittelun lähtökohtia organisaatioissa, joiden tar- koitus on selkiyttää operatiivista toimintaa, työn prosesseja sekä johtamista. (Salonen, Eloranta, Hautala & Kinos 2017, 86). Tässä kehittämistyössä varhaiskasvatuksen laatuindikaattorit toimivat kehittämis- työn toteutuksen lähtökohtina. Niiden mukaan laadukkaassa oppimisympäristössä lapsien tarvitsema tuki tuodaan osaksi oppimisympäristöä turvaamaan sekä edistämään lapsen kehitystä ja oppimista. Oppimisympäristöä tulee myös arvioida ja muokata säännöllisesti lasten muuttuvien tar- peiden ja vaihtuvien mielenkiinnonkohteiden mukaan, jotta oppimisympäristö haastaa sekä innostaa lapsia oppimaan. Oppimisympäristöjen tulee olla monipuolisia sekä lasten ja varhaiskasvatuksen työntekijöiden yhdessä suunniteltavia ja rakentavia. Varhaiskasvatuksessa oppimisympäristön tulee rohkaista lasta leikkimään, liikkumaan, tutkimaan, luomaan sekä ilmaisemaan. (Kansallinen koulu- tuksen arviointikeskus 2019, 13–43.)

Resurssit: Resurssit koostuvat aineettomista ja aineellisista resursseista. Aineellisia resursseja ovat tilat, materiaalit, laitteet ja varat. Aineettomia resursseja ovat työntekijöiden ammatillinen osaami-

nen, tieto ja vuorovaikutustaidot. (Kukkola 2015.) Kehittämistyössä käytetyistä resursseista neuvoteltiin yhdessä varhaiskasvatuspäällikön ja päiväkodin johtajan kanssa. Varhaiskasvatuksessa toteuttavassa kehittämistyössä tarvitaan aikaa, kiireetöntä ilmapiiriä, henkilöstöresursseja sekä materiaaleja. Kestävä kehitys toteutui hyödyntämällä pääsääntöisesti varhaiskasvatuspalveluissa jo olemassa olleita leikkivälineitä, laitteita ja materiaaleja. Työaikaresursseja käytettiin noin 800 työtuntia ja kehittämistyön aikana hyödynnettiin kehittämistyöhön osallistuneiden asiantuntijuutta.

5.2 Kehittämistyön pedagogiset valinnat

Kehittämistyön pedagogisten valintojen tarkoituksena oli tukea lasten hyvinvointia, kokonaisvaltaista kehitystä sekä oppimista monipuolisesti. Tärkeimmät pedagogiset periaatteet ovat lasten osallisuutta tukevia, luovia ja leikkiperustaisia menetelmiä, joiden kautta voi kehittämistyön aikana mahdollistaa inklusiivisen ja laadukkaan pedagogiikan toteutumisen.

Lapsilähtöisen pedagogiikan vahvistaminen: Lapsilähtöisyys tarkoittaa Eeva Hujalan mukaan lapsen yksilöllisyyden kunnioittamista sekä lapsen tarpeiden tunnistamista (Kalliala 2012, 50). Laadukas lapsilähtöinen pedagogiikka tarkoittaa lasten ohjaamisen kontekstiin sovittamista ja osallisuuden huomioimista lasten mielenkiinnonkohteiden kautta (Rosqvistin ym. 2019, 210–211). Lapsilähtöisyys toteutuu kehittämistyössä huomioimalla lasten luontainen oppimisen tapa, leikki. Leikkiä ja leikin kautta oppimista voi tukea kehittämällä lasten mielenkiinnon kohteita tukevia leikkiympäristöjä lasten osallisuus niiden suunnittelussa ja toteuttamisessa huomioiden sekä tuomalla oppimista tukevia elementtejä leikkiympäristöön. Lapsilähtöisyys toteutuu myös huomioimalla ja vastaamalla kehittämistyön kautta lasten ikä- ja kehitystasoon sekä lasten tuen tarpeisiin.

Lasten osallisuuden vahvistaminen: Osallisuuden edistäminen mahdollistaa yksilön valmiuksien ja yhteiskuntaan kiinnittymisen tukemisen kautta syrjäytymistä ehkäisyn (Nivala 2008, 10). Kehittämistoiminnassa osallisuus ja yhteenkuuluvuus toteutuu muun muassa yhteisen mielenkiinnon kohteen, joukkoon kuulumisen tunteen, avoimen ja luottamuksellisen dialogin sekä tavoitteellisen työskenteilyn kautta (Salonen ym. 2017, 22). Kehittämiskohteissa lasten motivointi lähtee liikkeelle arvostavasta kohtaamisesta ja avoimuudesta lasten ideoille. Lasten motivoiminen tapahtuu dialogissa, jossa nostetaan lapsille tärkeä mielenkiinnon kohde, leikki, keskiöön. Lapset saavat kertoa millaisia leikkejä he toivovat varhaiskasvatukseen ja lapset saavat yhdessä ideoita asioita leikkiympäristöön. Leikkiympäristöjen muutostyön toteuttaminen lasten toiveiden ja ideoiden pohjalta tuottaa lapsille kuulluksi tulemisen kokemuksen vahvistaen lasten osallisuuden tunnetta varhaiskasvatuksessa. Lasten osallisuuden mahdollistavina tapoina hyödynnetään pienryhmätyötä, parityöskentelyä sekä yksilötyöskentelyä.

Leikkipedagogiikan vahvistaminen: Luovuuteen ja leikkiin perustuvien menetelmien käyttäminen varhaiskasvatuksessa mahdollistaa lasten toimijuuden sekä lasten päätöksenteon. Luovien ja leikkiperustaisten menetelmien käytön avulla varhaiskasvatuksen työntekijät voivat selvittää paremmin lasten ajatuksia sekä huomioida lasten näkökulmia osana varhaiskasvatus toimintaa. Luovia menetelmiä voi hyödyntää muun muassa leikkiympäristöjen kehittämisessä lasten kanssa. (Karvi 2022, 18.) Leikkipedagogiikan vahvistamista toteutuu luomalla varhaiskasvatuspalveluihin erilaisia leikkimaailmoja,

joissa leikin kautta oppiminen mahdollistuu tilaan tuotavien kehitystä tukevien elementtien sekä aikuisen läsnäolon ja lasten kanssa leikkimisen avulla. Luovia, taidelähtöisiä menetelmiä hyödynnetään lasten kehityksen ja oppimisen tukena sekä laadukkaan ja inklusiivisen pedagogiikan toteuttamisessa ja lasten osallisuuden vahvistamisessa. Ne mahdollistavat myös leikkimaailmojen rekvisiitan ja esteettisten tilojen luomisen.

Tarinallisen leikin vahvistaminen: Leikki on merkityksellinen varhaiskasvatuskäikäisen lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen ja hyvinvoinnin edistäjä sekä oppimisen mahdollistajana (Opetushallitus 2022b, 18, 31). Tarinallinen leikki tarkoitetaan sitä, että lapset ja aikuiset luovat yhdessä leikkimaailman osaksi varhaiskasvatustoimintaa (Pursi ym. 2017, 4). Tarinallisen leikin toteutuksen tulee tukea lasten sen hetkisiä tarpeita. Lasten tuen tarpeita vastaamaan voi luoda tarinallisen leikkiprojektin, jossa yhdistyy lapsille tuttu satu, leikki, draamakasvatus sekä leikkiympäristön kehittäminen osallistavan taiteen keinoin. Tarinallisen leikin toteutus mahdollistaa varhaiskasvatusta ja esiopetusta ohjaavien sisältöjen laaja-alaisen yhtäaikaisen toteuttamisen lapsilähtöisesti. Tarinallinen leikki tukee lasten osallisuuden kokemusta sekä yhteisöllisyyden tukemisesta.

Taidekasvatuksen vahvistaminen: Taiteellinen toiminta tukee lasten fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä. Se tukee lasten hyvinvointia sekä oppimista (Rusanen ym. 2014, 40.) Taiteen tekemisessä ja kokemisessa lasten kanssa korostuu varhaiskasvatuksen työntekijän pedagoginen osaaminen ja taito. On tärkeää, että kasvattajat mahdollistavat asioita ja mallintavat lapsille taidetta (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 4.) Leikkiympäristöjen kehittämisessä toteutetaan monipuolisesti erilaista taidetta, jotka toteuttavat esiopetussuunnitelman sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteihin kirjattuja ilmaisun monet muodot- oppimisen kokonaisuutta sekä laaja-alaisen osaamisen kokonaisuutta. Kehittämistyön aikana mahdollistan lapsille taiteellisia onnistumisen kokemuksia, joiden kautta voi tukea lasten minäpystyvyyttä, itsetuntoa sekä motoriikan kehitystä. Taidekasvatus tuottaa lapsille tärkeitä merkityksellisyyden kokemuksia.

Pedagoginen dokumentointi: Pedagoginen dokumentointi on keskeinen varhaiskasvatuksen työtapana. Se kuvaa varhaiskasvatuksessa tapahtuneet asiat sellaisina kuin ne tapahtuivat. Dokumentointi kertoo ne tavat, joita on käytetty lapsen oppimisen ja kasvun sekä ammatillisen kehityksen tukena. (Heikkinen 2021, 121–124.) Pedagogisen dokumentoinnin muotoja ovat muun muassa valokuvaaminen, lasten tuotokset ja kirjaaminen. (Rintakorpi 2018, 73; Heikkinen 2021, 121–124.) Kehittämistyön pedagoginen dokumentointi tehdään jokaisen lapsiryhmän lukituille peda.net sivuille huoltajien nähtäville. Dokumentoinnissa hyödynnetään prosessin aikana otettuja kuvia ja kirjataan toteutunutta toimintaa vasuperustaisesti ja lasten oppimisen prosessia avaten. Kehittämistyön raporttiin tulevat kuvat todentavat kehittämistyön kautta lasten saamia kokemuksia, elämyksiä ja oppimista. Ne mahdollistavat kehittämistyössä toteutuneen työn todentamisen ja arvioimisen.

5.3 Kehittämistyön toteutuksen syklisen eteneminen ja tuotoksien kuvaus

Kehittämistyön vaiheet ovat suunnittelu, toteutus ja arviointi. Suunnitteluvaiheessa tapahtuu kehittämistarpeiden tunnistaminen ja ideointi. Kehittämistyön toteutusvaiheessa syntyy tulos ja tuotos. Arviointi ja päätös vaiheessa saadut kehittämistyön tulokset implementoidaan ja levitetään. Käytännön kehittämistyössä suunnittelu, toteutus ja arviointivaiheet nivoutuvat toinen toisiinsa ja esiintyvät

päällekkäin. (Kananen 2012, 53–54; Salonen ym. 2017, 52.) Kehittämistyö vaatii kehittäjältä suunnitelmallisuutta, itsenäisyyttä, vastuullisuutta sekä hyviä vuorovaikutustaitoja, epävarmuuden sietoa, sitkeyttä ja tahtoa kehittää itseään (Salonen ym. 2017, 62). Kehittämistoiminnassa on tärkeää yhdessä tekeminen, osallisuus, vuorovaikutuksellisuus, reflektiivisyys, toiminnasta oppiminen sekä arviointi (Salonen ym. 2017, 52–53).

Kehittämistyön toteutus muodostuu kehittämissykleistä, jotka voivat vaihdella tilanteen ja tarpeen mukaan eri projekteissa (Pernaa 2013, 17; Salonen ym. 2017, 33). Syklisyys lisää kehittämistyön pätevyyttä ja luotettavuutta (Aksela & Pernaa 2013, 186). Syklinen eteneminen mahdollistaa kehittämisen syventymisen ja aiempaa sykliä aina tavoitteellisemmän ja tarkemman kehittämisen toteuttamisen (Salonen ym. 2017, 33). Varhaiskasvatuspalveluiden kehittämistyössä syklisyys mahdollistaa kehittämistyön aikana lasten muuttuvien tuen tarpeiden ja lapsen kehityksen huomioimisen ja lapsiryhmän toiminnassa mukana elämisen.

Kehittämistarpeen tunnistaminen on tärkeää suunnitteluvaiheessa, koska se mahdollistaa yhteisen ymmärryksen muodostamisen kehittämiskohteesta. (Salonen, Eloranta, Hautala & Kinos 2017, 56.) Kehittämistarpeiden alustava kartoittaminen toteutui elokuussa 2022. Kiersin lapsiryhmissä havainnoimassa lapsia, lapsiryhmän toimintaa sekä tutustuin lapsiin ja lapsiryhmätimeihin. Tämä vaihe mahdollisti dialogin henkilöstön kanssa, muutospaikkana olevien tilojen hahmottamisen sekä ymmärryksen lapsiryhmän toiminnasta. Kehittämistarpeita kartoitettiin ja tarkennettiin lisäksi jokaisen kehittämisjakson alussa. Näiden tietojen pohjalle rakentui toteutettu leikkiympäristöjen kehittäminen, joka mahdollisti lapsiryhmän toiminnan tukemisen sekä lapsen kehityksen ja oppimisen tuen kehittämisen varhaiskasvatuspalveluissa.

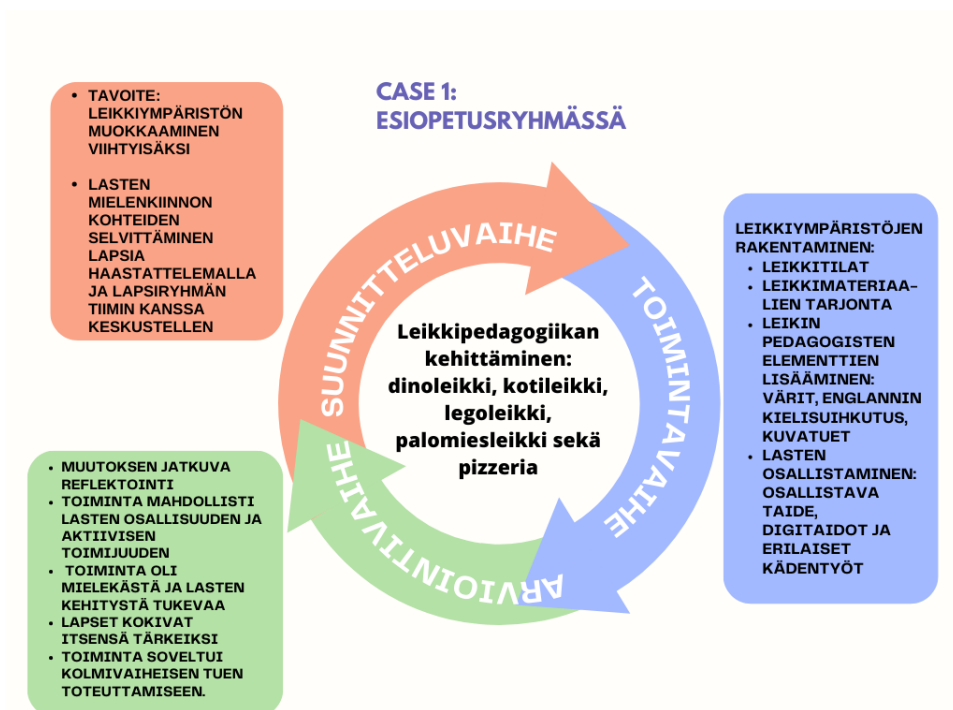
Kehittämistyön toteutuksen myötä syntynyt tulos tai tuotos kuvaa saavutettuja hyötyjä tai muutosta kohteessa. Todentamisessa voidaan käyttää keinona muun muassa valokuvia, kuvia tai piirroksia. (Salonen ym. 2017, 63.) Kehittämistyö toteutettiin kolmessa eri varhaiskasvatusyksikössä yhteensä viiden eri lapsiryhmän kanssa noudattaen varhaiskasvatustyötä ohjaavia lakeja, sopimuksia ja asiakirjoja. Case esimerkit kuvaavat, miten kehittämistyön vaiheet nivoutuvat toinen toisiinsa ja esiintyvät päällekkäin käytännön kehittämisessä. Kuvat kertovat myös kehittämistyön aikana tapahtunut tilojen muutosta sekä kehittämistyön tuomia hyötyjä fyysisessä leikkiympäristössä, jotka vahvistivat lapsen oppimisen tukea varhaiskasvatuspalvelussa.

5.3.1 Case 1: Leikkiympäristöjen kehittäminen osallisuutta vahvistaen esiopetusryhmässä

Ajalla: 5.9.2022- 23.9.2022

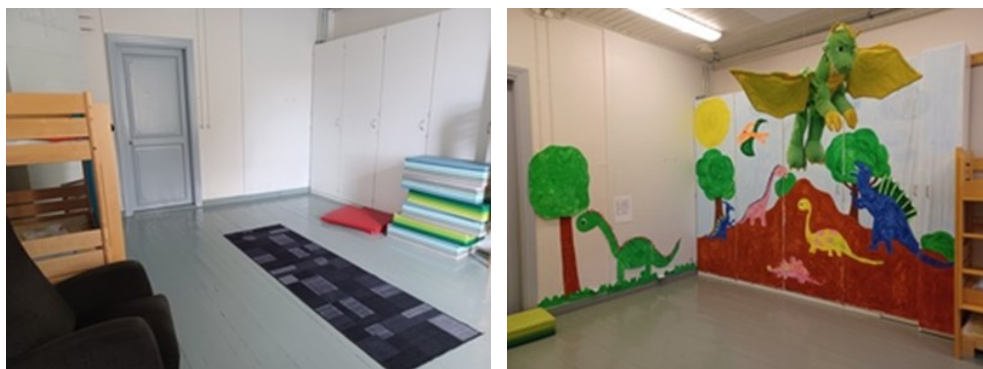
Pedagogiset valinnat: Lapsilähtöisen pedagogiikka, taidekasvatus, osallisuus ja pedagoginen dokumentointi

Kehittämistyön ensimmäinen toteutus tapahtui esiopetusryhmässä syyskuussa 2022. Tässä kehittämiskohteessa suunnitteluvaiheessa tavoitteeksi asetettiin lisätä tilojen viihtyisyyttä rikastamalla jo olemassa olevia leikkitaloja sekä lisäämällä leikkitarjontaa. Kaikki muutokset toteutettiin lapsia osallisuutta edistäen. (ks. kuva 1.)

KUVA 1. Kehittämistyön sykliys esiopetusryhmässä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).

Lasten ideoiden kuuleminen ja niiden toteuttaminen luo vahvan osallisuuden kokemuksen lapselle (Ahonen & Roos 2019, 21–24). Yhteisötaiteessa keskeisiä elementtejä ovat lasten kuunteleminen, arvostaminen sekä kunnioittaminen (Monni & Törmi 2019). Dinosaurisleikistä luotiin kutsuva lapsilähtöinen leikkimaailma lapsia osallistaen yhteisötaiteen avulla. Lasten leikkiä havainnoidessani lapset vertailivat auringon valossa dinosauruksien varjoja. Lasten leikki-idea toimi yhteisötaiteen inspiraationa. Heijastimme projektorilla lasten valitsemia dinosaurusleluja leikkitalan kaapin oviin. Varjojen avulla lapset piirsivät dinosaurusten ääriiviivat paperille. Tämän jälkeen lapset saivat yksilö-, pari- ja pienryhmätyönä maalata haluamansa dinosauruksen sekä taustaa yhteisölliseen seinämaalaukseen. Projektissa lapset saivat päättää myös dinosaurusten kuvat ja värit, joka mahdollistivat lasten vaikuttamisen ja aidon osallisuuden toteutumisen. Tässä kokonaisuudessa harjoiteltiin lisäksi leikkaamista ja liimaamista. Taiteen moninaisuus mahdollisti lasten kokonaisvaltaisen kehityksen tukemisen, lasten tarpeiden tukemisen, silmän ja käden yhteistyön monipuolisen harjoittelemisen sekä lasten minäpystyvyyden vahvistumisen. Tässä leikkimaailmaprojektissa tärkein saavutus oli lasten kokemus siitä, että he kokivat tullessaan kuulluksi, arvostetuksi omana itsenään ja olevansa tärkeitä. Lapset olivat todella ylpeitä tekemistään töistä leikki- ja oppimisympäristön eteen, ja kokivat aitoa iloa sekä mielihyvää tuotoksistaan. (ks. kuva 2.)

KUVA 2. Osallistavan taiteen kautta saavutettu muutos (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Taidetta tuottamalla opitaan laaja-alaisen osaamisen valmiuksia sekä ilmaisun monet muodot- oppimiskokonaisuutta kuvallisen ajattelun ja kuvailmaisun kautta (Rintakorpi, Rusanen & Kuusela 2018, 16). Esiopetussuunnitelman perusteiden laaja-alaisen osaamisen kokonaisuudesta dinosaurusprojektissa toteutuivat: ajattelu ja oppiminen, kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu sekä osallistuminen ja vaikuttaminen, itsestä huolehtiminen ja arjen taidot sekä monilukutaito. Oppimisen alueiden- kokonaisuudesta toteutuivat: kielen rikas maailma, ilmaisun monet muodot, tutkin ja toimin ympäristössäni, kasvan ja kehityn sekä minä ja meidän yhteisömmme. Tämä kuvastaa toteutetun toiminnan kokonaisvaltaista merkityksellisyyttä lasten kokonaisvaltaisen kehityksen ja oppimisen näkökulmasta sekä osallistavan taiteen mahdollisuutta ennalta ehkäisevän varhaisen tuen mahdollistajana. Tämä projekti vahvisti lasten osallisuuden kokemusta sekä vahvisti lasten vaikuttamisen taitoja, jotka tukivat lasten yhteisöön kiinnittymistä.

Lasten ohjaaminen leikkiympäristöissä tavaroiden siivoamiseen mahdollistaa lapsen järjestyksen tajun kehittymisen. (Helenius & Korhonen 2020, 76.) Kehittämistyön aikana uudistimme ja kasvatimme kotileikkiä tuoden sinne oppimista tukevia elementtejä. Kotileikin uudistamisen myötä kotileikistä tuli runsaampi, esteettisempi ja leikkiin houkuttelevampi. (ks. kuva 3.)

KUVA 3. Kotileikki ennen ja jälkeen muutoksen. Taustalla eläinsairaala (Sjöblom2022, CC BY-NC).

Kuvitettu leikkiympäristö tukee lasten aktiivista toimijuutta edistäen lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa. Kuvatuet mahdollistavat myös leikkiä tukevien elementtien lisäämisen leikkiympäristössä. Leikin kautta voi tukea englannin kielisuihkutusta sekä kirjaimien ja värien oppimista. Lisäksi selkiytetty leikkiympäristö mahdollistaa lajittelun kautta oppimisen. Tässä toteutuksessa tuettiin lajittelun

kautta muovi-, metalli- ja puu käsitteiden oppimista. Tässä kehittämiskohteessa englannin oppimista, värejä, kirjaimia ja lukemisen harjoittelua tukemaan lisättiin värilliset kuvatuot myös legoleikkiin. Oppimista tukevien elementtien lisääminen leikkiympäristöön mahdollistaa lasten leikin kautta oppimisen syventymisen sekä osallistaa lasta aktiiviseen oppimiseen. (ks. kuva 4.)

KUVA 4. Oppimista tukevia elementtejä leikkiympäristössä (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Lasten osallistaminen välineiden ja oppimisympäristön suunnitteluun mahdollistaa oivalluksia ja ratkaisuja, joita ei muuten syntyisi (Leinonen & Mäkelä 2022, 53). Loimme lasten osallisuutta tukien palomiesleikin. Se nousi lasten toiveeksi lapsiryhmän kanssa toteutetussa dialogissa. Myös lapsiryhmätiimiä osallistettiin paloauton teossa. Loimme myös pizzerian, johon idea nousi lasten leikkien havainnoimisesta. (ks. kuva 5.) Nämä leikit sijoittuvat kotileikin kanssa samaan tilaan, joka mahdollisti leikkimaailman kokonaisuuden rikastumisen, leikkimahdollisuuksien laajentumisen ja mielikuvituksen sekä luovuuden laajentumisen. Pizzeriasta voi tilata kotiin pizzaa tai tarvittaessa soittaa palokunnan apuun hätän hetkellä.

KUVA 5. Lasten ideat ja osallisuus leikkimaailmassa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Taide kolmivaiheisen tuen pedagogisena ratkaisuna tukee lasten aktiivista toimijuutta, kokemuksellista oppimista ja ryhmän jäsenenä toimimista. Taiteen kautta tuetaan lapsen positiivista minäkuvaa sekä tarjotaan onnistumisen kokemuksia. (Rusanen & Ollikainen 2018, 58.) Yhteisötaiteen toteuttamisessa edettiin lasten mielenkiinnon kohteet ja tuen tarpeet huomioiden sekä toimittiin erilaisissa

ryhmäkoonpanoissa. Kokemuksen mukaan yhteisöllisyyden kokemus vahvistuu lapsiryhmässä yhteistyön tuloksena. Taiteelliset kokemukset innostivat lapsia ja sitoutti lapsia toimintaan. Tämä kehittämiskokonaisuus todentaa, että leikkiympäristöjen toteuttaminen vastaa monipuolisesti oppimisen alueisiin sekä laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksien toteuttamiseen, joiden kautta lasten kehityksen ja oppimisen tuki varhaiskasvatuspalveluissa toteutuu. Tämä todistaa myös leikkiympäristöjen kehittämistyön merkitystä laadukkaassa pedagogisessa toiminnassa.

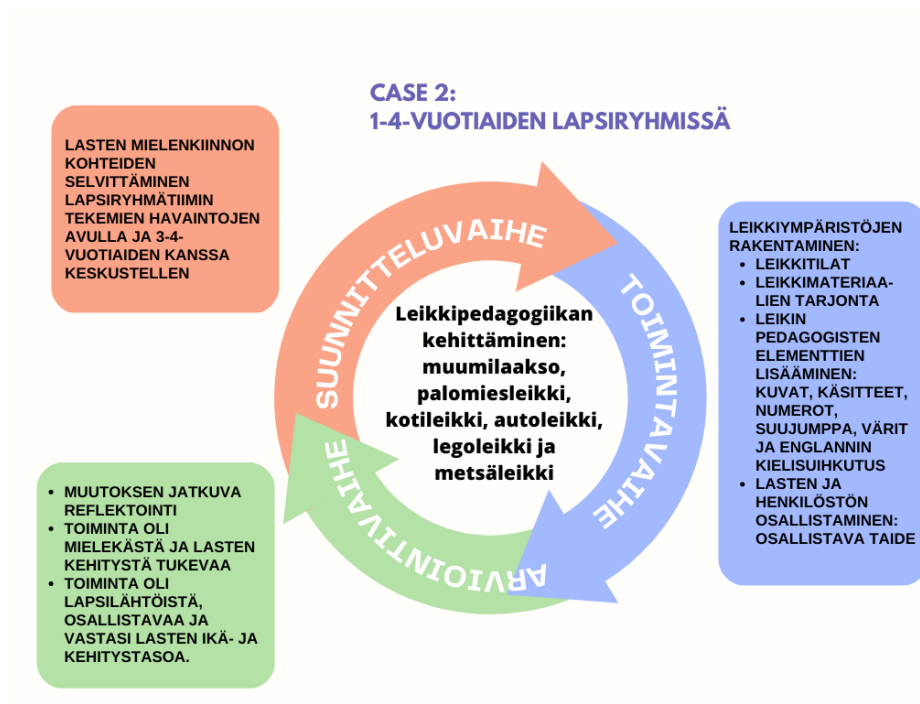
Tämä toteutus osoittaa, että leikkimaailmojen toteuttamisen ja rakentamisen ideoita voidaan napata lasten sanallisen ideoinnin lisäksi myös havainnoimalla lasten leikkiä. Havainnointi mahdollistaa myös sellaisten ideoiden poimimisen leikkimaailmoihin ja taiteen keskiöön, joita lapset eivät vielä itse osaa sanoittaa. Havainnointi mahdollistaa myös pienten lasten osallisuuden tukemisen leikkiympäristöjen kehittämistyöhön.

5.3.2 Case 2: Leikkiympäristöjen kehittäminen ikä- ja kehitystason mukaisesti 1–4- vuotiaiden lapsiryhmissä

Ajalla: 26.9.2022-14.10.2022

Pedagogiset valinnat: Lapsilähtöisyys, taidekasvatus, osallisuus ja pedagoginen dokumentointi

Kehittämistyön toisessa toteutuksessa leikkialueiden muutos toteutettiin kahden lapsiryhmän yhteisissä tiloissa, joissa toimi 1–2- ja 3–4-vuotiaiden lapsiryhmät. Tavoitteena oli rikastuttaa sekä selkiyttää leikkiympäristöjä sekä lisätä niihin leikin kautta oppimisen mahdollistavia elementtejä. Lapsiryhmätiimi toimi kehittämistyön suunnitteluvaiheessa lasten toiveiden, tarpeiden ja mielenkiinnon kohteiden esille tuojina, sillä heillä oli lapsiryhmän tuntemus pidemmän havainnointijakson ajalta. Tämä mahdollisti lapsilähtöisyyden toteutumisen pienten lasten leikkitilojen kehittämistyössä. (ks. kuva 6.)

KUVA 6. Kehittämistyön syklisyys 1–4-vuotiaiden lapsiryhmissä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).

Lasten leikkiympäristöjä kehitettäessä on tärkeää huomioida lasten ikäkauteen liittyviä kehityksellisiä tekijöitä (Helenius & Korhonen 2020, 74). Pienten oppiminen perustuu varhaiskasvatuksessa otolliseen sekä turvalliseen ympäristöön, joka mahdollistaa pienten tutkimisen, kokeilun, havainnoinnin sekä jäljittelyn, joka tapahtuu yhdessä toimien, arkisissa tilanteissa sekä leikin kautta (Siren-Tiusanen & Tiusanen 2001, 77–78). Tässä kehittämiskohteessa lähdimme toteuttamaan lapsilähtöistä pedagogiikkaa sekä tukemaan lasten kokonaisvaltaista kehitystä tarjoamalla leikkiympäristöön mahdollisuuden monipuoliseen tekemiseen, esineiden tutkimiseen sekä tilojen havainnoimiseen. Lasten tekemä taide tehtiin näkyväksi osaksi leikkiympäristöä, jolla voitiin kehittää kulttuurista oppimisympäristöä sekä mahdollistaa lapsille taiteellisten peruskokemusten syntyminen.

Leikkiympäristön rakentamisessa on tärkeää, että leikkivälineet ovat oppimisympäristössä matalalla lasten saatavilla sekä helposti löydettävissä (Helenius & Mäntynen 2001, 157; Leinonen & Mäkelä 2022, 104–105). Tämän tukee inklusiivisuutta oppimisympäristössä. Lasten on tärkeää tunnistaa lelujen paikat sekä oppia viemään lelut paikalleen (Helenius & Mäntynen 2001, 157), joka mahdollistaa lasten järjestyksen tajun kehittymistä (Helenius & Korhonen 2020, 76). Kehittämistyön aikana leikkiympäristöt kuvitettiin, jotta lasten on helpompi osallistua leikkiympäristön siivoamiseen aikuisen tukemana. Lisäksi selkeytimme leikkivälineitä niin, että veimme liiat lelut pois, jotta jokaiselle lelulle löytyy oma paikka. (ks. kuva 7.) Leikkivälineiden riittävyys vähentää lelujen vähäisyydestä johtuvia lasten riitatilanteita. (Vist & Os 2019, 339.) Kuvassa 7 näkyvät pujottelulelut, sisäkkäin menevät lelut sekä koottavat palikat ovat alle kolmivuotiaalle tärkeitä tutkimisen mahdollistavia leluja (Helenius & Mäntynen 2001, 157).

KUVA 7. Kuvattu lasten ikä- ja kehitystason huomioiva leikkiympäristö (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Sisäleikeissä on tärkeää, että leikkiympäristö mahdollistaa lasten kykyjen ja taitojen monipuolisen aktivoimisen (Helenius & Korhonen 2020, 76.) Yksivuotiaiden lasten kanssa leikissä tulee mahdollistaa motoristen taitojen vahvistaminen, koska lapsi harjoittelee oman kehonsa liikkeitä ja niiden hallitsemista (Tigersted 2016; Heikkinen 2021, 50). Heikkisen (2021, 51) mukaan oppimisympäristö tulisi rakentaa siten, että se mahdollistaa ja houkuttaa lapsia omaehtoiseen liikkumiseen. Tässä kehittämiskohteessa luotiin toiminnallinen leikkimaailma rakentamalla kotileikin viereen palolaitos sekä

puisto, jossa lapset saivat peuhata ja harjoitella leikin lomassa motorisia taitoja. Puistoon tuotiin keinu, trampoliini, liukumäki sekä hyppelymatto. Palomiesleikkiin lisättiin potkumopot. (ks. kuva 8.)

KUVA 8. Esineleikki ja motoriikan tukeminen leikkiympäristössä (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Kahdesta vuodesta alkaen lapset tarvitsevat rakennetun leikkipaikan, jossa esineet saavat merkityksen (Helenius & Mäntynen 2001, 155). Esineleikit ovat kolmen ensimmäisen ikävuoden hallitsevin leikki. Esittävät lelut ovat pienille lapsille tärkeitä. Esineet houkuttelevat lasta tutkimaan ympäristöään ja lapset luovat esineleikkien kautta keskinäisiä suhteita. Tärkeää on nimetä ja sanoittaa lapselle asioita, jotta lapsi saa kasvatettua tietoa ympäristöstään. Aikuisen toiminta esineleikissä tukee lapsen mielikuvituksen syntymistä, antaa suunnan lapsen kehitykselle sekä leikin seuraaville tasoille. (Helenius & Korhonen 2020, 74–76.) Leikin ja liikkumisen on myös hyvä yhdistyä (Helenius & Mäntynen 2001, 155). Muun muassa kotileikki sekä palomiesleikki mahdollistavat tässä kohteessa esineiden merkityksen hahmottamisen ja vahvistumisen leikin kautta. (ks. kuva 8).

Kaksivuotiaiden kohdalla on tärkeää huomioida, että leikkiympäristö mahdollistaa asioiden tutkimisen (Helenius & Korhonen 2020, 76). Tigerstedin (2016) mukaan kaksivuotias oppii yhdistämään esineitä sekä pystyy ratkomaan ongelmia. Lego-leikkiin yhdistettiin oppimista tukevaksi elementiksi legojen lajittelun väreittäin, joka kehittää lasten järjestyksen tajua sekä opettaa lapsia tunnistamaan värejä leikin kautta. Lapset otettiin konkreettisesti leikkiympäristön rakentamiseen mukaan taiteen lisäksi myös legoja lajittelemalla. (ks. kuva 9.)

KUVA 9. Lapset mukana rakentamassa leikkimaailmaa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Kuvitteluleikit alkavat noin kaksivuotiaana (Helenius & Korhonen 2020, 76). Roolileikit alkavat kiinnostaa lapsia noin 3-vuotiaana (Helenius & Mäntynen 2001, 156). 4-vuotiaat alkavat leikkiä juonellisia draama leikkejä (Tigersted). Palomiesleikki sekä kotileikki mahdollistivat eri kehitysvaiheissa olevan roolileikkien harjoittamisen pienten lasten yhteisissä leikkitiloissa. (ks. kuvat 8 & 10). Palomiesleikkiin liitettiin lisäksi työvälineitä, sillä myös erilaisten työvälineiden käyttö kiinnostaa pieniä lapsia (Helenius & Mäntynen 2001, 157).

KUVA 10. Lasten taide lisää estetiikkaa oppimisympäristössä (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Kolmevuotias ideoi leikkiään satujen, ohjelmien sekä kokemuksiensa kautta (Tigersted 2016). Kehittämistyössä leikki-inspiraatiota ja leikin houkuttelevuutta toteutettiin leikkiympäristöön lapsille tuttu- jen satuhahmojen kautta. Hahmot yhdistävät lapsia ja luovat yhteistä kieltä lasten välille sekä mahdollistavat pienten lasten keskustelualoitteiden teon. Lapset maalasivat muumilaakson talon, yksinäiset vuoret ja ruohikon. Lasten toivomia muumihahmoja liitettiin leikkiympäristöön. Kehittämissjakson jälkeen lapsiryhmätiimit hyödynsivät muumilaaksoa tarinallisen leikin rekvisiittana. (ks. kuva 11.)

KUVA 11. Satuhahmot 1–4-vuotiaiden lasten leikkimaailmassa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Lapsen kehityksen ja oppimisen tukea voidaan edistää leikkiympäristössä lisäämällä leikkeihin erilaisia käsitteitä sekä nimeämällä leikkiympäristössä olevia asioita. Tämä tukee niin monikielisten lasten, suppean sanavaraston kuin kielen kehityksen valmiuksien oppimista (Leinonen & Mäkelä 2022, 184.)

Pienten ryhmien leikkialueille lisättiin erilaisia käsitetauluja. Ympäristöön lisätyt käsitetaulut vahvistavat lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta, jolloin lapsi voi avata keskustelun osoittamalla kuvaa ja tätä kautta luoda kontaktin kasvattajaan ja harjoitella sanoja varhaiskasvattajan kanssa. Myös muumihahmot leikkiympäristössä toimivat vuorovaikutusta ja kielen kehitystä tukien. Lisäksi tuotiin tarjolle autoleikkiin suujumppamateriaalia, joka mahdollisti myös laulun hyödyntämistä osana kielen kehityksen tukea. Lasten oppimisen tueksi legoleikkialueelle lisättiin numeroita, joiden avulla lapsi voi tutkia ja harjoitella numeroita, laskemista ja rakentamista yhtäaikaisesti.

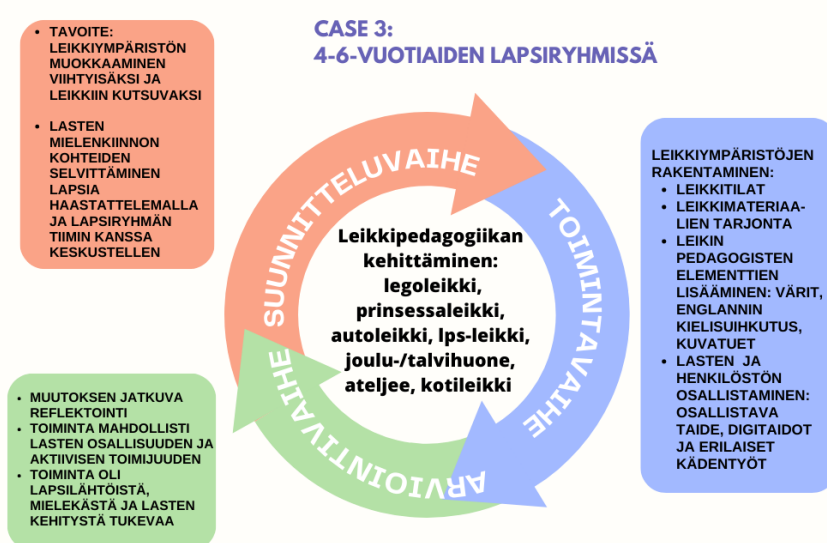
Pienten leikkiympäristössä kasvattajalla on merkittävä rooli. Aikuisen tuen avulla lapsi voi kehittää leikkiään monipuolisempaan suuntaan. Kasvattajien kysymykset, mallintaminen ja leikkiehdotuksien tekeminen ovat tärkeitä lasten leikkien tukemisessa. Lasten kasvaessa kasvattajat voivat myös edistää lasten leikkiä virittämällä keskustelua leikkihahmojen välillä. (Helenius & Mäntynen 2001, 151.) Fyysinen leikkiympäristön muutos ei siis yksin riitä lasten kasvun, kehityksen ja oppimisen toteutumiseksi varhaiskasvatuksen oppimisympäristössä. Pienten lasten osallisuus ja leikin tarjoamat kehitystä tukevat mahdollisuudet toteutuvat varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä vahvasti kasvattajan tuen ja aktiivisen ja muuntuvien leikkiaffordanssien kautta.

5.3.3 Case 3: Leikkiympäristöjen kehittäminen osallistavan taiteen kautta 4–6-vuotiaiden lapsiryhmissä

Ajalla: 24.10.2022–22.12.2022

Pedagogiset valinnat: Taidekasvatus, osallisuus, lapsilähtöisyys, pedagoginen dokumentointi

Kehittämistyön kolmas toteutus tehtiin kahdessa lapsiryhmässä. 4–5-vuotiaiden lapsiryhmässä tavoitteena oli selkeyttää ruokailutilaa, joka toimi myös leikkitalana. 5–6-vuotiaiden lasten ryhmässä tarkoitus oli luoda innostavia ja viihtyisiä leikkitaloja, jotka kutsuvat lapsia leikkimään. Tässä yksikössä olin lokakuun lopusta joululomaan asti. (ks. kuva 12.)

KUVA 12. Kehittämistyön sykliys 4–6-vuotiaiden lapsiryhmissä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).

4–5- vuotiaiden lapsiryhmässä tavoite nousi lapsiryhmätiimiltä heidän tekemistään havainnoistaan ja tiedostetuista lapsiryhmän tarpeista käsin. Ruokailu-/leikkitalan selkeyttämiseen pyrittiin sijoittamalla kalusteita uudelleen. Tilassa olevaa lelu-, peli- ja kädentyö tarjontaa karsittiin ja laitettiin selkeämmin esille. Seinillä oleville ilmoitustauluille ideoitin vuoden aikojen mukaista taidenäyttelyä, joka rakentuu toimintavuoden aikana lasten töistä mahdollistaen kulttuurisen oppimisympäristön syntymisen ja lasten tekemien töiden näkymisen osana oppimisympäristöä.

KUVA 13. Lasten tekemä taide kutsuu kädentöiden pariin (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Tasokkaasti rakennetussa leikkiympäristössä on tietoisesti pohdittu mitä ympäristössä voi tehdä, mihin lapsen huomio kiinnittyy, mihin esineet houkuttelevat lapsia ja miten lasten ikä ja kehitystarpeet on huomioitu tilassa (Kalliala 2012, 212). Lapsiryhmätiimi toivoi, että tila kutsuisi lapsia kädentöiden pariin, joten loimme lapsien kanssa tilaan ateljeen. Ateljeen rekvisiittaa luodessa harjoittelimme lasten kanssa maalausten lomassa matematiikkaa, värejä sekä silmän ja käden yhteistyötä. Muutos mahdollisti lasten osallisuuden ja vaikuttamisen taitojen harjoittelun. (ks. kuva 13.) Ateljen teko loi myös selkeyttä ja viihtyisyyttä tilaan.

5–6-vuotiaisen lasten kohdalla leikit muuttuvat pitkäkestoisiksi, monimutkaisiksi, juonellisiksi, loogisiksi sekä seikkailumaisiksi. Myös figureille leikkiminen alkaa onnistua. (Tigersted 2016.) 5–6-vuotiaiden lasten ryhmässä lähdimme luomaan viihtyisyyttä, kutsuvuutta ja selkeyttä leikkeihin. Littlest Pet Shop-leikkimaailman teossa lapset saivat harjoitella monipuolisesti hienomotorisia taitoja, vuoro-vaikutustaitoja sekä silmän ja käden yhteistyötä muun muassa ompelemisen, maalaamisen sekä lumihiutaleputosten teon kautta. (ks. kuva 14.)

KUVA 14. Littlest Pet Shop- leikin muutos lapsia osallistaen (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Taiteilun avulla voidaan tukea lasten aistitoimintojen harjaantumista, karkea- ja hienomotorista sekä kinesteettistä toimintaa. Taide harjoittaa myös lasten silmän ja käden yhteistyötä liikeratojen hallintaa. (Rusanen ym. 2014, 40.) 5–6-vuotiaiden kanssa toteutettiin yhteisötaidetta harjoitellen kynäotetta. Legoleikin teema nousi lasten mielenkiinnon kohteista. Tässä leikkiympäristön teossa lapset ovat saaneet harjoitella värejä, kirjaimia, silmän ja käden yhteistyötä, maalaamista, kynän käsittelytaitoja sekä vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja. Legoleikkiin lisättiin englannin kielisuihkutusta, värejä ja kirjaimia oppimista tukeviksi elementeiksi. (ks. kuva 15.)

KUVA 15. Lasten osallisuus ja oppimisen elementit leikkimaailmassa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Yhteisötaide on yhdessä luotua taidetta, jossa yksilöiden omat tarinat ja ajatukset rakentavat yhteistä taideteosta (Isola 2023). Konkreettinen esimerkki yhteisötaiteen rakentumisesta tässä kehittämisskohteessa oli lapsiryhmän mielenkiinnon kohteena olleen prinsessaleikin taideteos. Lasten mielenkiinnon kohdetta alettiin tarkentaa dialogin keinoin parityönä. Kaksi lasta halusi prinsessaleikkimaailmaan linnan. Etsimme lasten mielestä kivan linnan internetin kuvista, jonka heijastimme projektorin avulla seinälle. Lapset piirsivät linnan ääriiviivat seiniin kiinnitetyille paperille. Mietimme lasten

kanssa mitä muuta kuvassa voisi olla. Kuvaa tehtiin samalla tekniikalla poni sekä sateenkaari. Lisäsimme vielä puita ja nurmikkoja teokseen. Tämän jälkeen maalasimme työn eri kohdat erilaisessa ryhmäkokoontapainoissa siten, että jokainen halukas lapsiryhmän jäsen sai olla mukana maalaamassa työtä. (ks. kuva 16.)

KUVA 16. Osallistavan yhteisötaiteen toteutus (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Kehittämistyön ideointivaiheessa osallisuus motivoi lapsiryhmäitiimiä mukaan kehittämistyöhön ja mahdollistaa laajemman osaamisen hyödyntämisen osana kehittämistä. (Salonen ym. 2017, 53.) Tässä kehittämiskohteessa lähdimmeideoimaan lapsiryhmäitiimin kanssa talvihuonetta. Pohdimme yhdessä leikkialueen pedagogisia tavoitteita, joiden pohjalta lähdimme luomaan esteettistä, leikkiin kutsuvaa leikkimaailmaa yhdessä lapsiryhmäitiimin kanssa. Talvihuoneen toteutukseen osallistui myös lapset. He askartelivat vihreää punosta, joka kiinnitettiin portaikkoon, joka johdatti talvihuoneeseen. Halukkaat ompelivat myös tonttulakkeja valitsemaalleen pehmoille, joka laitettiin laskettelemaan portaikon lumiliukumäkeen. Talvihuoneen oppimista tukeviksi elementeiksi tuotiin kauteen sopivia kirjoja, roolileikkejä tukevia asuja sekä junaleikki. Tilassa oli käytössä myös smart-taulu sekä valopöytä, jonka pintaan lapset voivat harjoitella numeroita tai kirjaimia. (ks. kuva 17.)

KUVA 17. Talvinen leikkimaailman toteutus (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

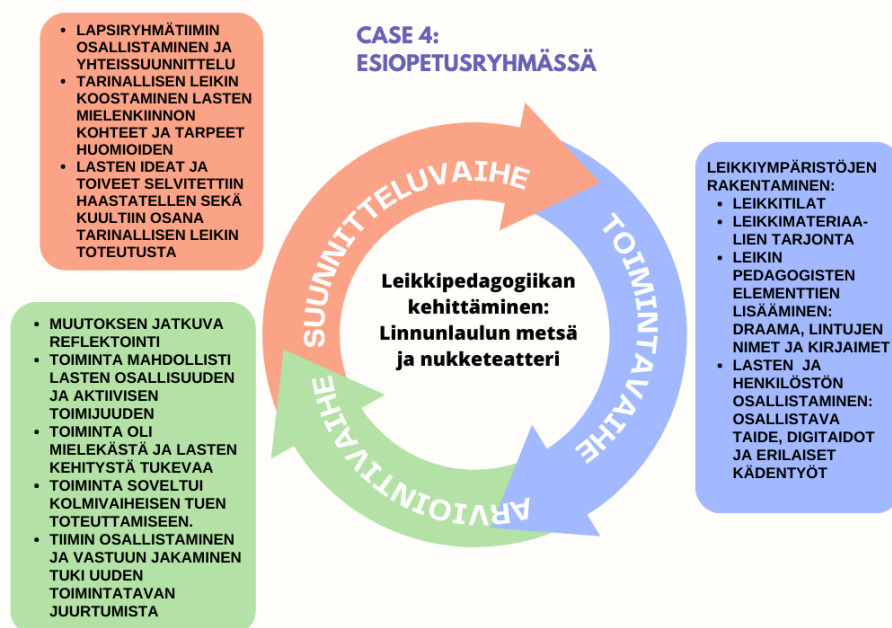
Leikkitilojen helppo muunneltavuus mahdollistaa lasten mielenkiinnon ylläpitämisen leikkitiloissa. Hyvin tehdyt pohjatyöt mahdollistavat tilojen nopean muuntamisen esimerkiksi vuoden aikojen mukaan. Yhteistyö ja lapsiryhmätiimin osallisuus leikkiympäristöjen kehittämiseen mahdollistaa lapsiryhmätiimin jokaisen jäsenen vahvuuksien hyödyntämisen osana leikkitilojen rakentamista. Tämä lisää leikkialueiden monipuolisuutta edistään lasten kokonaisvaltaista kehitystä ja lapsen tuen toteutusta leikissä. Lapsiryhmätiimin osallisuus leikkiympäristöjen kehittämiseen luo yhteisiä oivalluksia, onnistumisia ja mahdollistaa yhteisöllisen oppimisen, joka tukee lapsiryhmätiimin ryhmäytymistä. Kehittämistyössä tapahtuva kehittäjän toimintatavan mallintaminen tukee uuden toimintatavan omaksumista. Se voi madaltaa kynnystä uudenlaisen toimintatavan käyttöönottoon ja helpottaa kehittämistyön implementointia.

5.3.4 Case 4: Leikkiympäristön kehittäminen tarinallisen leikin kautta esiopetusryhmässä

Ajalla: 9.1.2023-24.2.2023.

Pedagogiset valinnat: Lapsilähtöisyys, leikkipedagogiikka, tarinallinen leikki ja taidekasvatus

Kehittämistyön neljäs toteutus tehtiin tammi - helmikuun 2023 aikana samassa esiopetusryhmässä kuin case 1. Lapsilähtöisyys, osallisuus, leikkipedagogiikka sekä osallistava taide nivoutuivat tässä kehittämiskohteessa tarinallisen leikin kokonaisuudeksi. Kehittämistyö lähti liikkeelle suunnitteluvaiheessa kehittämistarpeen tunnistamisesta ja pedagogisen toiminnan ideoinnista joulukuussa 2022. Lapsiryhmätiimin osallisuus lapsiryhmän tarpeiden tunnistamisessa oli kehittämistyön tärkeä lähtökohta. Tarinallisen leikin kokonaisuus perustui lapsen tuen tarpeisiin, joihin vastattiin pedagogisen toiminnan kehittämisellä sekä leikkiympäristöjä kehittämällä osallistavan taiteen keinoon. Kokonaisuutta kehitettiin yhteistyössä tiimin ja lapsiryhmän kanssa jatkuvasti prosessoiden (ks. kuva 18.)

KUVA 18. Kehittämistyön syklisyys esiopetusryhmässä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).

Lapsilähtöisessä pedagogiikassa molemmin puolinen vuorovaikutus mahdollistaa lasten mielenkiinnonkohteiden ja motiivien rakentumisen ja kasvattajien aktiivisuuden toiminnassa siten, että niin lapset kuin kasvattajat tuovat toimintaan sisältöä suunnaten, ohjaten sekä ylläpitäen toimintaa. (Rosqvist ym. 2019, 197–198.) Tarinallisen leikin satu herätettiin eloon lasten mielenkiinnonkohdeista tammikuussa 2023. Tarinallisen leikin pedagoginen sisältö tuki lasten tarpeita sekä toteutti esiopetussuunnitelman perusteiden sisältöä. Lapset saivat ideoida, suunnitella, osallistua ja vaikuttaa leikkimaailman toteutukseen. Kokonaisuus mahdollisti lasten osallisuuden toteutumisen sekä inklusiivisen ja laadukkaan pedagogiikan toteutumisen.

Tarinallinen leikki nivottiin Tarleenasta ja Keiju Sinisiivistä kertovaan satukirjaan, jota rikastettiin Eläinlasten elämää- materiaalilla. Tarinalliseen leikkiin luotiin leikkimaailma lapsilähtöisesti osallistavan taiteen avulla siten, että se laajentui tarinan mukaan ja lasten ideoimana koko kehittämisjakson ajan. Lapsilähtöisen pedagogiikan tunnusmerkkinä onkin Rosqvistin ym. (2019 198) opetussuunnitelman prosessoituminen lasten ja kasvattajien välisessä dialogissa.

Metsä johdattaa lapset henkisestä tilasta toiseen ja on oppimisympäristönä kokemuksellisuutta ja elämyksellisyyttä lisäävä. Tarinoiden yhdistäminen metsään voi tuottaa lapsille uudenlaista intoa oppimiseen. (Leinonen & Mäkelä 2022, 144.) Toteutimme ryhmän yhteistä tarinallista leikkiä säännöllisesti myös metsässä, jossa lasten mielikuvitus yhteisleikissä rikastui. Lasten omat mielikuvituksen tuotteet ruokkivat toinen toisiaan syventäen tarinallista leikkiä. Tarinallisen leikin kautta tutkimme muun muassa erilaisia lumihangessa olevia jälkiä sekä houkuttelimme tonttutyttö Tarleenaa esille laulamalla. Tarinallisessa leikissä löysimme myös Tarleenan asumuksen puunrungon alta, joka oli kuin ilmetyt Yle:n Tonttuakatemia-joulukalenterin tapahtuma paikka.

Tarinallisessa leikissä aikuisen osallistuminen leikkimaailman luomiseen sekä sen ylläpitämiseen on keskeisessä roolissa (Leinonen & Mäkelä 2022, 161). Kehkeytyvä opetussuunnitelman toteuttaminen vaatii kasvattajilta opetussuunnitelmaan sitoutumista sekä kykyä soveltaa sitä. Aikuisten läsnäolo lasten toiminnassa ja leikissä mahdollistaa lasten oppimisen sekä laadukkaan lapsilähtöisen pedagogiikan. (Rosqvist ym. 2019, 197–198.) Tarinallisen leikin eteneminen tapahtui tarinan ja lasten ideoihin tarttumalla, joka rikasti tarinan ja leikkimaailman rakentumista. Tässä tapauksessa tarinallisen leikin ja leikkimaailman tekeminen onnistui erityisen hyvin henkilöstön aktiivisen leikkiin osallistumisen kautta, joka mahdollisti lasten ideoihin tarttumisen ja sitä kautta leikkimaailman projektimaisen toteuttamisen. Loimme yhdessä lasten kanssa monipuolisesti taiteiden linnunlaulun metsää. Tarinallisen leikin toteuttamisessa mahdollistui fyysisen, psyykkisen, sosiaalisen ja kulttuurisen oppimisympäristön laadukas toteutuminen.

Taide mahdollistaa kokemuksellisen oppimisen ja taitojen harjoittelun. Käytettäessä taidetta lapsen tuen muotona tulee huomioida lapsen kiinnostuksen kohteet, oppimisvalmiudet sekä kehitystarpeet. (Rusanen & Ollikainen 2018, 58.) Tarinallisen leikin leikkimaailmaa loimme päiväkodin fyysisiin tiloihin osallistavan taiteen keinoin. Linnunlaulun metsä heijastettiin projektorilla kaapin oviin, jonka avulla lapset piirsivät puiden ääriviivat. Puut maalattiin erilaisissa ryhmäkokoontapainoissa seisten. Seisten tehty taide tukee lasten kehollista oppimista sekä ergonomiaa (Leinonen & Mäkelä 2022, 50). Ajan saatossa metsä kehkeytyi lasten toiveiden mukaan ja metsään lisättiin eläimiä ja lintuja,

jotta metsäleikissä kaivattu lintubongaus onnistui. Lintujen nimet ovat esillä, jotta kirjaimien ja lukemisen harjoittelu mahdollistuu leikin kautta. (ks. kuva 19.) Lasten omien taideteosten näkyminen oppimisympäristössä mahdollistaa lapsille taiteen matalan kynnyksen kokemisen. Teosten esillä olo vahvistaa lasten oppimista sekä parantaa lasten oppimaan oppimisen taitoja. (Leinonen & Mäkelä 2022,104.)

KUVA 19. Osallistavan taiteen prosessi tarinallisessa leikkiprojektissa (Sjöblom 2023, CC BY-NC).

Esillä olevien teosten on hyvä olla lasten ikätason mukaisesta saatavilla, jotta lapset voivat tarkastella niitä omalla tasollaan. (Leinonen & Mäkelä 2022, 104.) Inklusiivisen toimintaympäristön tulee mahdollistaa myös lasten taiteen saatavilla olo esteettömästi osana leikki- ja oppimisympäristöä. Esi- koululaisten kanssa toteutetussa leikkiympäristöjen muutostyössä lasten työt konkretisoituivat osana tarinallisen leikkimaailman luomista sekä nukketeatterileikin taustan tekemistä. Nukketeatterin taustaan on lasten ideoimana toteutettu yötaivas sekä metsä. Lumihangessa näkyy lasten ompelemalla toteuttamia sorminukkeja, joita voi käyttää myös nukketeatterileikissä. (ks. kuva 20.) Nukketeatterissa toteutettiin myös Elämän lasten- elämää materiaalin dramamkasvatusta.

KUVA 20. Lasten taideteokset inklusiivisessa leikkiympäristössä (Sjöblom 2023, CC BY-NC).

Tämän casen toteutumisen avulla pystyin havaitsemaan, että aiemmin syksyllä luodut suhteet lapsiryhmään olivat olleet syviä. Tästä havainnosta voinee tehdä johtopäätöksen, että leikki- ja oppimisympäristöjen luominen lapsia osallistaen, vuorovaikutteisesti yhteistyössä ja taidelähtöisiä menetelmiä hyödyntäen on mitä parhain tapa tutustua ja luoda lämmin ja arvostava suhde lapseen. Leikkiympäristöjen teko osallistavan taiteen keinoin mahdollistaa lasten moninaisuutta arvostavan ja

kunnioittavan inklusiivisen toiminnan. Lasten mielenkiinnon kohteiden löytäminen ja niiden hyödyntäminen lasten leikkimaailmojen ja tarinallisen leikin toteuttamisessa mahdollistaa laaja-alaisen osaamisen ja oppimisen alueiden monipuolisen toteuttamisen ja laadukkaan pedagogiikan toteutumisen varhaiskasvatuksessa. Mahdollisuuksien luominen lasten osallisuuteen ja taiteellisiin kokemuksiin sekä yhteisiin onnistumisiin on merkityksellistä ja lasten oppimista ja kehitystä tukevaa kolmivaiheista tukea.

Kehittämistyössä saamieni kokemusten mukaan on tärkeää, ettei leikkialueita tehdä aikuisten toimesta liian valmiiksi, jotta lasten mielikuvitukselle ja leikkiympäristölle jää tilaa prosessoitua tarinallisen leikin edetessä. Leikkiympäristöjen teossa ja uudenlaisen toimintavan juurruttamisessa mallintaminen on yhtä tärkeää kuin vastuun jakaminen ja kehittäjän rinnalla kulkeminen sekä tukeminen leikkiympäristöjä kehitettäessä. Yhteisten ideoiden tuottaminen lapsiryhmätiimin kanssa helpottaa uudenlaisen toimintatavan implementointia osaksi toimintakulttuuria sekä sitouttaa tiimiä toimimaan saman tavoitteen eteen. Lisäksi muutoksen sisäistäminen vaatii tietoista ajan sekä vastuunantamista henkilöstölle, jotta he lähtevät kokeilemaan uudenlaista tapaa toimia. Pitkäkestoinen, ennakoitu, mutta väljä pedagoginen suunnitelma helpottaa lapsiryhmätiimin sitoutumisen, turvaa toiminnan yhteneväisyyden sekä lapsilähtöisen toiminnan toteutumisen. Uusien toimintamallien yhteinen harjoittelu mahdollistaa yhteisen oppimisen ja innostuksen syntyminen yhdessä onnistumisen kautta.

Kuva 21 konkretisoi miten lapsiryhmätiimin leikissä mukana oleminen sekä kehittämistyöhön heittäytyminen mahdollisti lasten aloitteiden kuuntelemisen ja niiden kautta leikkiympäristön rikastamisen yhdessä ideoiden ja toteuttaen. Taustalla on lasten yhteisötaiteen keinoin toteutettu Linnunlaulun metsä, johon lapsiryhmätiimi lähti toteuttamaan lasten kanssa leikkiä rikastavia ja mielikuvitusta edistäviä elementtejä. Tilassa näkyy myös epäleluja, jotka elävöittänyt tilaa tuoden esteettisyyttä, elämyksellisyyttä ja viihtyisyyttä leikkimaailmaan.

KUVA 21. Osallisuuden edistäminen tuotti esteettisen leikkimaailman (Sjöblom 2023, CC BY-NC).

Kokemukseni mukaan tarinallisen leikkiin virittymistä tukee lasten kanssa yhdessä tehdyt rekvisiitat ja leikkiympäristöt. Ne kannattelevat tarinallista leikkiä silloinkin, kun kasvattajat eivät sitä aktiivisesti toiminnallaan tue ja kannattele. Tarinallisen leikin kannattelu vaatii lapsiryhmätiimiltä yhteistyötä.

Jokaisen kasvattajan tulee antaa oman panoksensa tarinan elämyksellisyyteen tuottamalla jokainen tahollaan elementtejä, jotka ruokkivat lasten mielikuvitusta ja ylläpitävät jännitystä siitä, miten tarina etenee. Jokaisen kasvattajan tekemät havainnot ja leikin kuljettaminen mahdollistaa tarinallisen leikin syventymisen ja uusien juonen käännteiden löytymisen mikä mahdollistaa pitkäkestoisen projektin toteuttamisen ja pedagogisen toiminnan johdonmukaisuuden.

6 KEHITTÄMISTYÖN ARVIOINTI JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Eettisesti toteutettu kehittämistyö kunnioittaa osallistujien vapaaehtoisuutta, itsemääräämisoikeutta ja osallistujan oikeutta keskeyttää osallistumisensa. Lapsille kerrotaan asioista heidän ikätasonsa mukaisesti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 4–9; Juuti & Puusi 2020a, 175.) Kehittämistyötä tehdessäni havainnoin lasten halukkuutta osallistua toimintaan kuuntelemalla, lukemalla lasten eleitä, ilmeitä ja kehonkieltä. Isommat lapset viittasivat halutessaan mukaan toimintaan. Lapset saivat milloin tahansa poistua tai liittyä mukaan kehittämistyön aikana tehtyihin toteutuksiin, joka varmistasi lapsen vapaaehtoisuuden kunnioittamisen ja osallisuuden toteutumisen. Kehittämistyön eettisyyteen vaikuttavat myös varhaiskasvatuksen omat säännöt ja normit, jotka tulee huomioida kehittämistyötä tehdessä (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014, 48). Tämä kehittämistyö perustui varhaiskasvatustyötä ohjaaviin lakeihin ja asiakirjoihin.

Huoltajilla sekä lapsilla on oikeus saada tietoonsa riittävästi, ymmärrettävästi sekä totuudenmukaisesti asioita oman osallistumisensa päätöksen teon tueksi. Alaikäisten kanssa toteuttavassa toiminnassa suostumuksen antavat lapsen huoltajat. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 4–9; Juuti & Puusi 2020a, 175.) Tämä kehittämistyö toteutettiin varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa. Ennen kehittämistyön toteutuksen aloittamista lapsiryhmässä tiedotettiin huoltajia peda.netin tai Wilman kautta. Huoltajat saivat päättää lapsensa osallistumisesta. Kaikki lapset saivat osallistua varhaiskasvatusaikana toteutettuun kehittämistoimintaan. Kehittämistyön eettisyyttä varmentakseni raportissa ei näy tunnistettavasti lapsia eikä nimikoituja töitä.

6.1 Arviointia kehittämistyön tavoitteiden toteutumisesta

Kehittämistyöni tavoitteena oli kehittää varhaiskasvatukseen lapsen tuen mallia inklusio periaatteen mukaan sekä vahvistaa yleistä tukea varhaiskasvatuksessa osana laadukasta pedagogiikkaa leikki- ja oppimisympäristöjen kehittämisen kautta (Kunta 2022b). Tässä kehittämistyössä lapsen oppimista tuettiin fyysisten leikkiympäristöjen kehittämisen kautta, jossa lasten osallisuus ja taidekasvatus olivat vahvassa roolissa. Leikkitilojen opetuksellisten elementtien lisääminen ja leikkialueiden selkeyttäminen tukivat lasten oppimista leikin kautta. Leikkiin houkuttelevat tilat kutsuvat lapsia aktiiviseen oppimiseen ja leikkitilojen ikä- ja kehitystason mukainen tavoitteellinen rakentaminen mahdollistaa oikea-aikaisen ja varhaisen tuen toteutumisen leikkiympäristöissä.

Varhaiskasvatuksen kolmivaiheinen tuki on tarkoitettu lapsen kasvun, oppimisen ja hyvinvoinnin tukemiseen. (Rusanen & Ollikainen 2018, 58; Opetushallitus 2022b, 59). Taiteellinen toiminta tukee lasten fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä sekä tukee lasten hyvinvointia ja oppimista (Rusanen ym. 2014, 40). Lisäksi osallistavan taiteen avulla kyettiin tukemaan lasten inklusiivisen ajattelun kehittymistä, sillä Ruokosen (2022, 20) mukaan taidekasvatus mahdollistaa lasten yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon ymmärtämisen ja kunnioittamisen valmiuksien sekä kielellisen, kulttuurisen, uskonnollisen ja katsomuksellisen taustan ymmärtämisen ja kunnioittamisen valmiuksien kehittymisen. Osallistavaa taidetta toteutettiin kaikissa kehittämiskohteissa.

Kehittämistyön lähtökohtana toimi kunnan toimintaperiaate kohdella kaikkia lapsia tasavertaisesti (Kunnan vasu 2019, 6, 11; Kunta 2022a, 24.) Psykkisesti hyvässä oppimisympäristössä lapsi kokee

olevansa hyväksytty ja ymmärretty. (Alijoki & Pihlaja 2020, 274). Lasten tasavertainen kohtelu toteutui inklusio periaatteiden mukaisesti kaikissa caseissa. Jokainen lapsi kohdattiin arvostavasti ja kunnioittavasti juuri sellaisina kuin he olivat. Inklusiota toteutettiin myös esteetöntä oppimisympäristöä luomalla, jossa leikkivälineet tuotiin lasten tasolle ja saataville ja taide osaksi lasten oppimisympäristöä.

6.2 Kehittämistyön arviointia oppimisympäristön kehittämisen näkökulmasta varhaiskasvatuksessa

Oppimisympäristö rakentuu fyysisestä, psyykkisestä, sosiaalisesta ja kulttuurisesta ulottuvuudesta. (OPH 2022, 34). Tässä kehittämistehtävässä huomioitiin varhaiskasvatuksen oppimisympäristön kaikki ulottuvuudet. Pääpaino kehittämistyössä oli kuitenkin fyysisen leikkiympäristön muokkaamisessa, joista on koostettu raporttiin case-kuvaukset. Leikkiympäristöjen muutokset toteutettiin psyykkisesti turvallisessa ilmapiirissä tukien lasten sosiaalista kehitystä sekä tuoden lasten kulttuuria osaksi päiväkodin sisäleikkitiloja. Hyvässä oppimisympäristön rakentamisessa huomioidaan se, että kaikki oppimisympäristön ulottuvuudet ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja riippuvaisia toisistaan. (Leinonen & Mäkelä 2022, 40).

Emotionaalisesti hyvällä oppimisympäristöllä voidaan tukea lapsen itsetuntemusta, emotionaalisia taitoja, vuorovaikutustaitoja sekä sosiaalisia taitoja. (Alijoki & Pihlaja 2020, 274.) Kehittämistyön neljännessä casessa käytimme tarinallista leikkiä sekä nukketeatteria lasten tarpeiden tukemisessa. Kehittämistyössä psyykkistä oppimisympäristöä toteutettiin luomalla turvallinen kasvatusilmapiiri, jossa jokaista lasta arvostettiin ja lasten mielipiteitään kuultiin. Lapset saivat olla kaikissa caseissa vahvasti mukana vaikuttamassa oppimisympäristöön. Lisäksi lasten sosiaalisia taitoja tuettiin kaikissa caseissa osallistavan taiteen keinoin. Ruokosen (2022, 20) mukaan taidekasvatus mahdollistaa lasten vuorovaikutus- ja yhteistyö kehittymisen.

Oppimisympäristöjen tulee tukea lasten sosiaalisten taitojen kehittymistä. Lasten sosiaalisia ja vuorovaikutus taitoja voidaan harjoitella toimimalla erikokoisissa ryhmissä. (Opetushallitus 2022,34.) Kehittämistyön aikana hyödynnettiin monipuolisesti erilaisia työskentelymuotoja huomioiden lasten erilaiset tarpeet. Leikkiympäristöjen muutosta tehtiin niin yksilö-, pari- kuin ryhmätöinä. Erilaisissa kokoonpanoissa toimiminen mahdollisti rauhallisen läsnä olevan sekä sensitiivisen lasten kohtaamisen. Leikkiympäristöjen kehittäminen lasten kanssa luo niin lapsen ja aikuisen kuin lasten välisiä erilaisia vuorovaikutuskohtauksia. Leikkiympäristöjen kehittäminen tukee myös lasten välisten leikkien syntymistä sekä syventymistä. Myös tarinallinen leikki tuki lasten sosiaalisia taitoja.

Varhaiskasvatuksen työntekijöiden tulee luoda lapsille varhaiskasvatustoiminnassa niin taiteellisia, esteettisiä kuin kulttuurisia kokemuksia. (Ruokonen & Rusanen 2009, 10). Tässä kehittämistyössä varhaiskasvatuksen kulttuurista oppimisympäristöä rikastettiin lasten taidetta tuottamalla sekä tekeillä ne näkyväksi varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä. Lisäksi kulttuurista oppimisympäristöä rakennettiin luomalla oppimisympäristöön nukketeatteri, jota hyödynnettiin niin aikuisten pedagogisen toiminnan mahdollistajana kuin lasten omaehtoisen leikin rikastajana (ks. case 4).

Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä tulee huomioida lapsen ikä, kehitys ja muut edellytykset. (Varhaiskasvatuslaki 2018, 3 §; 10 §; Opetushallitus 2022, 34). Ihanteellinen oppimisympäristö mahdollistaa monipuolisen ja kokonaisvaltaisen toiminnan (Heikkinen 2021, 30). Leikkiympäristöjen

kehittämistyössä huomioitiin lasten ikä ja kehitystaso niin leikkivälineiden, materiaalien kuin osallistavan taiteen toteuttamisessa. Leikkiympäristöjä rikastettiin ja niihin luotiin mahdollisuuksia kokonaisvaltaisen kehittymisen tueksi. Motoriikan (case 2 puisto) ja kielen kehityksen tukemisen elementtien tuominen leikkiympäristöön kaikissa kohteissa sekä ateljen luominen ovat esimerkkejä lasten kokonaisvaltaisen kehityksen huomioimisesta ja niiden tukemisesta leikin kautta. Kokonaiset leikkimaailmat kuten case 1:ssä mahdollistaa leikin ja luovuuden kasvun. Pedagogisesti rakennetut rikkaat leikkitarjoumat mahdollistavat lapsen oppimisen leikin kautta tavoitteellisesti aikuisen tuella.

Laadukas ja hyvä oppimisympäristö yhdistää lapsilähtöisyyden, käytännöllisyyden sekä laadukkaat tekniset ratkaisut sekä estetiikan (Leinonen & Mäkelä 2022, 93). Lapsilähtöisyys oli kehittämistyöni pedagoginen valinta, joka toteutui kaikissa caseissa. Käytännöllisyydessä pyrittiin huomioimaan tilojen monikäyttöisyys ja muuntuvuus. Esimerkiksi case 1:sen dinosaurushuone toimi päivittäin nukkarina sekä muuntui lasten tarpeiden pohjalta lopulta liikuntatilaksi. Teknisiä ratkaisuja hyödynnettiin yhteisöllisten taideteosten luomisen apuvälineenä. Estetiikkaa luotiin kaikissa caseissa oppimisympäristöön yhdessä lasten kanssa. Esteettisiä ratkaisuja toteutettiin niin osallistavan taiteen keinoin kuin aikuisjohtoisesti luomalla esimerkiksi leikkiympäristö talviteemalla (case 3) sekä pohja nukketeatterille, jota jalostettiin yhdessä lasten kanssa (case 4).

6.3 Kehittämistyön arviointia osallisuuden vahvistamisesta varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuspalvelun tavoitteena on lasten osallistaminen leikkitilojen suunnitteluun ja rakentamiseen (Kunnan vasu 2019, 14–16). Lapset olivat mukana kehittämistyössä ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti suunnitellen ja toteuttaen leikkiympäristöjä. Lapset suunnittelivat aktiivisesti leikkiympäristöjä caseissa 1, 3 ja 4. Näissä caseissa lapset osallistettiin leikkiympäristöjen suunnitteluvaiheessa haastatellen lapsia mielenkiinnon kohteista ja leikkitoiveista. Toteuttamisvaiheessa lasten osallisuutta tuettiin taidelähtöisten menetelmien kautta. Lasten osallisuus case 2:ssa toteutui pienimpien lasten kohdalla leikkiympäristöjen toteuttamisvaiheessa, kun 3-vuotiaat osallistuivat jo suunnitteluvaiheeseen. Kehittämistyössä kaikkein pienemmätkin lapset olivat aktiivisesti ja innoissaan tuottamassa leikkiympäristöön taidetta. Taide mahdollistaa lasten osallisuuden (Ruokonen 2022, 20). (ks. kuva 19.)

KUVA 22. Ikä- ja kehitystason huomioiminen osallisuutta edistävässä pedagogiikassa (Sjöblom 2022, CC BY-NC).

Kehittämistyössä aktiivisiksi osallistujiksi otetaan ihmiset, joita se arjessa koskee (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2014, 58). Lasten aktiivinen toimijuus, osallisuus sekä yhteisöllisyys ovat kirjattu varhaiskasvatuksen ja esiopetus suunnitelman perusteisiin (Opetushallitus 2014, 16; Opetushallitus 2022b, 21–22). Lasten aktiivinen toimijuus toteutui tarinallisessa leikissä sekä leikkiympäristöjen luomisessa. Lasten aktiivinen toimijuus mahdollistui antamalla tilaa ja mahdollisuuden osallisuuden toteutumiselle. Lapsiryhmätiimien osallisuus toteutui lasten tarpeiden tunnistamisen ja mielenkiinnon kohteiden selvittämisessä. Lisäksi lapsiryhmätiimin kanssa toteutettiin leikkiympäristön fyysisiä muutoksia ja arvioitiin kehittämistyötä päivittäisissä dialogeissa, opettajien yhteisellä suunnitteluajalla sekä tiimipalavereissa.

6.4 Kehittämistyön arviointia osallistavan taiteen kokeilusta varhaiskasvatuksessa

Taidekasvatus toteuttaa varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden Ilmaisun monet muodot- oppimiskokonaisuutta sekä Laaja-alaisen osaamisen kokonaisuutta integroituen myös muihin oppimisen alueisiin (Ruokonen 2022, 26). Taidekasvatuksen ja leikkiympäristön kehittämistyön yhteen liittäminen mahdollisti varhaiskasvatuksen laadun lisääntymisen. Taidekasvatus mahdollistaa laadukkaan vasuperustaisen työskentelyn kautta lasten kasvun, kehityksen ja oppimisen monipuolisen tukemisen varhaiskasvatuksessa. Taide onkin keino luoda lapsille merkityksellisyyden kokemuksia, jotka tuottavat iloa ja nautintoa sekä mahdollistavat lasten kokonaisvaltaisen kehityksen tukemisen niin fyysisesti, psyykkisesti kuin sosiaalisesti (Rintakorpi, Rusanen & Kuusela 2018, 18).

Yhteisötaiteen keskeiset elementit ovat Jussilaisen (2019) mukaan inklusiivisuus ja yhdessä tekeminen, osallistujalähtöisyys sekä aktiivisen toimijuuden vahvistaminen. Tässä kehittämistyössä yhteisötaiteen keskeiset elementit toteutuivat siten, että jokaiselle lapsella on mahdollisuus tehdä ja osallistua omista lähtökohdistaan käsin saaden kokemuksen siitä, että hänen panoksensa on merkityksellinen ja tärkeä osa kokonaisuutta. Ryhmän tarpeet ja toiveet otetaan huomioon hankkeen alusta asti kuunnellen lasten mielenkiinnon kohteet ja huomioimalla lapsiryhmätiimiltä saatu tieto ryhmän tarpeista. Lapsille luotiin puitteet sekä resurssit, joilla lapset saivat erilaisia taidekokemuksia, onnistumisen kokemuksia, ja tätä kautta minäpystyvyyden tunne on vahvistunut. (ks. kuva 20.)

KUVA 23. Osallistavan yhteisötaiteen toteutus (Sjöblom 2022, CC BY-NC)

Taiteen tekemisestä syntyneet kokemukset toimivat taiteen vaikuttavuuden arvioinnin apuna. Merkityksellisen kokemuksen syntymisen mahdollistavat toiminta, havainnot, kokemukset ja aistimukset

(Lehikoinen & Vanhanen 2017, 13.) Kehittämistyön aikana lapset olivat innolla mukana toiminnassa sekä ylpeitä omista ja yhteisistä tuotoksistaan. He halusivat kertoa omista töistään, joka kertoo siitä miten merkityksellistä leikkiympäristöjen tekemiseen osallistuminen sekä taiteen kokemukset olivat lapsille.

Taide mahdollistaa lapsen kokemusten, ajatusten ja oppimisen näkyväksi tekemisen, jakamisen sekä arvioimisen. (Rusanen ym. 2014, 60). Lasten tuotokset toimivat konkreettisina pedagogisina dokumentteina lasten oppimisesta (Rusanen & Ollikainen 2018, 67). Lasten oppimista tuettiin kehittämistyöni aikana taiteen keinoin ja sitä on dokumentoitu valokuvien avulla. Huoltajille dokumentoitiin kehittämistyön aikaisia prosesseja valokuvien avulla. Lisäksi valokuvia hyödynnettiin kunnan varhaiskasvattajien omassa Facebook-ryhmässä inspiroimaan varhaiskasvatuksen työntekijöitä sekä tekemään näkyväksi toteutettua varhaiskasvatustyötä. Olin myös kertomassa kokemuksiani leikkiympäristöjen kehittämistä Aluehallintoviraston varhaiskasvatuksen työntekijöille välittämässä leikkipedagogiikkaa koskevassa koulutuksessa helmikuussa 2023. Lisäksi tein koosteen varhaiskasvatusiltaan maaliskuussa 2023, jossa kerroin varhaiskasvatuksen leikkiympäristöjen kehittämistyöstä hyvänä käytänteenä sekä tarinallisen leikin toteuttamisesta kehittämistyön aikaisten kokemusten valossa.

Taideinterventiot mahdollistavat organisaation muutoksen tukemisen, luovuuden vahvistamisen, innovaatiokyvyn paranemisen sekä uusien työtapojen löytämisen. (Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 127–130.) Tämä kehittämistyö mahdollisti leikkialueiden muutoksia kolmessa yksikössä. Taidekasvatuksen määrä lisääntyi kehittämishankkeessa mukana olleissa lapsiryhmissä. Työskentelytapa mahdollisti lasten osallistavan taiteen mallinnuksen henkilöstölle, jota lapsiryhmiin on mahdollista hyödyntää työssään. Tässä kehittämistyön tavassa saattaa olla innovatiivisuutta varhaiskasvatuksen leikkiympäristöjen toteuttamiseen. Kuulinkin, että työtapani oli joillekin ensimmäinen kerta nähdä aidosti lasten kanssa toteutettavaa leikkiympäristöjen kehittämistä.

6.5 Kehittämistyön arviointia leikkipedagogiikan ja tarinallisen leikin näkökulmasta

Laadukas, lapsiryhmän tarpeet huomioiva pedagogiikka, turvallisuus sekä yhteistyö tukevat lasten hyvinvointia, kasvua sekä oppimista (Heikkinen 2021, 125). Tarinallinen leikki mahdollisti lasten tarvelähtöisen pedagogiikan sekä huomioi leikin keskeisenä varhaiskasvatuksen työtapana. Tarinallisessa leikissä kaikilla oli lupa liittyä yhteiseen leikkiin omista lähtökohdistaan. Aikuisen tukema leikki luo turvaa lapsille sekä mahdollistaa arempienkin lasten leikkiin liittymisen. Lasten kanssa toteutettu leikkiympäristö heräsi eloon lasten tuomien ideoiden pohjalta. Varhaiskasvatuksen työntekijän mahdollistama lasten ideoiden huomioiminen tuki lasten osallisuutta sekä lasten oppimisen kokemuksia.

Kehkeytyvän opetussuunnitelman toteuttaminen vaatii kasvattajilta opetussuunnitelmaan sitoutumista sekä kykyä soveltaa sitä. Laadukas lapsilähtöinen pedagogiikka edellyttää myös vastavuoroista vuorovaikutusta lasten ja kasvattajien välillä, joten aikuisten tulee olla läsnä lasten toiminnassa myös leikissä. Tämä mahdollistaa lasten oppimisen. (Rosqvist ym. 2019, 197–198.) Tarinallisen leikin aikana leikin juoni rakentui yhteistyössä niin lasten kuin kasvattajien tuomien elementtien dialogissa. Kasvattajan läsnäolo sekä varhaiskasvatusta ohjaavien asiakirjojen sisäistäminen ja soveltami-

nen mahdollistivat pedagogisesti perustellun laadukkaan varhaiskasvatuksen toteuttamisen lapsiläh- töisesti tarinallisen leikin kautta. Heittäytyminen ja oman ammattitaidon monipuolinen soveltaminen mahdollisti lasten hyvinvoinnin, kasvun ja oppimisen tukemisen tarinallisen leikin kautta.

6.1 Kehittämistyön haasteita

Kehittämistyön toteuttaminen on ammatillisesti vaativaa, mutta opettavaa. Toteutus vaihe vaatii tekijältä suunnitelmallisuutta, itsenäisyyttä, vastuullisuutta sekä hyviä vuorovaikutustaitoja, epävarmuuden sietokykyä, sitkeyttä ja tahtoa kehittää itseään. (Salonen ym. 2017,62.) Toiseen päiväkotiin siirtyminen haastoi omaa ammattitaitoani, vuorovaikutustaitoja sekä vaati vahvaa oman asiantuntijuuden ja ammattitaidon hallintaa kehittämistyön tekijänä. Kehittämistyö on ollut ammatillisesti erittäin opettava kokemus ja oma asiantuntijuus on kehittynyt kehittämistyön aikana.

Kehittämistyö vaatii myös luovuutta ja ongelmanratkaisutaitoja (Atjonen 2021, 71). Luovuuteen ja erilaisiin leikkiympäristöjen toteutuksiin auttoi lasten mielenkiinnonkohteiden selvittäminen leikkiympäristöjen toteutuksessa. Ongelmanratkaisutaitoja haastoi toisinaan leikkiympäristön kiinnityksiin liittyvät asiat. On tärkeää, että leikkiympäristöjen kehittäminen tehdään yhteistyössä eri tahojen kanssa. Neuvottelut on hyvä tehdä ennen kehittämistyön aloittamista. Silloin osataan huomioida kiinteistöjä koskevat määräykset ja saavutetaan jokaiselle osaosapuolelle yhteinen ymmärrys työn tarkoituksesta sekä löydetään toteuttamisen tavat, jotka kunnioittavat jokaisen osapuolen työtä.

Muutoksen juurruttamisessa tärkeää on saada aikaan toimintakulttuurin muutos, joka vaatii yhteisöllistä jaettua asiantuntijuutta, tiimityötä sekä pedagogisia malleja ja toimintatapoja (Mattila 2013, 75–76). Toimintakulttuurin muutos vaatii kokemukseni mukaan avointa mieltä ja vastaanottavaista ilmapiiriä sekä halua, rohkeutta ja uteliaisuutta lähteä kokeilemaan ja kehittämään. Se vaatii myös aikaa, läsnäoloa sekä esihenkilöiden antamaa tukea. Lisäksi se vaatii uskallusta heittäytyä mukaan leikin maailmaan. Varhaiskasvatusalalla tärkeää on lapsiryhmätiimin sitoutuminen ja yhteinen tahtotila leikkimaailmojen luomiseen, jotta niiden rakentamisessa voidaan hyödyntää jokaisen ammattilaisen vahvuudet ja osaaminen. Mitä pidempi kestoinen kehittämistyön interventiojakso on, sitä paremmin toimintakulttuurin muutos on mahdollista implementoida osaksi ryhmän pedagogiikkaa. Uudenlaisen toimintakulttuurin sisäistämisessä on annettava vastuuta ja mahdollisuus rauhassa kokeilla ja harjoitella, yhdessä erehtyen ja onnistuen. Tämä mahdollistaa ammatillisen kasvun ja uusien oivalluksien syntymisen.

6.2 Johtopäätökset ja jatkokehittämisideat

Kokonaisuudessaan tämä kehittämistyö toteutui monesta näkökulmasta hyvin. Kehittämistyön menetelmät sekä pedagogiset valinnat toimivat hyvin kehittämistyön tavoitteiden saavuttamisessa. Kehittämistyö vastasi sille asetettuihin tavoitteisiin sekä perustui varhaiskasvatustyötä ohjaaviin lakeihin ja sopimukseen sekä kansallisiin ja paikallisiin asiakirjoihin.

Oppimisympäristöön tehtyjen muutoksien vaikutuksia voidaan usein tunnistaa ja tunnustaa vasta jälkikäteen (Leinonen & Mäkelä 2022, 41). Leikkiympäristöön tehdyt muutokset heijastuivat kuitenkin suoraan lasten leikkeihin. Muuttuneet leikkialueet innostivat lapsia tutkimaan ympäristössä tapahtuneita muutoksia ja oppimista tukevien elementtien lisääminen ympäristöön tuki lasten oppimista. Leikin kautta opituilla taidoilla on positiivisia ja pitkäkestoisia vaikutuksia lasten myöhempään

koulumenestykseen (Karaoğlu 2020, 29) aina työelämään asti (White 2012, 8). Taidekasvatus puolestaan mahdollisti lasten kehityksen ja oppimisen tuen toteutuksen aikana, sillä taiteellinen toiminta tukee Rusasen ym. (2014, 40) mukaan tukee lasten oppimista sekä lasten fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä, hyvinvointia.

Kehittämistyön pitkäaikaisvaikutuksia ei tämän kehittämistyön toteutuksen aikana voinut arvioida. Kehittämistyön pitkäaikaisvaikutavuutta voi kuitenkin analysoida tutkimustietoon perustuen. Osallisuuden edistäminen ja sen tukeminen osallistavan toiminnan avulla mahdollisti lasten valmiuksien ja yhteiskuntaan kiinnittymisen tukemisen, joka ennalta ehkäisee syrjäytymistä (Nivala 2008, 10). Leikkiympäristöjen kehittäminen osallistavan taiteen keinoin lisäsi leikkitilojen esteettisyyttä. Tilojen esteettisyys sekä viihtyisyys ovat tunnustettu tärkeiksi oppimista edistäviksi tekijöiksi (Leinonen & Mäkelä 2022, 89). Lisäksi taidekasvatus on ennaltaehkäisevää toimintaa, joka edistää terveyttä ja hyvinvointia sekä luo ihmisille elämän hallinnan tunnetta. (Fancourt & Finn 2019, 21; Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 19,21, 39–47). Taidekasvatus voi ennalta ehkäistä myös psyykkisiä (Rusanen ym. 2014, 23; Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 19, 21, 47) ja fyysisiä sairauksia sekä syrjäytymistä (Houni, Turpeinen & Vuolasto 2020, 19, 21, 47). Tämän kehittämistyön toteutuksen voi todeta olleen vaikuttavaa ja merkityksellistä varhaista tukea varhaiskasvatuspalveluissa.

Kehittämistyöni kokonaisuus vastasi kansalliseen LAPE- hankkeen tavoitteiseen vahvistaa varhaista tukea ja varhaiskasvatuksen oppimisen tukea lasten hyvinvoinnin vahvistamiseksi (THL 2021). Kehittämistyö vastasi myös tasa-arvo hankkeen tavoitteisiin edistää tasa-arvoa, kehittää varhaiskasvatuksen laatua sekä lapsen oikeutta varhaiseen tukeen (OKM). Lisäksi tämän kehittämishankkeen voi katsoa vastanneen Karvi:n varhaiskasvatukselle nostamiin kehittämiskohteisiin, joita ovat lasten kehityksen ja oppimisen tuen toteuttamiseen panostaminen varhaiskasvatuksessa sekä taidekasvatuksen toteuttamisen vahvistaminen pedagogisessa toiminnassa. (Repo ym. 2019, 158–160; Repo ym. 2020, 13–14; Juutinen ym. 2021b, 4–5.)

Toteuttamani kehittämistyö mahdollisti yhdenlaisen mallinnuksen leikkiympäristöjen kehittämistyöstä. Kehittämistyön onnistumisen elementteinä voi käyttää pedagogisin dokumentoin kuvattua lapsen oppimista ja osallisuutta, konkreettista tilojen muutosta sekä lasten että henkilöstön kehittämistyön kautta saamia taiteellisia kokemuksia, joiden kautta lasten tuki vahvistui. Varhaiskasvatustilojen huolellinen suunnittelu ja toteuttaminen yhdessä lasten ja henkilöstön kanssa mahdollistaa varhaisen tuen tarjoamisen lapsille heille keskeisessä toimintaympäristössä.

Kehittämistyön kautta saamani kokemuksen mukaan leikkiympäristöjen kehittäminen toimisi varhaiskasvatus kauden alussa oivana tapana lapsiryhmään tutustumisessa, lasten mielenkiinnon kohteiden selvittämisessä sekä mahdollistaisi lapsiryhmän ryhmäytymisen yhteisöllisen taiteen kautta. Lasten kanssa tehtävät taideprojektit ovat lapsia innostavia. Lasten innostusta sekä motivaatiota leikkiympäristöjen kehittämiseen voidaan ylläpitää tuomalla lasten tekemiä töitä esille leikki- ja oppimisympäristöön sitä mukaa kun ne valmistunut. Leikkiympäristöjen kehittämisen tulisi olla pitkäjänteistä työtä ja kattaa varhaiskasvatuksessa koko toimintavuosi, jotta lasten kasvun myötä muuntuvat tarpeet voidaan aidosti huomioida.

Tässä raportissa esittämäni kehittämistyön toimintatapaa voisi hyödyntää laajasti lapsi- ja perhepalveluiden työkentällä haluttaessa toteuttaa varhaista tukea osallisuuden ja taiteen keinoin. Kehittämistyössä esitetyllä toimintatavalla voisi luoda mihin tahansa perheiden, lasten ja nuorten toimintaympäristöön esteettisyyttä ja viihtyvyyttä. Toimintatavan avulla voidaan edistää kaiken ikäisten taiteellisia elämyksiä ja kokemuksia. Osallistavaa taidetta voisi hyödyntää mainiosti esimerkiksi nuorisotyön sekä koulutyön tilojen viihtyisyyden, koulunsa aloittavien ryhmäytymisen sekä koululaitosten yhteisöllisen toiminnan tukemiseksi esimerkiksi kuraattorien työnkuvassa. Pienten lasten osalta kehittämistyöni tapaista toimintaa voisi hyödyntää tukemaan lapsen ja huoltajan välistä vuorovaikutusta sekä tukemaan vanhemmuutta esimerkiksi järjestötoiminnassa. Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe voisi olla miten osallistavan taiteen keinoin voisi tukea kotiäitien varhaista vuorovaikutusta sekä vanhemmuutta esimerkiksi järjestötyössä.

7 POHDINTA

Varhaiskasvatuksessa toteutettavalla varhaisella tuella on tarkoitus edistää lasten hyvinvointia sekä tukea monipuolisesti lasten tasapainoista kasvua ja kehitystä (Lastensuojelulaki 1 §-4 §). Lasten leikki- ja oppimisympäristöjen kehittäminen ikä- ja kehitystason sekä lasten tarpeet huomioiden on panostamista ennaltaehkäisevään sekä oikea-aikaiseen varhaiseen tukeen. Kehittämistyön kautta pystyin tukemaan lasten hyvinvointia, oppimista ja kokonaisvaltaista kehitystä sekä edistämään lasten tulevaisuuden taitoja leikin sekä luovien ja osallistavien menetelmien kautta. Varhainen tuki edesauttaa lapsen suotuisaa kasvua ja kehitystä toimien lapsen tulevaisuutta suojelevana tekijänä ennaltaehkäisten syrjäytymistä ja mahdollistamalla paremman yhteisöön ja yhteiskuntaan kiinnittymisen.

Varhainen tuki, osallisuus, yhteisöllisyys, taidekasvatus, leikki sekä oppimisympäristön elementit kieoutuivat tässä kehittämistyössä toinen toisiinsa saumattomasti mahdollistaen laadukkaan pedagogiikan toteutumisen. Kehittämistyön ansiosta pystyimme vahvistamaan lasten hyvinvointia tarjoamalla kasvun ja oppimisen tukea lapsille luonnollista oppimisen tapaa eli leikkiä kunnioittaen. Lasten aktiivinen toimijuus ja kehittämistyöhön mukaan ottaminen mahdollistivat lasten osallisuuden, merkityksellisyyden sekä taiteen peruskokemuksien syntyminen. Leikkiympäristöjen tietoinen ja tavoitteellinen kehittäminen vasuperustaisesti lasten tarpeiden ja mielenkiinnon kohteiden kautta mahdollistavat varhaisen tuen ja monipuolisen pedagogiikan toteutumisen sekä leikin ja taiteen kautta kokemuksellisen ja toiminnallisen oppimisen. Varhaisen tuen asiantuntijana voin todeta, että taidekasvatuksen ja osallistavan taiteen hyödyntäminen osana työtä on perusteltua ja yksi merkittävä tapa lisätä varhaista tukea varhaiskasvatuspalveluihin.

Varhaisen tuen asiantuntijuus leikkiympäristöjen kehittämisessä näkyy vahvana varhaiskasvatusta ohjaavien asiakirjojen, teorian ja lakien tuntemuksena ja niiden soveltamisena käytännön leikkiympäristö toteutuksiin. Tämän kokonaisuuden ymmärtäminen on avaintekijä varhaiskasvatuksen oppimisympäristön kehittämistyössä. Leikin merkityksen ymmärtäminen lapsen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille mahdollistaa varhaisen tuen toteutumisen lapsille ominaisimman oppimisen tavan, leikin kautta. Se tukee ymmärrystä siihen, miksi fyysisten leikkiympäristöjen kehittäminen on avainasemassa varhaisen tuen kehittämisessä varhaiskasvatuspalveluissa. Leikin syntyemisessä ja sen kantattelussa on kasvattajalla merkittävä rooli. Mitä pienempi lapsi on, sitä tärkeämpää on olla läsnä leikkiympäristössä, jotta voi havaita pienetkin leikkialoitteet. Leikkialoitteiden tekemistä helpottaa rikas leikkiympäristö, jossa on tarjolla monipuolisesti ja riittävästi ikäkaudelle sopivia leluja. Toisaalta huolellisesti suunnitellut leikkiympäristöt mahdollistavat lapsen oppimisen myös silloin kun aikuinen ei ole vahvassa roolissa leikissä mukana.

Toimiva oppimisympäristö ei saa olla kuitenkaan liian valmiiksi tehty vaan sen tulee jättää myös tilaa jatkotyöstämiselle. Liian valmiiksi tehdyt leikkiympäristöt poistavat mahdollisuuden kehittyvälle leikkiympäristölle, joka on toimivan leikkipedagogiikan ja tarinallisen leikin mahdollistaja. Kehittämistyön aikana tapahtunut mallinnus ja leikkiympäristön väljyys antoi tilaa myös lapsiryhmätiimien jäsenten luovuuden ja vahvuuksien käyttämiseen ja leikkiympäristöjen kehittämistyön jatkamiseen lapsiryhmätoiminnassa kehittämisinterventioiden jälkeen. Varhaiskasvatuksen työntekijöiden heittäytyminen leikin maailmaan sekä leikkiympäristöjen rakentamiseen mahdollistaa työntekijöiden oivaltamisen,

joka on ratkaiseva askel toimintakulttuurin muutoksen mahdollistumiselle. Yhteiset ja yksilölliset oivallukset leikkiympäristöistä ja niiden merkityksestä lasten kokonaisvaltaiselle kehitykselle mahdollistavat fyysisen leikkiympäristön kehittämistyön juurtumisen varhaiskasvatustyössä.

Revon ym. (2019, 94) mukaan lapsiryhmätiimin osaaminen koetaan varhaiskasvatuksessa taidekasvatuksen toteutumisessa mahdollistavaksi tai estäväksi tekijäksi. Kallialan (2012, 217) mukaan varhaiskasvatuksen työntekijän tulee olla innostunut sekä innostava taidekasvattaja sekä suhtauduttava taidekasvatukseen osana työtään tuntematta rajoituksia oman taiteellisen osaamisensa suhteen. Vahvistan Kallialan väitteen, sillä en ole taiteilija enkä omista kuvataidekoulutusta. Niinpä uskallan luvata, että jokainen lapsi- ja perhepalveluissa työskentelevä onnistuu muokkaamaan toimintaympäristöjä esteettisesti kauniiksi. Se vaatii vain omien ammatillisten vahvuuksien tunnistamista, hieman luovuutta, ripauksen ongelmanratkaisutaitoja, rohkeaa heittäytymistä sekä kokeilemisen halua. Tärkeintä kuitenkin on, että haluaa mahdollistaa lapsille osallisuuden ja taiteen kokemuksia, lapset kyllä auttavat kehittämistyössä eteenpäin. Rohkeus kokeilla ja innostua synnyttää arvokkaita kokemuksia, oppimisen hetkiä sekä mahdollistaa oman ammattitaidon syventymisen. Tämä puolestaan lisää työn merkityksellisyyttä ja luo työtyytyväisyyttä. Leikkiympäristöjen kehittämisosaaminen ja toteuttaminen on perustunut tässä kehittämistyössä sosiaalipedagogiseen asiantuntijuuteeni: osallistavaan toimintaan, yhteisöllisyyden edistämiseen sekä innostavaan työotteeseen. Hyödynsin leikkimaailmojen luomisessa ja tarinallisessa leikin toteutuksessa projektiosaamista, jonka olen kokenut omaksi vahvuudeksi varhaiskasvatuksen työntekijänä.

Oma asiantuntijuuteni syventyi tämän kehittämistyön ansiosta. Kehittämistyö osaaminen syventyi ja kehittyi kehittämistyöprosessin aikana. Sosiaalipedagoginen osaaminen vahvistui osallisuutta edistävän taiteen avulla. Varhaisen tuen asiantuntijuuteni syventyi teoreettisen viitekehyksen luomisen kautta ja kokemuksellisen oppimisen myötä. Kehittämistyön tekeminen on ollut ammatillisesti todella opettavainen kokemus, jossa on saanut luottaa omaan osaamiseensa, ammattitaitoonsa sekä kulkea itsenäisesti, vastuullisesti ja rohkeasti kohti lasten oppimista tukevia esteettisiä leikkiympäristöjä. Vuorovaikutus ja yhteistyötaidot ovat kehittyneet sekä luovuus ja ongelmanratkaisutaidot. Lasten mielenkiinnon kohteiden ja tarpeiden huomioiminen teki jokaisesta kehittämiskohteesta erilaisen ja ammatillisesti opettavan projektin. Etenkin viimeinen case oli upea kokemus niin kehittäjälle, tiimille kuin lapsille. Kehittämistyön toteutus on ollut itseä inspiroivaa ja mukaansa tempaavaa. Vuoden mittaisen opinnäytetyön prosessin aikana on syntynyt tutkimuksellisia oivalluksia varhaisesta tuesta, kehittämistyöstä ja taiteen merkityksestä lasten tasapainoiselle hyvinvoinnille ja kehitykselle. Osallistavan taiteen toteuttaminen opetti konkreettisia työtapoja, joita aion hyödyntää myös tulevaisuudessa lasten tasapainoisen kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin tukemisessa.

Toteutettu kehittämistyö mahdollistaa varhaisen tuen sekä laadukkaan työn toteuttamisen lapsen edun ja kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin edistämiseksi. Toimikoon se myös varhaisen tuen ja varhaiskasvatustyön merkittävyyden ja vaikuttavuuden näkyväksi tekemisen ja todentamisen puolesta.

LÄHTEET

- Aaltio, Iris & Puusa, Anu 2020. Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon. Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Gaudeamus Oy, 181–185, 188.
- Ahola, Liisa & Roos, Piia 2019. Iloa ja oivalluksia! Pedagogiikan arviointi ja kehittäminen varhaiskasvatuksessa. 1.painos. Vaasa: Waasa Graphics Oy.
- Ahola, Liisa & Roos, Piia 2021. Untuvikot. Alle 3-vuotiaiden pedagogiikka. Keuruu: PS-kustannus.
- Aksela, Maija & Pernaa, Johannes 2013. Kehittämistutkimus pro gradu- tutkielman tutkimusmenetelmänä. Teoksessa: Johannes Pernaa (toim.). Kehittämistutkimus opetuslalla. Juva: PS-kustannus. 181–200.
- Alijoki, Alisa & Pihlaja, Päivi 2020. Pedagogiset rakenteet ja ratkaisut lasten erityisen tuen tarpeiden näkökulmasta. Teoksessa: Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 268–280.
- Atjonen, Päivi 2021. Kehittävä arviointi kasvatuslalla. Toinen painos. Joensuu: Kirjokansi.
- Fancourt, Daisy & Finn, Saoirse 2019. What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. Health evidence network synthesis report 67. World Health Organization.
- Gordon Biddle, Kimberly A, Garcia-Nevarez, Ana, Roundtree Henderson, Wanda J & Valero-Kerrick, Alicia. Play and the Learning Environment. Teoksessa Early Childhood Education. Becoming a Professional. https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/53567_ch_10.pdf. 258-267. Viitattu 4.4.2022.
- Gal, Tali 2015. From Social Exclusion to Child-Inclusive Policies: Toward and Ecological Model of Child Participation. Teoksessa Gal, Tali & Duramy, Benedetta. International Perspectives and Empirical Findings on Child Participation: From Social Exclusion to Child-Inclusive Policies. Oxford University Press. (455)
- Hakkarainen, Pentti 2020. Kehittävän varhaiskasvatuksen mahdollisuudet. Varhaiskasvatuksen Tiedelehti. Journal of Early Childhood Education Research. Volume 9 Issue 2. 242–263. <https://journal.fi/jecer/article/view/114132/67331>. Viitattu 22.8.2022.
- Hart, Roger 1992. Children´s Participation from Tokenism to Citizenship. Innocenti essays no.4. UNICEF. Florence.
- Hassi, Marjatta 1994. Taide- ja esteettinen kasvatus sekä taideopetus. Teoksessa Tarja Surakka (toim.) Lapsi keksii maailman uudelleen – Taide varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 28–32.
- Heikkinen, Johanna 2021. Ihme ilmiöt. Ilmiölähtöinen oppiminen varhaiskasvatuksessa. Lasten keskus. Riika: Livonia Print.
- Heiskanen, Noora, Juutinen, Jaana, Alanko, Anu & Vuorisalo, Mari 2021. Children´s participation and rights in early childhood education and care: Guest editorial. Journal of Early Childhood Education Research. Volume 10, Issue 1. 1–5. <https://journal.fi/jecer/article/view/114147/67346>. Viitattu 22.8.2022.
- Helenius, Aili & Korhonen, Riitta 2020. Leikin ensi askeleita. Teoksessa: Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 69–77.

Helenius, Aili & Mäntynen, Pirkko 2001. Leikin aakkoset. Teoksessa: Aili Helenius, Kirsti Karila, Hilikka Munter, Pirkko Mäntynen & Helena Siren-Tiusanen. Pienet päivähoitossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Juva: WS-Bookwell Oy, 133–159.

Heliskoski, Jonna, Humala, Heidi, Kopola, Riina, Tonteri, Anna & Tykkyläinen, Saira 2018. Vaikuttavuuden askelmerkit. Työkaluja ja esimerkkejä palveluntuottajille. Sitran selvityksiä 130. PDF-tiedosto. Julkaistu 3/2018. <https://www.sitra.fi/app/uploads/2018/03/vaikuttavuuden-askelmerkit.pdf>. Viitattu 10.4.2022.

Heljakka, Katriina 2021. Nallehaaste sosiaalisen hyvinvoinnin ja leikkilisen resilienssin rakentajana: Tutkimus pandemianaikaisesta pehmoeluleikistä Suomessa. Artikkel. Turun yliopisto. <https://pelitutkimus.journal.fi/article/view/119330/75465>. Viitattu 10.2.2023.

Hiltunen, Mirja & Rantanen, Päivi 2013. Angstisen mummon potkukelkasta keskinäisen kehumisen klubiin - Taidetyöskentelyä asiantuntijaorganisaatiossa. Teoksessa Päivi Rantala & Satu-Mari Jansson (toim.) Taiteesta toiseen. Taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 10. Kopio Niini Oy, Lapin yliopisto, 11–35.

Houni, Pia, Turpeinen, Isto & Vuolasto, Johanna 2020. Taidetta! Kulttuurihyvinvoinnin käsikirja. Taiteen edistämiskeskus (TAIKE), Helsinki.

Isola, Anna-Maria. Tarinallisuus osallisuuden edistämisen keinona. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asemassa-olevien-osallisuus/osallisuuden-edistamisen-mallit/uudista-asiakastyota-luovasti-ja-leikkisasti/tarinallisuus-osallisuuden-edistamisen-keinona>. Viitattu 10.2.2023.

Juntunen, Anna-Leena & Koljonen, Anna-Maija 2022. Leikki varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä. Teoksessa Kukka-Maaria Raatikainen & Pirjo Turunen (toim.) Ihanien ipanoiden Iisalmi. Savonia ammattikorkeakoulun julkaisusarja 1/2022. Sosiaali- ja terveysala. 1.painos. Kuopio: Puna-musta Oy, 17–23.

Jussilainen, Anna 2019. Yhteisötaide – historiaa, määrittelyä ja käytäntöjä. <https://disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/yhteisotaide-historiaa-maarittelya-ja-kaytantoja/>. Viitattu 22.10.2022.

Juutinen, Jaana, Siipainen, Anna, Marjanen, Jukka, Sarkkinen, Tuomas, Lundkvist, Marina, Mykkänen Arttu, Raitala, Maarit, Rissanen Mari-Jatta & Ruokonen Inkeri 2021. Pedagogisia jatkumoa ja ilmaisun iloa! Viisivuotiaiden pedagogiikka ja taito- ja taidekasvatuksen nykytila varhaiskasvatuksessa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 9:2021. Helsinki. https://karvi.fi/app/uploads/2021/05/KARVI_9_2021.pdf. Viitattu 14.4.2021.

Juutinen, Jaana, Siipainen, Anna, Marjanen, Jukka, Sarkkinen, Tuomas, Lundkvist, Marina, Mykkänen Arttu, Raitala, Maarit, Rissanen Mari-Jatta & Ruokonen Inkeri 2021b. Pedagogisia jatkumoa ja ilmaisun iloa! Viisivuotiaiden pedagogiikka ja taito- ja taidekasvatuksen nykytila varhaiskasvatuksessa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Tiivistelmä. PDF-tiedosto. https://karvi.fi/wp-content/uploads/2021/05/KARVI_9_2021_TiivistelmaFI-1.pdf. Viitattu 6.3.2023.

Juuti, Pauli & Puusa, Anu 2020a. Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Anu Puusa & Paulu Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Gaudeamus Oy. 175.

Juuti, Pauli & Puusa, Anu 2020b. Toimintatutkimus. Sekä toimintaa että tutkimusta. Teoksessa Anu Puusa & Paulu Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Tallinna: Gaudeamus Oy. 267–280.

Kananen, Jorma 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja – sarja. Jyväskylä: Juvenes Print.

- Kalliala, Marjatta 2012. Lapsuus hoidossa? Aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoitossa. Tallinna: Gaudeamus University Press.
- Kalliomeri, Reetta, Mettinen, Katja & Tulensalo, Hanna 2021. Lapsen näköistä kehittämistä ja vaikuttamista. Teoksessa Hanna Tulensalo, Reetta Kalliomeri & Janica Laimio (toim.) Kohti lapsen näköistä osallisuutta. Pelastakaa Lapsen ry, 209–213.
- Kangas, Jonna & Brotherus, Annu 2017. Osallisuus ja leikki varhaiskasvatuksessa – ”Leikittäisiin ja kaikki olis onnellisia!”. Teoksessa Auli Toom, Matti Rautiainen & Juhani Tähtinen (toim.) Toiveet ja todellisuus. Kasvatus osallisuutta ja oppimista tukemassa. Kasvatusalan tutkimuksia nro 75. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 197–223.
- Kansallinen koulutuksen arviointikeskus 2022. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksen suunnittelussa ja arvioinnissa. Tiivistelmät 11:2022. Helsinki: Punamusta Oy.
- Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Varhaiskasvatuksen laatuindikaattorit. Tiivistelmät 13:2019. https://karvi.fi/app/uploads/2019/09/KARVI_T1319.pdf. Viitattu 4.4.2022.
- Karaoğlu, Sevim 2020. The Importance of Play in Pedagogy in Curriculum Delivery and Play Provision for Young Children’s Learning and Development. *Erciyes journal of education*, vol 4, no.2. Erciyes University Faculty of Education, Turkey. 18–34. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1130182>. Viitattu 10.3.2023.
- Karhu, Anne, Heiskanen, Noora & Närhi, Vesa 2021. Kohti sosioemotionaalaisia taitoja ja lasten osallisuutta tukevaa toimintakulttuuria –ProVaka-toimintamallin pilottivaiheen analyysi. *Journal of Early Childhood Education Research*. Volume 10, Issue 1. 83–113. <https://journal.fi/jecer/article/view/114151/67350>. Viitattu 23.8.2022.
- Karila, Kirsti 2001. Moniammatillisuus ja päiväkotitoiminnan suunnittelun perusteita. Teoksessa: Aili Helenius, Kirsti Karila, Hilikka Munter, Pirkko Mäntynen & Helena Siren-Tiusanen. *Pienet päivähoitossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita*. Juva: WS-Bookwell Oy, 271–289.
- Kuitu, Pilvi 2021. Rohkeasti minä – taide ja luovuus itseilmaisun ja osallisuuden ympäristönä. Teoksessa Hanna Tulensalo, Reetta Kalliomeri & Janica Laimio (toim.) Kohti lapsen näköistä osallisuutta. Suomen uusiokuori Oy, Pelastakaa lapset ry. 54–60.
- Kumpulainen, Kristiina, Krokfors, Leena, Lipponen, Lasse, Tissari, Varpu, Hilppö, Jaakko & Rajala, Antti 2010. Oppimisen sillat. Kohti osallistavia oppimisympäristöjä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kunta 2022a. Kunnan hyvinvointikertomus ja – suunnitelma 2021–2025. PDF-tiedosto. [https://\(kunnannimi\)10.oncloudos.com/kokous/202274-8-3123.PDF](https://(kunnannimi)10.oncloudos.com/kokous/202274-8-3123.PDF). Viitattu 4.4.2022
- Kunta 2022b. Tehtävänkuvaukset 15.6.2022. Varhaiskasvatuksen opettaja tasa-arvo hankkeessa.
- Kunta. Kuntastrategia 2023. PowerPoint. [https://www.\(kunnannimi\).fi/sites/default/files/dokumentit/2020/kuntastrategia_2023.pdf](https://www.(kunnannimi).fi/sites/default/files/dokumentit/2020/kuntastrategia_2023.pdf). Viitattu 23.3.2022.
- Kunnan varhaiskasvatus. Kunnan varhaiskasvatuksen tavoitteet 2021–2022. PowerPoint. Viitattu 4.4.2022
- Kunnan vasu 2019. Paikallinen varhaiskasvatussuunnitelma. [https://peda.net/\(kunnannimi\)/varhaiskasvatus/\(kunnannimi\)2017/\(kunnannimi\)-vasu-20192/t:file/download/d607043b65d005e9722764a666834a70bd486a7a/\(kunnannimi\)Vasu2019_valmis.pdf](https://peda.net/(kunnannimi)/varhaiskasvatus/(kunnannimi)2017/(kunnannimi)-vasu-20192/t:file/download/d607043b65d005e9722764a666834a70bd486a7a/(kunnannimi)Vasu2019_valmis.pdf). Viitattu 4.4.2022.
- Kukkola, Eero 2015. Strateginen johtaminen 3. Resurssit. Peruspeliä johtaja 2.0. Blogiteksti. Julkaistu 6.12.2015. <https://peruspelijaiohtaja.com/2015/12/06/strateginen-johtaminen-3-resurssit/>. Viitattu 26.3.2023.

Laitinen, Liisa 2017a. Taide, taiteellinen toiminta ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa: Kai Lehikoinen & Elise Vanhanen (toim.) Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainvälisiin tutkimuksiin. Nord Print, ArtsEqual. 31–45.

Laitinen, Liisa 2017b. Vaikuttavaa? Taiteen hyvinvointi vaikutusten tarkastelua. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 46. Turun ammattikorkeakoulu, Turku. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166166.pdf>. Viitattu 5.2.2023.

Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 8.2.2019/166. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190166>. Viitattu 5.11.2022.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Viitattu 7.3.2023.

Lastensuojelukeskusliitto. Sopimus kokonaisuudessaan. YK:n lasten oikeuksien yleissopimus. <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus-turvaa-lasten-ihmisoikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>. Viitattu 2.3.2023

Lehikoinen, Kai & Vanhanen, Elise (toim.) 2017. Johdanto. Teoksessa: Kai Lehikoinen & Elise Vanhanen (toim.) Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainvälisiin tutkimuksiin. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 1/2017. Nord Print, ArtsEqual. 7–30.

Lindholm, Arto 2021. Videosarjan johdanto. Video. Youtube-video. <https://www.youtube.com/watch?v=xOORvDi0tFQ>. Viitattu 22.11.2022.

Leinonen, Teemu & Mäkelä, Mikko 2022. Hyvän oppimisen tilat. Jyväskylä: PS-kustannus.

Lundström, Siv, Donner, Patricia & Heikkilä, Mia 2022. Children excluding other children from play through passive resistance by ignoring and neglecting. *Journal of Early Childhood Education Research*. Volume 11, Issue 2. 223–242. <https://journal.fi/jecer/article/view/119865/71436>. Viitattu 13.8.2022.

Mattila, Pasi 2013. Oppimisympäristön kehittäminen on pedagogisen toimintakulttuurin muutosprosessi. Teoksessa: Pasi Silander (toim.) Johtajuudella toimintakulttuurin muutokseen – Tietoyhteiskuntakehitykseen kouluissa ja opetustoimessa. Helsingin kaupungin opetusviraston mediakeskus TOMUT-hanke. Staroffset. 75-89.

Mayer, Daniella & Beckh, Kathrine 2016. Examining the validity of the ECERS–R: Results from the German National Study of Child Care in Early Childhood. *Early Childhood Research Quarterly*. Volume 36, 3rd Quarter 2016. 415-426. <https://www.sciencedirect-com.ezproxy.savonia.fi/science/article/pii/S0885200616300011?via%3Dihub>. Viitattu 22.8.2022.

Mardell, Ben, Ertel, Katie E., Solis, S. Lynne, LeVangie, Samantha, Fan Sivuan, Maurer, Gina & Scarpate, Melissa 2021. More than one way: An approach to teaching that supports playful learning. PDF-tiedosto. http://www.pz.harvard.edu/sites/default/files/PoP%20USA%20More%20than%20one%20way%20working%20paper_FI-NAL_25%20Jan%202021.pdf. Viitattu 10.2.2023.

Monni, Kirsi & Törmi, Kirsi 2019. Taide ja taiteilija moniammatillisissa työyhteisöissä ja luottamussuhteissa. <https://disco.teak.fi/yhteiso-ja-taide/taide-ja-taiteilija-moniammatillisissa-tyoyhteisoissa-ja-luottamussuhteissa/>. Viitattu 22.10.2022.

Munter, Hilikka 2001. Pienten lasten vertaissuhteet ja ystävyys. Teoksessa Aili Helenius, Kirsti Karila, Hilikka Munter, Pirkko Mäntynen & Helena Siren-Tiusanen (toim.). Pienet päivähoidossa. Alle kolmevuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. 1.painos. Juva: WS Bookwell Oy, 93–116.

- Nivala, Elina 2021. Osallisuuden vahvistaminen yksinäisyyden ehkäisemisenä varhaiskasvatuksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*. Volume 10, Issue 1. 33–59. <https://journal.fi/jecer/article/view/114149/67348>. Viitattu 23.8.2022.
- Nivala, Elina 2008. Syrjäytymisestä osallisuuteen. PDF-tiedosto. *Sosiaalipedagoginen Aikakauskirja*, vol. 9, 5–12. <https://journal.fi/sosiaalipedagogiikka/article/view/120848/71827>. Viitattu 9.3.2023.
- Nivala, Elina & Rynänen, Sanna 2019. *Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Tallinna: Gaudeamus Oy.
- Nyman, Hanne 2020. Leikki astuu ulos laatikosta – Leikki- ja oppimisympäristöjen kehittäminen Siipoon varhaiskasvatuksessa. Hämeen ammattikorkeakoulu, Kulttuuri- ja taidetoiminta hyvinvoinnin edistäjänä, yamk opinnäytetyö. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/342282/hanne_nyman_opinna%cc%88ytetyo%cc%88_2020_final%20%281%29.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Viitattu 2.3.2023.
- Ojasalo, Katri, Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2014. *Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan*. 3. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Opetushallitus 2014. *Esiopetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2016:1*. 3.painos. Tampere.
- Opetushallitus 2021. *Innovatiivisten oppimisympäristöjen edistäminen varhaiskasvatuksessa 2021*. <https://www.oph.fi/fi/funding/innovatiivisten-oppimisymparistojen-edistaminen-varhaiskasvatuksessa-2021>. Viitattu 11.2.2023.
- Opetushallitus 2022a. *Innovatiivisten oppimisympäristöjen edistäminen varhaiskasvatuksessa 2022*. <https://www.oph.fi/fi/funding/innovatiivisten-oppimisymparistojen-edistaminen-varhaiskasvatuksessa-2022>. Viitattu 11.2.2023.
- Opetushallitus 2022b. *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Määräykset ja ohjeet 2022:2a*.
- Opetushallitus 2023. *Oppimisympäristö varhaiskasvatuksessa. Verkkojulkaisu*. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/oppimisymparisto-varhaiskasvatuksessa>. Viitattu 11.2.2023.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. *Valtion erityisavustus varhaiskasvatuksen tasa-arvoa edistäviin toimenpiteisiin ja laadun kehittämiseen*. <https://okm.fi/-/valtion-erityisavustus-varhaiskasvatuksen-tasa-arvoa-edistaviin-toimenpiteisiin-ja-laadun-kehittamiseen-vuosille-2022-2023>. Viitattu 26.3.2023.
- Pajulammi, Henna 2014. *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Helsinki: Talentum.
- Pelastakaa lapset. *Lapsen osallisuus*. <https://www.pelastakaalapset.fi/lapsen-oikeudet/lasten-osallisuus/>. Viitattu 4.4.2022.
- Pernaa, Johannes 2013. *Kehittämistutkimus tutkimusmenetelmäni*. Teoksessa Johannes Pernaa (toim.) *Kehittämistutkimus opetuslalla*. Juva: PS-kustannus. 9–26.
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628#L4P10>. Viitattu 16.1.2023.
- Pesonen, Jaana, Karsson, Johanna, Lahdenperä-Laine, Jaana, Lahin, Laura, Mankinen, Tarja, Pakanen, Anitta, Pihlainen Ritva-Liisa & Sutinen, Salla 2020. *Varhaiskasvatuksen opettajan ammattieettiset ohjeet*. Varhaiskasvatuksen opettajien liitto. Helsinki: PunaMusta Oy.
- Pursi, Annukka 2019. *Aikuinen on yhteisöllisen leikin keskushahmo taaperoryhmässä*. Tutkittua varhaiskasvatuksesta. Julkaistu 4.10.2019. <https://tutkittuavarhaiskasvatuksesta.com/2019/10/04/aikuinen-on-yhteisollisen-leikin-keskushahmo-taaperoryhmassa/>. Viitattu 10.2.2023.

Pursi, Annukka, Laitinen, Minna, Salonen, Milla, Lounassalo, Jarmo, Sajaniemi, Nina 2017. *Tarinasta leikiksi – Tarinallisen leikin käsikirja*. Vantaan kaupunki. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/233213/187568_tarinasta_leikiksi_kasikirja_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 19.2.2023.

Pääjoki, Tarja 2020. *Lasten taiteellinen toimijuus*. Teoksessa Eeva Hujala ja Leena Turja. *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus. 109–120.

Repo, Laura, Paananen, Maiju, Eskelinen, Mervi, Mattila, Virpi, Lerkkanen, Marja-Kristiina, Gammelgård, Lillemor, Ulvinen, Jyri, Marjanen, Jukka, Kivistö, Anne & Hjelt, Hanna 2019. *Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 15:2019. Tampere: Punamusta Oy. https://karvi.fi/wp-content/uploads/2019/09/KARVI_1519.pdf. Viitattu 4.3.2023.

Repo, Laura, Paananen, Maiju, Eskelinen, Mervi, Mattila, Virpi, Lerkkanen, Marja-Kristiina, Gammelgård, Lillemor, Ulvinen, Jyri, Marjanen, Jukka, Kivistö, Anne & Hjelt, Hanna 2020. *Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa*. Tiivistelmät 7:2020. Helsinki: Punamusta Oy.

Rintakorpi, Kati 2018. *Dokumentoinnin mahdollisuudet ja haasteet esi- ja alkuopetuksen kuvataiteellisessa toimintakulttuurissa*. Teoksessa Sinikka Rusanen, Mirva Kuusela, Kati Rintakorpi & Kaisa Torkki. *Mun kuvista kulttuuriin. Kuvataidetta esi- ja alkuopetukseen*. Tallinna: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy, 70–83.

Rintakorpi, Kati, Rusanen, Sinikka & Kuusela, Mirva 2018. *Jatkumoinen kuvataiteelliseen toimintakulttuuriin. Kuvataiteen oppimispolkuja esiopetuksesta alkuopetukseen*. Teoksessa: Sinikka Rusanen, Mirva Kuusela, Kati Rintakorpi & Kaisa Torkki. *Mun kuvista kulttuuriin. Kuvataidetta esi- ja alkuopetukseen*. Tallinna: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy, 15–19.

Ruokonen, Inkeri 2022. *Ilmaisun monet muodot varhaislapsuuden kokonaisvaltaisessa pedagogiikassa*. Teoksessa: Inkeri Ruokonen (toim.) *Ilmaisun ilo. Käsikirja 0–8- vuotiaiden taito- ja taidekasvatukseen*. Keuruu: PS-kustannus, 19–33.

Ruokonen, Inkeri & Rusanen, Sinikka 2009. *Esteettinen kasvattaja kulttuurisena kasvattajana*. Teoksessa: Ruokonen, Inkeri, Rusanen, Sinikka & Välimäki, Anna-Leena (toim.) *Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Iloa, ihmettelyä ja tekemistä*. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 10–15.

Rusanen, Sinikka, Kuusela, Mirva, Rintakorpi, Kati & Torkki, Kaisa 2014. *Musta tuntuu punaiselta. Kuvataiteellinen toiminta varhaisiässä*. Lasten keskus: Livonia Print.

Rusanen, Sinikka & Ollikainen, Ilona. *Kuvataide lapsen kasvun ja oppimisen tukena esiopetuksesta alkuopetukseen*. Teoksessa Sinikka Rusanen, Mirva Kuusela, Kati Rintakorpi & Kaisa Torkki. *Mun kuvista kulttuuriin. Kuvataidetta esi- ja alkuopetukseen*. Tallinna: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy, 55–69.

Rosqvist, Leif, Kokko, Milla, Kinos, Jarmo, Robertson, Leena, Pukk, Maarika & Barbour, Nancy 2019. *Lapsilähtöinen pedagogiikka varhaiskasvattajien kanssa konstruotuna*. *Varhaiskasvatuksen tiedelehti*. 8/2019. 192–214.

Saari, Juho, Eskelinen, Niko & Björklund, Liisa 2020. *Raskas Perintö. Ylisukupolvinen huono-osaisuus Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus Oy.

Salonen, Kari, Eloranta, Sini, Hautala, Tiina & Kinos, Sirppa 2017. *Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 108. Juvenes Print, Tampere. Pdf-tiedosto. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166494.pdf>. Viitattu 23.11.2022.

- Sarras, Seppo 1994. Taidekasvatusprojekteja tavallisissa päiväkotiryhmissä. Teoksessa Tarja Surakka (toim.) Lapsi keksii maailman uudelleen – Taide varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 82–90.
- Sarras, Seppo 2022. Tarinallisen leikin lähteillä - osa 1. Julkaistu 7.2.2022. Ebeneser, Lastentarhamuseo. <https://lastentarhamuseo.fi/tarinallisen-leikin-lahteilla/>. Viitattu 10.2.2023.
- Siren-Tiusanen, Helena & Tiusanen, Erkki 2001. Päivärytmi ja toiminnan rakentuminen. Teoksessa: Aili Helenius, Kirsti Karila, Hilikka Munter, Pirkko Mäntynen & Helena Siren-Tiusanen. Pienet päivähoitodossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Juva: WS-Bookwell Oy, 65–92.
- Suksi, Ismo 2015. Taide ja työhyvinvointi. Teoksessa: Sosiaali- ja terveysministeriö. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Toimintaohjelman loppuraportti 2010–2014 loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015:17. Helsinki. 21–22.
- Sovellataidetta 2023. Taide ja lapset. Verkojulkaisu. <https://www.sovellataidetta.fi/lasten-taide/>. Viitattu 2.2.2023.
- THL 2021. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE). <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/lapsi-ja-perhepalveluiden-muutosohjelma-lape->. Viitattu 5.4.2022.
- Tigerstedt, Helena 2016. Leikki on lapselle toiminta numero yksi. Julkaistu 1.1.2016. Verraton. Adhd:n ja kehityksellisen kielihäiriön erikoislehti. <https://www.aivoliitto.fi/verraton/artikkelit/leikki-on-lapselle-toiminta-numero-yksi/>. Viitattu 2.2.2023.
- Tuohimaa, Jaana 2021. Lasten mielenkiinnon kohteet ja osallisuus Harmaahukissa. Ilmiölähtöinen oppiminen päiväkodin arjen keskiössä. Teoksessa: Johanna Heikkinen: Ihme ilmiöt. Ilmiölähtöinen oppiminen varhaiskasvatuksessa. Lasten keskus. Riika: Livonia Print, 80–87.
- Turja, Leena 2020. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa: Eeva Hujala & Leena Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. 5. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus: 38–55.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3:2019. Toinen, uudistettu painos. Helsinki.
- Unicef. Lasten oikeuksien sopimus. Koko teksti. Verkojulkaisu. <https://www.unicef.fi/tyomme/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-sopimus/lapsen-oikeuksien-sopimuksen-koko-teksti/>. Viitattu 2.3.2023.
- United Nations 2013. Convension on the Rights of the Child. General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31) *. <https://www.refworld.org/dcid/51ef9bcc4.html>. Viitattu 2.3.2023.
- Varhaiskasvatuksen laatuindikaattorit. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Tiivistelmät 13:2019. https://karvi.fi/app/uploads/2019/09/KARVI_T1319.pdf. Viitattu 5.4.2022.
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>. Viitattu 5.4.2022.
- Vist, Torill & Os, Ellen 2019. Music education through the lens of ITERS-R: Discussing results from 206 toddler day care groups. <https://journals-sagepub-com.ezproxy.savonia.fi/doi/pdf/10.1177/1321103X19828785>. Viitattu 22.8.2022.
- Weckström, Elina 2022. Kertoen rakennettu – toimien toteutettu. Sosiaalisesti kestävä osallisuuden toimintakulttuurin rakentaminen varhaiskasvatuksessa. Kasvatus ja aika 16 (1) 2022. 111–120. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/112006/68192>. Viitattu 23.8.2022.

White, Rachel E. 2012. The power of play. A Research summary on play and learning. Minnesota children museum. <https://www.hands-on-international.net/wp-content/uploads/MCMResearchSummary.pdf>. Viitattu 10.2.2023.

YliKörkkö, Enni-Mari 2022. Lapsen osallisuuden tilan muotoutuminen lapsen ja opettajan välisissä kohtaamisissa. *Journal of Early Childhood Education Research*. Volume 11, Issue 2, 2022. 72–98. Vertaisarvioitu artikkeli. <https://journal.fi/jecer/article/view/115435/68173>. Viitattu 13.8.2022.

Åkerfelt, Tiina-Liisa & Laitinen, Minna 2016. Leikki esiopetuksessa. Tukimateriaali. Grano Oy, Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/leikki_esiopetuksessa_tukimateriaali_0.pdf. Viitattu 10.2.2023.